

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Antonín Kaplan

*Příspěvek k vývoji „paneuropského hnutí“ ve
třicátých letech 20. století*

Ústav světových dějin

Vedoucí diplomové práce: Doc. PhDr. Václav Horčíčka, PhD.

Studijní program: Historické vědy

Praha 2008

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci napsal samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů. Souhlasím se zapůjčováním práce.

V Praze dne 25. 8. 2008

Antonín Kaplan

Za odborné vedení mé diplomové práce, cenné náměty a podnětné připomínky
děkuji Doc. PhDr. Václavu Horčíčkovi, PhD.

OBSAH

1	ÚVOD	6
2	COUDENHOVEOVA PANEVROPSKÁ INICIATIVA.....	9
3	BRIANDOVA PANEVROPSKÁ INICIATIVA	24
3.1	Druhý panevropský kongres v Berlíně.....	40
4	PANEVROPSKÉ Hnutí A MEZINÁRODNÍ POLITIKA V 1. POLOVINĚ 30. LET	42
4.1	Celní unie mezi Německem a Rakouskem.....	42
4.2	Tardieuův plán	49
4.3	Panevropský revizionismus a návrat k Wilsonovým 14 bodům	52
4.4	Třetí panevropský kongres v Basileji, 1. - 4. října 1932	59
4.5	Panevropské hnutí ve stínu Hitlera	66
4.6	Čtvrtý panevropský kongres ve Vídni	72
5	EXKURZ: 1933 – 1938. PANEVROPSKÁ HOSPODÁŘSKÁ OFENZÍVA.....	75
6	VZTAH PANEVROPY KE SPOLEČNOSTI NÁRODŮ	84
7	PANEVROPA, DEMOKRACIE A IDEOVÁ Hnutí	97
7.1	Panevropa – demokracie – neoaristokracie.....	98
7.2	Stejný cíl, různé prostředky. Vztah Panevropy k pacifismu	101
7.3	Panevropa a komunismus.....	103
7.4	Panevropa a fašistická Itálie.....	108
7.5	Panevropa versus nacismus.....	116

8	ZÁVĚR.....	119
9	RESUMÉ.....	122
10	PŘÍLOHA.....	124
11	PRAMENY A LITERATURA	125

1 Úvod

První světová válka s sebou přinesla nejen miliony mrtvých a konec jedné epochy, ale také změnu v myšlení mnoha intelektuálů, kteří hodlali zabránit opakování právě prožitých válečných hrůz. Byly oprášeny staré vize sjednocené Evropy a v průběhu 20. let začaly vznikat různé spolky a hnutí, usilující v rozdílné míře o přeshraniční spolupráci, ať už to byla hospodářská kooperace dvou států či politicky integrovaná Evropa. Ekonomicky i politicky jednotný starý kontinent se stal též cílem panevropského hnutí, které se tak zařadilo mezi ostatní proevropsky orientovaná uskupení.

Panevropské hnutí založil v roce 1923 rakouský šlechtic Richard Nicolaus hrabě Coudenhove-Kalergi, jenž po rozpadu habsburské monarchie přijal československé občanství. Syn rakouského otce a japonské matky vyrůstal v česko-německém pohraničí a právě multikulturní zázemí rozhodným způsobem formovalo a ovlivnilo jeho smýšlení a vize. Jako hrdý Evropan pozorně sledoval upadající politický i ekonomický význam Evropy ve světě, proto se rozhodl uvést v život hnutí, jež sjednotí starý kontinent a vrátí mu tak jeho bývalé postavení.

Tato práce se orientuje na dějiny panevropského hnutí ve 30. letech 20. století, víceméně opomíjí vývoj hnutí v předchozím desetiletí, protože tento byl již českou historickou obcí podroben výzkumu, a to zejména s ohledem na vztah Československa k tomuto hnutí. V polovině 90. let se tomuto tématu věnoval Daniel Běloušek, na přelomu tisíciletí pak Vladimír Goněc a Dagmar Moravcová, či později v jisté míře též Václav Veber. Zevrubněji se meziválečnými dějinami Panevropy zabývali zahraniční badatelé, ze starších publikací lze zmínit práce Reinharda Frommelta, Rolfa Itaaliandera, Waltera Lipgense či Carla Pegga, po roce 1989 se životem hraběte Coudenhove-Kalergiho nebo panevropským hnutím zabývala například Isabella Ackerl, Hanne Dészy, Michael Gehler, Ina Ulrike Paul, Vanessa Conze, Anne-Marie Saint-Gille a v neposlední řadě Anita Ziegerhofer-Prettenthaler, jejíž kniha *Botschafter Europas* představuje zřejmě doposud nejkomplexnější zpracování dané problematiky. Rakouská historička měla možnost bádát v moskevském archivu, kde jsou uchovávány fondy panevropské provenience a vnesla tak do historiografie o panevropském hnutí nový pohled, nezaložený výhradně na produkci jejího zakladatele.

Historie panevropského archivu je přinejmenším stejně zajímavá jako samotné dějiny Panevropy. Sekretariát Panevropské unie sídlil ve Vídni, odkud její archivy po anšlusu v březnu 1938 odvezli nacisté do Berlína a odtud na zámek Althorn v dolním Slezsku, kde ho při svém postupu Třetí říši v roce 1945 zabavila Rudá armáda. Pak byly převezeny do Moskvy do zvláštního archivu ministerstva obrany, v němž se nacházejí dodnes. Otevřeny byly pro veřejnost až po pádu Železné opony v roce 1990. Vzhledem ke geografické vzdálenosti archivu se má pozornost ubírala zejména na časopis Paneuropa a knižní produkci Coudenhove-Kalergiho.

Stěžejní jsou při zrodu Panevropy tři události: publikace knihy Panevropa, založení Panevropské unie, obě v říjnu 1923, a zveřejnění Panevropského manifestu v dubnu 1924, jímž bylo zahájeno pravidelné vydávání časopisu Paneuropa. Podstatná část této práce se zakládá právě na studiu tohoto časopisu, představujícího oficiální orgán panevropského hnutí, je proto nutné si ho více přiblížit. Sám Coudenhove-Kalergi o „Paneuropě“ prohlásil: „...dějiny našeho časopisu jsou, celkem vzato, dějinami panevropského hnutí.“¹ Čte-li historik tuto revue, dívá se zároveň na dění v meziválečné době očima zakladatele panevropské myšlenky. Jak naznačila předchozí věta, ačkoli hnutí čítalo mnoho přívrženců, stránky „Paneuropy“ vyplňovaly v převážné většině příspěvky Coudenhove-Kalergiho, který byl současně vydavatelem, šéfredaktorem a vlastníkem časopisu. Coudenhove na jejích stránkách nešířil jen ideu jednotné Evropy, ale také zde ventiloval své úvahy. Podobně těsný vztah Coudenhovea s časopisem Paneuropa lze nepochybně pozorovat i ve vztahu jeho osoby s celým panevropským hnutím. Nabízí se pak otázka: Do jaké míry se jednalo o hnutí jednoho muže? Je možné považovat hnutí za jednotné nebo spíše tvořilo širší panevropskou členskou platformu spojenou podobnou myšlenkou a autoritativní osobou hraběte Coudenhovea? Kdy ještě odpovídaly Coudenhoveovy názory panevropské ideji a kdy už stály v rozporu s členskou základnou? Zásadní otázka, stojící před všemi ostatními, však zní: Měla panevropská myšlenka vůbec šanci na realizaci v pohnuté mezinárodní situaci meziválečné Evropy?

Výchozí bod této diplomové práce představuje plán federální Evropy francouzského ministra zahraničí Aristida Brianda z přelomu 20. a 30. let. Tato

---

¹ Coudenhove-Kalergi, R. N., 10 Jahre „Paneuropa“, in: Paneuropa 3/1934, s. 65.

iniciativa se, stejně jako Briandův vztah k panevropskému hnutí, stala předmětem zájmu mnoha vědců ze sociálně vědních disciplín, znamenala však současně pro Panevropu bod zlomu, který vedl k přehodnocení některých jejích principů. Proto nelze v této práci francouzský návrh vynechat. Následující kapitoly Celní unie a Tardieův plán názorně ilustrují panevropské nahlížení významných událostí počátku 30. let a společně se s kapitolou Panevropský revizionismus a návrat k Wilsonovým 14 bodům dotýkají změn, k nimž v panevropském hnutí došlo po francouzském návrhu federální Evropy. V duchu této změny se konal i třetí panevropský kongres v Basileji v roce 1932. Období po Hitlerově nástupu k moci do roku 1938 je vylíčeno v několika různých kapitolách, jež tak společně tvoří historii panevropského hnutí ve 30. letech. Jedná se o kapitoly Panevropské hnutí ve stínu Hitlera; Čtvrtý panevropský kongres ve Vídni, Exkurz: 1933 – 1938, Panevropská hospodářská ofenzíva; Panevropa a Společnost národů, a kapitoly věnované bolševismu, fašismu a nacismu. Specifický poměr Coudenhove-Kalergiho k různým hnutím a ideologiím včetně Společnosti národů nemohl být opominut, protože tento dotváří celkový obraz panevropského hnutí v meziválečné době.

2 Coudenhoveova panevropská iniciativa

První světová válka propukla jako důsledek nacionalistických politik evropských zemí, a aliančních systémů, rozdělujících starý kontinent na dva zneprátelené tábory. Velká válka sice znamenala konec dlouhého 19. století a zlom v dějinách Evropy, ale mír a konec nepřátelství evropských států nepřinesla. Dohodu a Trojspolek nahradily státy vítězné a poražené. Hospodářské rozdělení kontinentu na malé jednotky, které stály proti sobě jak politicky, tak ekonomicky, jen umocňovalo klesající globální význam Evropy na úkor Spojených států amerických.

Někteří ekonomové, myslitelé a politikové si uvědomovali neuspokojivou situaci, v níž se Evropa po pařížských mírových jednáních ocitla. Velkým kritikem reparací uvalených na mladou výmarskou republiku byl uznávaný britský ekonom J. M. Keynes.² Italští průmyslníci Agnelli s Cabiatiem vydali již v roce 1918 knihu, v níž kritizovali myšlenku Společnosti národů a zastávali názor, že pouze federativní uspořádání může Evropu uchránit před další válkou.³ Mnozí horovali za záchranu upadající evropské kultury.⁴ Během 20. let vzniklo množství spolků, organizací či hnutí usilujících různým způsobem a v různé míře o evropskou, regionální či alespoň německo-francouzskou spolupráci. Pro ilustraci zde můžeme uvést například Verband für europäische Verständigung, Mitteleuropäische Wirtschaftstag, Union Douanière Européenne, Europäische Kulturbund a mnoho dalších. Ostatně ani hegemoniální projekt německé střední Evropy, tzv. Mitteleuropy, formulované říšským politikem Friedrichem Naumannem ve své stejnojmenné knize v roce 1915, nebyl mrtvý. S prohrou Německa v 1. světové válce byl plán sice pochopitelně odsunut z pořadu dne, ale nikoli na dlouho, jak se ukázalo prostřednictvím plánu německo-rakouské celní unie z roku 1931.⁵

---

² Keynes, J. M., *Ekonomické důsledky míru*, Brno 2004.

³ Lipgens, W., *Europäische Einigungsidee 1923-1930 und Briands Europaplan im Urteil der deutschen Akten (1. Teil)*, in: *Historische Zeitschrift*, Bd. 203, 1966, s. 52.

⁴ K myšlence evropského sjednocení po Velké válce srovnej Pegg, C. H., *Der Gedanke der europäischen Einigung während des Ersten Weltkrieges und zu Beginn der zwanziger Jahre*, in: *Europa Archiv* 17, 1962, s. 749-758.

⁵ Více k F. Naumannovi a projektu Mitteleuropy in: <http://www.dejiny.nln.cz/archiv/01-2003/04-12003.html>. O projektu německo-rakouské celní unie srovnej tuto práci, s. 38-43.

Svědkiem nových poválečných poměrů byl i mladý filozof Richard Nicolaus hrabě Coudenhove-Kalergi, ovlivněný hrůzami světové války a následným hospodářským chaosem. Sám si musel vážnost situace uvědomovat dvojnásob, jeho vlast, Rakousko-Uhersko, se rozpadla na množství tzv. nástupnických států. Zámek Ronšperk (Poběžovice), rodinné sídlo šlechtické rodiny Coudenhove-Kalergi se ocitlo v nově vzniklé československé republice a Richard Nicolaus se stal jejím státním příslušníkem.

Coudenhove se začal věnovat myšlence federální unie Evropy v době poválečných zmatků. Za důvody jeho rozhodnutí stálo rodinné zázemí a původ, zvýšení životního standardu, touha zabránit propuknutí další války a zachránit tak Evropu a evropskou kulturu před zkázou. V neposlední řadě Coudenhoveovy názory podléhaly době, v níž žil. Patřil do tzv. generace roku 1914, generace, jejíž smýšlení hluboce ovlivnila světová válka.⁶ Nacionální šovinismus či antisemitismus byly Coudenhoveovi cizí. Jeho rodinu poutaly k mnoha zemím příbuzenské svazky. Rod Coudenhoveovů pocházel z Brabantska, rod Kalergiů z Řecka. On sám se narodil jako potomek rakouského otce a japonské matky.⁷ Nepřekvapuje tedy, že Coudenhove vzpomínal na nacionální pŕtky Čechů a Němců žijících vedle sebe v pohraničí s nadhledem kosmopolity. Ostatně v duchu úcty a tolerance byl od dětství vychováván, jeho otec Heinrich dokonce napsal knihu, jež kritizovala tehdy rozšířený antisemitismus.

Coudenhove se narodil v Tokiu v roce 1894 jako druhý syn rakousko-uherského diplomata a Japonky. Otec zemřel již v roce 1906. V tradičním duchu probíhalo vzdělání mladého Coudenhovea. Střední školu absolvoval na prestižní vídeňské akademii Theresianum, v roce 1913 pak pokračoval ve studiích historie a filosofie na univerzitě, aby ve válkou postižené Vídni obhájil roku 1917 disertační práci. Branná povinnost mu byla ze zdravotních důvodů prominuta. Ještě v průběhu studií se oženil s divadelní herečkou Idou Rollandovou, čímž citelně rozvířil vztahy ve své šlechtické rodině. Doktorátem z filosofie Coudenhove zahájil dlouhou éru, během níž produkoval množství knih, článků či brožur.

---

⁶ White, R., *The Europeanism of Coudenhove-Kalergi*, s. 24, in: Peter Stirk (ed.), *European unity in context: the interwar period*, London 1989.

⁷ Srovnej, Coudenhove-Kalergi, M., *Paměti hraběnky Micu Coudenhove-Kalergi, která žila na zámku v Poběžovicích*, Domažlice 2006.

Po studiích se rozhodl stát spisovatelem na volné noze, protože nenašel politickou stranu, která by vyhovovala jeho politickým názorům. O politiku se začal zajímat poté, co americký prezident Woodrow Wilson zveřejnil 14-bodový program, v němž viděl Coudenhove záruku míru. Versailleský mír však principy Wilsonova programu příliš nerespektoval. Coudenhove přesto vyzval k revizi mírového uspořádání v článku „Zurück zu den 14 Punkten!“ až po neúspěchu Briandova memoranda v roce 1932.⁸ Tento obrat souvisel s hlubšími ideovými změnami, jimiž panevropské hnutí procházelo po krachu francouzské iniciativy a s radikalizující se situací v Německu. Do této doby se omezil na negativní hodnocení činnosti Společnosti národů a vyzýval k její rekonstrukci.

Po válce se nejdříve připojil k pacifistickému hnutí kolem Kurta Hillera a jeho „Politické radě duševně pracujících“, která usilovala o nastolení vlády intelektuálních elit. Cíle Rady odpovídaly neoaristokratickému smýšlení Coudenhove-Kalergiho, jenž také prosazoval myšlenku nahrazení demokracie, kterou nazýval plutokracií, vládou duchovních osobností.⁹ Po názorových neshodách s Kurtem Hillerem ji ale brzy opustil.

Svou pozornost obrátil na myšlenku sjednocení Evropy, problémem měl být způsob její realizace. Uvědomoval si, že se Velká Británie z imperiálních důvodů nemůže přiklonit jednostranně k Evropě. Na konci roku 1919 se měl Coudenhove obrátit ke svému glóbu, jak prý často dělával,¹⁰ když ho napadla myšlenka regionálního dělení světa, kterou pak propagoval po celou meziválečnou dobu. Společnost národů se měla organizačně rozdělit do pěti velkoprostorů: Evropy, Sovětského Ruska, Ameriky, Velké Británie a východní Asie. Toto měl být zároveň klíč pro připojení Spojených států a Sovětského svazu ke Společnosti národů.¹¹ Coudenhove pak hledal pro spolupráci „proevropsky“ orientované spolky a organizace. Ve vzpomínkách konstatoval, že jeho úsilí bylo marné a dokonce se vyjádřil o absenci literatury, o níž by se mohl opřít. Coudenhove při své erudovanosti musel alespoň vědět o existenci idejí Spojených států evropských, ve svých pamětech však tvrdil, že se v poválečné době nikdo za

---

⁸ Coudenhove-Kalergi, Zurück zu den 14 Punkten!, in: Paneuropa 2/1932, s. 33-40.

⁹ Více ke vztahu Coudenhovea k demokracii viz tato práce, kapitola Panevropa, demokracie a ideová hnutí.

¹⁰ Coudenhove-Kalergi, Ein Leben für Europa, Meine Lebenserinnerungen, Köln – Berlin 1966, s. 112.

¹¹ Tamtéž.

sjednocení Evropy neangažoval.¹² Připustil pouze inspiraci knihou „Panamerika“ od nositele Nobelovy ceny A. H. Frieda, potažmo Panamerickou Unií.

Aby jeho vize mohla dojít realizace a popularizace, potřeboval získat na svou stranu osobnost, jež by panevropské hnutí vedla. Původně chtěl Coudenhove hnutí jen iniciovat, vést ho měl uznávaný evropský státník. Navíc „hnutí nemělo být spojováno s žádnou existující organizací, ani nemělo být podporováno žádnou vládou, stranou, skupinou, nebo kapitalistou, novinami nebo časopisem.“¹³ Vzhledem k politické situaci v Evropě oslovil Coudenhove nejprve československého prezidenta Tato volba nepadla na Masaryka pouze z „panevropských“ důvodů, nýbrž též z osobních důvodů. Coudenhove Masaryka choval ve velké úctě. Několikrát se o něm rozepisoval na stránkách „Paneuropy“ jako o velkém Evropanovi.¹⁴ Masarykovi se panevropská vize zamlouvala, své jméno s ní však oficiálně nespojil. Doslova měl Coudenhoveovi říct: „Věřím, že Vaše myšlenka je správná a Spojené státy evropské jednou budou realizovány. Ale obávám se, že pro to ještě neuzrál čas.“¹⁵ Přestože Coudenhove u Masaryka neuspěl, československá vláda panevropské hnutí finančně mnohokrát podpořila.¹⁶ Sám hrabě se písemnou formou obrátil na československého prezidenta s žádostí o peněžní pomoc při přípravách třetího panevropského kongresu v Basileji. K dopisu anonymně někdo připsal poznámku: „Dal 30 000 Ck“, čímž měl autor na mysli československou vládu.¹⁷

Další osobností, kterou se Coudenhove pokusil získat pro své hnutí, byl Benito Mussolini. Psal se únor 1923 a nově zvoleného ministerského předsedu italské vlády Coudenhove vyzval, aby „zachránil Evropu“.¹⁸ I v tomto případě zůstala jeho výzva bez odezvy. Zdánlivě paradoxní se může zdát fakt, že se zakladatel Panevropské unie obrátil na vůdce fašistického hnutí. Jednak tento akt

---

¹² Coudenhove-Kalergi, *Ein Leben*, s. 120.

¹³ Ziegerhofer-Prettenthaler, *Botschafter Europas. Richard Nikolaus Coudenhove-Kalergi und die Paneuropa-Bewegung in den zwanziger und dreißiger Jahren*, Wien 2004, s. 78. Autorka zde cituje z Coudenhoveových pamětí *Crusade for Europe*.

¹⁴ Např. v Coudenhove-Kalergi, *Präsident Masaryk. Zum 80. Geburtstag*, in: *Paneuropa* 3/1930, s. 81-85.

¹⁵ Coudenhove-Kalergi, *Ein Leben*, s. 119.

¹⁶ Moravcová se však přiklonila k názoru, že Coudenhove byl spíše československou vládou tolerován než podporován: Moravcová, *Československo, Německo a evropská hnutí 1929-1932*, Praha 2001, s. 243. Částkou 10 000 RM měla například přispět československá vláda na zorganizování prvního panevropského kongresu. In: Ziegerhofer, Prettenthaler, *Botschafter*, s. 108.

¹⁷ Archiv Ústavu TGM, Fond TGM R, karton 500, Mezinárodní politika, sl. 22, Coudenhove-Kalergi prezidentu Masarykovi, Gstaad, 13.9.1932.

¹⁸ Dopis byl otištěn v časopisu *Paneuropa* 3/1930, s. 93-94.

plně odpovídal budoucím zásadám panevropského hnutí o neutralitě vůči vnitropolitickým poměrům¹⁹, jednak byl Coudenhoveovův postoj k demokracii problematický až odmítavý.²⁰ Úsilí získat patrona pro panevropské hnutí tedy nevyšlo, to ovšem optimistického Coudenhovea neodradilo. Naopak, rozhodl se rozšířit myšlenku Panevropy sám. Vedly ho k tomu následující tři důvody: Panevropa představovala jedinou cestu, jak zabránit druhé světové válce, jedinou platformu, na níž by se dokázali shodnout revizionisté i zastánci poválečného statu quo; druhým argumentem pro Panevropu byla představa odstranění evropských celních bariér jako předpokladu pro zvýšení životního standardu; konečně se měla Evropa sjednotit proti hrozícímu bolševickému nebezpečí.²¹ Sovětský svaz ostatně znamenal pro Coudenhovea po celé meziválečné období vyčkávacího agresora. Nutno poznamenat, že jeho opakované výzvy a varování před Sověty v případě další evropské války, se ukázaly jako opodstatněné.

Podle Coudenhoveova svědectví již v létě 1922 zveřejnil článek s názvem „Evropská otázka“ současně v německých Vossische Zeitung a v rakouském Neue Freie Presse.²² Rozhodující krok na cestě k iniciování širokého panevropského hnutí však představovalo vydání knihy „Pan-Evropa“ v říjnu 1923.²³ Tento manifest byl zároveň první produkcí ve Vídni nově založeného „Paneuropa Verlag“.

Coudenhove nejdříve analyzoval upadající postavení Evropy ve světě konstatuje, že „Evropa jako politický pojem neexistuje. Světadíl, zvaný tímto jménem, je chaos národů a států...“. Současně přirovnal tehdejší situaci v Evropě k předválečné situaci na Balkánu. Dokud nebude Evropa žít v míru, nebude žít v míru ani svět. Vizionářsky konstatoval, že „sjednocení nastane buď dobrovolně, utvořením pan-evropské federace – nebo násilně, ruským vítězstvím nad Evropou.“²⁴

---

¹⁹ Coudenhove-Kalergi, Kampf um Paneuropa. Aus dem 1. Jahrgang von Paneuropa, Wien-Leipzig 1925 (I. Band) s. 33.

²⁰ O Coudenhoveově vztahu k demokracii viz tato práce, kapitola Panevropa, demokracie a ideová hnutí.

²¹ Coudenhove-Kalergi, Ein Leben, s. 113-114.

²² Ziegerhofer-Prettenthaler však zároveň uvedla, že zmiňovaný článek nemohla dohledat ani v jednom z uvedených periodik. Ziegerhofer-Prettenthaler, Botschafter, s. 80.

²³ Coudenhove-Kalergi, Pan-Europa, Wien 1923. Český překlad s předmlouvou E. Beneše vyšel o tři roky později. Druhého českého vydání s předmlouvou R. Kučery a doslovem M. Posselta se kniha dočkala až po Sametové revoluci: Coudenhove-Kalergi, Pan-Evropa, Praha 1993.

²⁴ Coudenhove-Kalergi, Pan-Evropa, s. 19-20.

Ve druhé až čtvrté kapitole se Coudenhove věnoval otázce evropských hranic. Zde narážel na problém postavení Velké Británie, která sice kulturně, historicky a geograficky do Evropy bezpochyby patřila, ale podle něj ji její interkontinentální velikost současně vyloučila z Panevropy. Odepřením možnosti členství britského impéria v plánované Panevropě Coudenhove ztratil mnoho možných příznivců své myšlenky. Na druhou stranu ale nelze opomenout fakt, že Velká Británie se sama odmítala v otázce kontinentální integrace angažovat, a to nejen v době meziválečné. Britské ministerstvo zahraničí ostatně aktivity panevropského hnutí nebralo vážně, o čemž může svědčit fakt, že ani v roce 1930, v „roce Evropy“, nevlastnilo žádnou z Coudenhoveových publikací.²⁵

Ještě ožehavější problém představovala východní hranice Evropy. Rusko se mělo zavedením sovětů vydělit samo z Evropy. Zde Coudenhove dal Evropě de facto ultimatum: Buď se Evropa sjednotí nebo padne minimálně její část za oběť Sovětům. Řešením mělo být sjednocení evropských zemí, jež by bylo korunováno panevropským garančním paktem na ochranu panevropské hranice. Takto dosaženým mírem mezi oběma stranami by měla jít podle Coudenhovea ruku v ruce spolupráce hospodářská, protože se Evropa a Rusko při poválečné obnově neměly dokázat jeden bez druhého obejít.²⁶

V další kapitole Coudenhove rozebíral situaci a vztah mezi Spojenými státy a Evropou. Charakterizovat lze tuto kapitolu uvedením několika autorových vět: „Za svůj bezpříkladný rozmach vděčí Amerika své jednotnosti – Evropa za bezpříkladný úpadek své nejednotnosti. Přitom by Evropa měla možnost být ve stejně příznivé situaci...“²⁷ „Hospodářským vzorem pro Pan-Evropu jsou Spojené státy americké, politickým vzorem Panamerická Unie.“²⁸ Pokud by se Evropa nesjednotila, a Rusko s Čínou by se zároveň pozvedly díky industrializaci svých ekonomik, byla by Evropa ztracena. Recept na zabránění tohoto scénáře podle zakladatele panevropského hnutí zněl: hospodářské sjednocení Evropy, spolupráce panevropské celní unie s Ruskem a odzbrojení evropských armád.²⁹

---

²⁵ Boyce, Robert W. D., Britain's First 'No' to Europe: Britain and the Briand Plan, 1929-30, in: *European History Quarterly* 1980; 10; 17, s. 26.

²⁶ Coudenhove často používal označení „Rusko“ namísto Sovětského svazu.

²⁷ Coudenhove-Kalergi, Pan-Evropa, s. 4.

²⁸ Tamtéž s. 46. V lednu 1928 centrální rada Panevropské unie (PEU) rozhodla o změně programu Panevropy. Paragraf 2 o cíli vytvořit z PEU sesterskou organizaci Panamerické unie byl škrtnut a přepsán. Důvodem se stala skutečnost, že cíle PEU přesahovaly cíle Panamerické unie. Srovnej: *Die Paneuropa-Bewegung*, in: *Paneuropa* 2/1928, s. 25.

²⁹ Tamtéž, s. 45.

Šestou kapitolu Coudenhove nazval „Evropa a Společnost národů“. Ostrou kritikou tak Coudenhove zahájil dlouholetý marný boj za reorganizaci Společnosti národů. Přesto existenci Společnosti národů nepotíral, jen ji chtěl „mechanicky přerozdělit“ a na místo „ženevského centralismu postavit mezinárodní federalismus“, což by dovolilo Spojeným státům a Sovětskému svazu připojit se.³⁰ Coudenhove ve Společnosti národů viděl oprávněně jen torzo původního Wilsonova záměru, jíž chyběly mocenské prostředky, kterými by si vynutila svou vůli. Následkem toho „nepředstavuje ani světovou ani politickou ani morální autoritu.“³¹ Vytýkal jí její strukturu, umožňující jihoamerickým či asijským státům zasahovat do evropských záležitostí. Proto začal Coudenhove razit heslo „Evropu Evropanům“ jako variantu Monroeovy doktríny.³² Považoval ženevskou instituci jen za nástroj velmocí, které se staly jejími členy. Je pochopitelné, že nejen vyloučením Velké Británie z Evropy, ale i kritickým postojem ke Společnosti národů, k němuž se přidalo ještě odmítavé stanovisko vůči pacifismu, omezil Coudenhove možnosti panevropského hnutí již v době jeho zrodu, nemluvě o jeho osobnostním charakteru. Autoritářský styl a individualismus zakladatele Panevropy vedl v budoucnu ke konfrontacím i uvnitř hnutí.

Sedmá kapitola byla věnována vyhrcované evropské situaci. Coudenhove varoval před výbušnými poměry, které hodlaly přerůst ve válku. Jen Panevropa měla zaručit evropským smírčím soudem mír. Poté, co by byl zajištěn mír mezi evropskými státy, měly by být uzavřeny podobné smlouvy i s okolním světem: se Sovětským svazem, Velkou Británií, Spojenými státy a východní Asií. Opět zde tedy Coudenhove opakoval svou myšlenku regionálního rozdělení světa do pěti velmocenských bloků.

V osmé kapitole Coudenhove analyzoval mimo jiné hospodářské problémy, jimž Evropa čelila po válce. Vyjádřil zde také vztah Pan-Evropy k versailleskému mírovému systému: „Z těchto mírových smluv musí vycházet každá rekonstrukce,“ a dále: „...kdo se dotkne těchto hranic – dotkne se míru v Evropě.“³³ O deset let později měla tato panevropská zásada pozbýt platnosti.

Předpokladem pro realizaci evropského sjednocení mělo být francouzsko-německé usmíření a historie dala v tomto bodě Coudenhoveovi za pravdu. Tématu

---

³⁰ Coudenhove-Kalergi, Pan-Evropa, s. 57.

³¹ Tamtéž, s. 53.

³² Více ke vztahu Panevropy k Společnosti národů viz tato práce, stejnojmenná kapitola.

³³ Coudenhove-Kalergi, Pan-Evropa, s. 68.

vztahů Francie a Německa vyčlenil místo v deváté kapitole. Ve zpětném hodnocení meziválečných dějin panevropského hnutí připustil, že to bylo právě 30. ledna 1933, kdy Panevropa dostala nejtěžší ránu. Doslova Coudenhove napsal: „Panevropské hnutí bylo ... v březnu 1933 hromadou trosek.“³⁴ S vítězstvím Hitlera a s ním spojeného šovinistického nacionalismu a revanšismu se ztratila naděje usmířit dvě největší kontinentální velmoci jako podmínka Panevropy.

Desátá kapitola nesla název „Národnostní otázka“. Podle Coudenhovea neexistuje v Evropě čistá rasa, všechny národy jsou národy smíšené. Spíš by tedy bylo na místě mluvit o „evropském národě“, protože je založen na stejných či podobných historických, kulturních, jazykových či náboženských základech. Rozhodujícími požadavky této kapitoly, sledující faktické zrušení státních hranic se staly: 1) ochrana menšin panevropským tolerančním ediktem; 2) zavedení panevropského garančního paktu, který by vzal hranicím jejich strategický význam a 3) zavedení panevropské celní unie, čímž by hranice ztratily hospodářský význam. Neboli: „Evropané musí dojít k poznatku, že požadavek spravedlivých hranic je nesplnitelný, požadavek stabilních hranic však splnitelný.“³⁵

V poslední kapitole Coudenhove pojmenoval protivníky Panevropy: nejhlásitější měli být nacionální šovinisté; komunisté; militaristé; nejnebezpečnějšími měly být průmyslové podniky, chráněné cly.

Panevropský program tedy sestával z osmi politických a z šesti hospodářských požadavků:³⁶

- 1) Panevropská obligatorní smírčí smlouva (včetně Anglie), jejíž realizace bude garantována všemi účastníky.
- 2) Panevropský obranný spolek s panevropskou vojenskou konvencí.
- 3) Britsko – evropská dohoda.
- 4) Panevropský garanční pakt k zajištění hranic uvnitř Evropy.
- 5) Panevropská ochrana menšin.
- 6) Panevropská Monroeova doktrína.
- 7) Regionální členění Společnosti národů.
- 8) Mezinárodní odzbrojení.

---

³⁴ Coudenhove-Kalergi, Ein Leben, s. 200.

³⁵ Týž, Pan-Evropa, s. 91.

³⁶ Týž, Kampf um Paneuropa, (I. Band), s. 26-27.

- 1) Postupné odbourání vnitroeurovských celních bariér; panevropský celní spolek; volný obchod v rámci Evropy.
- 2) Přebudování Panevropy v jednotnou hospodářskou oblast.
- 3) Plánovité využití kompaktní evropské hospodářské kolonie Západní Afrika (Francouzská Afrika, Libye, Kongo, Angola) jako evropského surovinového zdroje.
- 4) Úzká hospodářská spolupráce s Ruskem a participace na jeho obnově.
- 5) Společné racionální budování evropských vodních cest a dalších spojů.
- 6) Zavedení stabilní panevropské měny.

Kniha Pan-Europa analyzovala poměry jak uvnitř Evropy, tak vztahy Evropy ke světovým velmocím. Spíše než o praktický návod k realizaci panevropské federace se jednalo o teoretický spis. Některé úvahy charakterizovaly Coudenhoveovo bystré vnímání reality a předvídání událostí, které se později opravdu uskutečnily, některé úvahy byly povrchní. Přesto se jednalo o mimořádnou knihu, která byla během několika let přeložena do mnoha jazyků a stala se tak bestsellerem.

O rychlou popularizaci svých myšlenek se Coudenhove postaral rozesláním knihy Pan-Europa v počtu několika tisíc bezplatných kopií politikům, v hospodářství činným osobám a mnoha dalším prominentním lidem.³⁷ Tento krok se posléze ukázal jako prozíravý, hamburský bankéř Max Warburg daroval hnutí, které nedisponovalo téměř žádnými prostředky, jednorázově 60 000 zlatých marek na jeho podporu.³⁸ Mocného spojence získala Panevropa i v rakouské vládě, která, kromě jiného, propůjčila ústřední kanceláři Panevropské unie reprezentativní vídeňské sídlo Hofburg. Panevropská unie byla založena současně s vydáním knihy Pan-Europa. Coudenhove do každé knihy vložil kartičku, po jejímž vyplnění se dotyčná osoba stala členem Panevropské unie, orgánu, zastřešujícího panevropské hnutí. Funkci prezidenta Unie zastával po celou meziválečnou éru pochopitelně Coudenhove. V průběhu 20. let byly v jednotlivých státech Evropy zakládány národní pobočky Panevropské unie.

---

³⁷ Ziegerhofer-Prettenthaler, Botschafter, s. 86.

³⁸ Coudenhove-Kalergi, Ein Leben, s. 124.

V dubnu 1924 vyšlo první číslo časopisu Paneuropa, který se stal nejen oficiálním orgánem panevropského hnutí, ale také Panevropské unie. Neměl sloužit diskuzi, ale propagandě Panevropy³⁹, která fungovala jako válečný prostředek panevropského tažení.⁴⁰ Německy vycházel od dubna 1924 ve vydavatelství Paneuropa Verlag, od ledna 1927 existovala i jeho francouzská verze. Časopis čítal čtrnáct ročníků a vycházel každý měsíc vyjma letních prázdninových měsíců. Výjimku tvořily roky 1925 a 1926, které jsou označovány jako druhý ročník. Ten neobsahoval tradičních deset, ale dvanáct čísel. I při jiných příležitostech byl počet čísel přizpůsobován okolnostem. Obsah časopisu byl věnován aktuálním politickým a hospodářským problémům týkajícím se „evropské otázky“. Primárně sloužil k šíření panevropské myšlenky a k stálému spojení mezi vídeňským ústředím a členy Unie. Všechna oznámení určená Panevropanům stejně jako všechny zprávy o vývoji hnutí měly být zveřejňovány v časopise. Ne vždy se tak opravdu stalo. Tak důležitou informaci jakou bylo konání druhého panevropského kongresu v Berlíně v roce 1930 by čtenář na stránkách „Panevropy“ hledal těžko.⁴¹ První číslo časopisu v roce 1924 obsahovalo „Panevropský manifest“. Autorem úvodního článku každého čísla byl šéfredaktor a vydavatel časopisu Coudenhove-Kalergi. Od únorového čísla roku 1931 přestal Coudenhove-Kalergi podepisovat své příspěvky svým jménem a začal namísto toho používat tři hvězdičky. Ke svému jménu se vrátil v roce 1937 v říjnovém čísle.⁴²

Do časopisu sice přispíval zejména zakladatel panevropského hnutí, často zde také byly otištěny úryvky z jeho knih a přednášek, ale prostor pro názory byl dán i významným osobám. Tak například zde ve 20. letech pravidelně publikoval články týkající se ekonomie rakouský národohospodář a redaktor Neue Freie Presse Otto Deutsch, dále národohospodář a Panevropan Francis Delaisi, československý exministr Rudolf Hotowetz, prosazující koncepci hospodářského velkoprostoru a úzké spolupráce nástupnických států, který již na počátku 20. let

---

³⁹ Předmluva Coudenhove-Kalergiho, in: Paneuropa 1/3, 1925, s. 4.

⁴⁰ Coudenhove-Kalergi, Kampf um Paneuropa, s. 28.

⁴¹ Lze jen spekulovat, proč nebylo oznámení o konání berlínského kongresu otištěno v „Paneuropě“. Důvodem mohl být spěch, s kterým byl kongres svolán při příležitosti očekávaného zveřejnění memoranda.

⁴² Ziegerhofer-Prettenthaler ve své knize nesprávně uvedla, že se Coudenhove podepisoval třemi hvězdičkami v letech 1934 - 1938. Ziegerhofer-Prettenthaler, Botschafter, s. 119. Na téže straně autorka rovněž chybně uvedla, že časopis Paneuropa vycházel ve francouzské verzi od ledna 1928. Srovnej Paneuropa 4/1927, s. 28.

dal písemnou formu své vizi hospodářských Spojených států evropských⁴³, britský státní sekretář pro dominia a kolonie Leo S. Amery, Winston Churchill, řecký ministr zahraničí Dimitrios Maximos, průmyslník Robert Bosch a další. Jednak se tím přirozeně zvyšovala prestiž a popularita hnutí a časopisu, jednak publikované příspěvky povětšinou odpovídaly panevropským cílům. Kritika panevropského hnutí se na stránkách „Paneuropy“ pochopitelně téměř neobjevovala.

Jak již bylo výše uvedeno, pravidelně psal do „Paneuropy“ o hospodářských otázkách v „panevropském duchu“ Otto Deutsch; dále se zde objevovaly rubriky: „Die Paneuropa-Bewegung“, jež informovala o činnosti jednotlivých národních sekcích Panevropské unie; „Stimme über Paneuropa“ citovala významné politiky, jež se vyslovili nějakým způsobem pro nebo o Panevropě, sjednocené Evropě apod.; „Buchbesprechungen“ byly věnovány knižním novinkám; v „Pressespiegel“ byly otištěny excerpce novinových článků. Tyto rubriky nevycházely od počátku vydávání „Paneuropy“ a nestaly se ani její trvalou součástí, některé vycházely nepravidelně. Publikovány zde ale například byly i všechny odpovědi evropských vlád na Briandovo memorandum. Od roku 1935 se čtenář mohl seznámit s politickými událostmi ve čtyřech velkoprostorech planety prostřednictvím pravidelné rubriky „Rings um Paneuropa“.⁴⁴ Tyto regiony se staly platformou pro Coudenhoveovu reorganizaci Společnosti národů. Není jisté, kdo byl jejím autorem, Ziegerhofer-Prettenthaler se na základě díkce přiklonila k názoru, že se jednalo o Coudenhovea.⁴⁵

„Paneuropa“ vyšla naposledy v březnu 1938. Poté, co Hitler připojil Rakousko k německé říši, Coudenhove emigroval do Švýcarska. Evropa se beztak zabývala jinými problémy než otázkou sjednocení kontinentu.

Léta 1922 – 1926 jsou považovány za dobu budování Panevropské unie a šíření panevropské ideje nejen v Evropě, ale též ve Spojených státech. Vrcholem tažení za popularizaci Paneuropy se stal první panevropský kongres konaný ve Vídni v říjnu 1926. K prvním opěrným bodům panevropského hnutí patřila Praha a Berlín. Národní komitety Unie byly zakládány po celé Evropě. Jako jim

---

⁴³ Goněc, *Evropská idea*, s. 170.

⁴⁴ Více k regionálnímu členění světa a s tím související reorganizaci Společnosti národů srovnej tato práce, kapitola Paneuropa a Společnost národů.

⁴⁵ Ziegerhofer-Prettenthaler, *Botschafter*, s. 120.

nadřazený „kontrolní“ orgán vznikla v červenci 1925 „Panevropská unie, centrála“ (Paneuropäische Union, Zentrale).

V Německu tehdy vykonával úřad prezidenta říšského sněmu Paul Löbe, který stál současně v čele německé sekce Panevropské unie. Edvard Beneš zase převzal čestnou funkci prezidenta československé sekce Unie, jež vznikla v roce 1926 a jejímž předsedou se stal Václav Schuster, zastávající od roku 1921 vysokou funkci v ministerstvu obchodu a živností. Stejně jako Hotowetz, i Schuster hledal v první řadě cestu k obnovení hospodářských vztahů ve Střední Evropě. Proto také stál v roce 1925 u zrodu vídeňské instituce Mitteleuropäische Wirtschaftstag, usilující o celní spojení států střední Evropy včetně Německa. Kromě generálního sekretariátu v Praze byly založeny a od 1. ledna 1927 provozovaly svou činnost následující sekretariáty: pro Slovensko a Podkarpatskou Rus to byl zemský sekretariát v Bratislavě, pro Moravu zemský sekretariát v Brně, ve Slezsku působil zemský sekretariát v dnešním Vrnbu pod Pradědem.⁴⁶ Kromě těchto byly založeny i krajské komitěty v Plzni a Liberci.^{47 a 48}

Obdobná struktura národních sekcí Unie existovala i v ostatních zemích, nejhustší síť měla německá Panevropa. Národní komitěty si při tom musely samy zajistit prostředky pro svůj provoz. Kromě členských a soukromých sponzorských příspěvků patřily mezi významné podporovatele hnutí vlády, a to především francouzská, československá, rumunská a rakouská. Vedle seniorských národních komitětů Unie se postupně zřizovaly také mládežnické sekce. Coudenhove vždy kladl důraz na výchovu mládeže, v níž viděl naději pro budoucnost Evropy. Při založení Panevropské unie Coudenhove předpokládal, že se příznivci Panevropy stanou i členy Unie, což se však ukázalo jako neproveditelné. Členskou přihlášku vyplnilo pouze několik tisíc sympatizantů, kdežto panevropskému hnutí byl nakloněn mnohem větší počet lidí. Coudenhove proto částečně rezignoval na Panevropskou unii ve prospěch panevropského hnutí, kterému přiřadil vyšší prioritu. Unie se tak měla přizpůsobit hnutí, ne naopak.

Druhá polovina 20. let se nesla ve znamení locarnských dohod, hospodářské konjunktury a německo-francouzské „Verständigungspolitik“. Tato

---

⁴⁶ Původní název Vrnbu pod Pradědem zněl Würbenthal.

⁴⁷ Die Paneuropa-Bewegung, in: Paneuropa 3/1927, s. 28-29.

⁴⁸ Vztahem Československa a panevropského hnutí se zabýval Běloušek, D., Panevropa ve dvacátých letech. In: Střední Evropa roč. 11, č. 52, 1995 nebo Moravcová, Československo, s. 243-271.

doba byla nakloněna existenci mnoha proevropským spolkům a mezinárodní spolupráci v ekonomických odvětvích. Nejen příhodné politické klima v Evropě, ale také samotné statuty Panevropské unie nařizující uspořádat minimálně jeden kongres za tři roky, vedla ke svolání prvního panevropského kongresu do Vídně.

Kongres se konal v panevropskými symboly vyzdobeném vídeňském Velkém koncertním sálu od 3.-5. října 1926 za účasti delegátů z 24 zemí Evropy. Celkový počet účastníků kongresu činil 2 000 osob. Reklamu panevropskému hnutí měli zaručit prominentní hosté. Pozvání sice přijal bývalý předseda ruské prozatímní vlády z roku 1917 Alexandr Kerenskij, prezident říšského sněmu Paul Löbe, rakouský spolkový kancléř Ignaz Seipel nebo řecký diplomat Nikolaos Politis, mnoho čelných politiků a státníků však účast odřeklo, mezi nimi například Edvard Beneš, italský politik Carlo Sforza či první kancléř poválečného Rakouska Karl Renner. Tito muži se dívali na možnost realizace sjednocené Evropy skepticky.

Jednání kongresu probíhala na veřejných zasedáních a ve výborech, během nichž jejich členové diskutovali a přednášeli své příspěvky k určitému tématu. Zasedání byla trojího druhu: politická, hospodářská a kulturní. Výbory byly ustaveny tři: výbor pro politiku a menšiny, výbor pro hospodářské otázky a výbor pro duchovní spolupráci. Svou práci ukončil každý výbor závěrečnou rezolucí.

Kongres měl velký ohlas, ať už pozitivní či negativní, v evropském tisku, ale i americké vydání magazínu Time ze 16. října 1926 se stručně zmínilo o právě proběhlém panevropském summitu a jeho závěrech.⁴⁹ První fáze propagace panevropské ideje tak proběhla zdárně.

Coudenhove samozřejmě považoval kongres za velmi úspěšný. Zpětně pateticky komentoval začátky panevropského hnutí od jeho vzniku po uspořádání panevropského kongresu ve Vídni takto: „První, rozhodující etapa hnutí je absolvována: cesta z ničeho ke skutečné události světového významu.“⁵⁰

V návaznosti na kongres proběhlo první zasedání právě založené Centrální rady, která byla složena z prezidenta Panevropské unie, centrály; prezidentů jednotlivých národních sekcí Unie a z delegátů evropských států. Rada přijala jednomyslně stanovy Panevropské unie, centrály. V prvním čísle „Paneuropy“ z roku 1927 bylo oznámeno datum a místo konání druhého panevropského

⁴⁹ <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,729587,00.html?iid=chix-sphere>

⁵⁰ Coudenhove-Kalergi, *Europa erwacht!*, Zürich-Wien-Leipzig 1934, s. 100.

kongresu.⁵¹ Nerealizovaný kongres se měl uskutečnit v Paříži téhož roku. V této době byl v Bruselu založen další orgán Panevropské unie, a to Panevropské hospodářské byro. Druhé zasedání Centrální rady Panevropské unie jednalo na přelomu dubna a května 1927 právě o přípravách druhého kongresu. Radě předsedal Coudenhove, z dalších významných osobností hnutí se zúčastnili například z Polska ministr Aleksander Lednicki, z Řecka Nikolaos Politis, z Francie Francis Delaisi či Frederik H. Allen ze spřízněného „American Cooperative Comitee of the Paneuropean Union“ (sic!). Tento komitét, jenž Coudenhove založil během své propagační cesty po Spojených státech v roce 1925, měl dbát na to, aby v americkém veřejném mínění nevznikly proti Panevropě namířené proudy.⁵² Centrální rada v Paříži vypracovala program pro nadcházející druhý kongres nazývaný též hospodářský, který byl však odložen.⁵³ Oficiálním důvodem odkladu se stala časová tíseň spojená s organizačně náročnými přípravami. Dva dny po skončení zasedání Centrální rady přijal Briand její delegáty na ministerstvu zahraničí, kde zároveň převzal Coudenhovem nabídnutou funkci čestného prezidenta Panevropské unie. V lednu 1928 stanovilo třetí setkání Centrální rady v Paříži konání druhého panevropského kongresu na začátek listopadu téhož roku.⁵⁴ Místo summitu se nezměnilo. Prezidentem kongresu byl zvolen francouzský ministr a Panevropan Louis Loucheur. Ani tentokrát však nedošel druhý kongres realizace. Loucheur se setkal v Ženevě v září 1928 s Coudenhovem, aby rozhodli, že „s ohledem na obrovské technické přípravy na panevropský hospodářský kongres se tento nemůže v průběhu tohoto roku konat.“⁵⁵ Neoficiálním důvodem mohlo být Briandovo rozhodnutí svolat evropskou konferenci států. Druhý panevropský summit tak nakonec proběhl v Berlíně v květnu 1930.

Coudenhoveův život stejně jako život jeho manželky Idy Roland, jež svého manžela doprovázela, se nesl zejména ve 20. letech ve znamení cestování. Ve svých vzpomínkách popisoval tyto potřebné propagační cesty a uvedl, že více jak jednu třetinu roku trávili na cestách, při nichž křížovali Evropu křížem krážem

---

⁵¹ Paneuropäische Union, in: Paneuropa 1/1927, s. 18.

⁵² Coudenhove-Kalergi, Ein Leben, s. 146.

⁵³ Die Paneuropa-Bewegung, in: Paneuropa 7/1927, s. 23.

⁵⁴ Zda se jednalo o třetí nebo o čtvrté zasedání Centrální rady srovnej Die Paneuropabewegung (sic!), in: Paneuropa 2/1928, s. 25, Die Paneuropa-Bewegung, in: Paneuropa 6/1927, s. 23-24, Ziegerhofer-Pretenthaler, Botschafter, s. 197.

⁵⁵ Die Paneuropa-Bewegung, in: Paneuropa 8/1928, s. 34.

v rámci velkého trojúhelníku tvořeného Stockholmem, Istanbulem a španělským Cádizem. „Na těchto propagačních cestách se střídaly přednášky se zasedáními, návštěvami našich národních a místních skupin [Panevropské unie], rozhovory se státníky, předsedy stran, spisovateli, šéfredaktory, významnými lidry hospodářství a dalšími vlivnými osobami,“ které měly být získány pro Panevropu.⁵⁶ Coudenhove se tak mohl setkat například setkat s norským králem Haakonem VII., dánským ministrem zahraničím Carlem Moltkem, filosofem José Ortegou y Gasset či řeckým králem Jiřím II. Coudenhoveovo hlavní pole působitě však vymezovala města Vídeň, Praha, Berlín, Paříž a Ženeva. Nepochybně v sobě skrývalo cestování rovněž příjemnou stránku. Coudenhoveovi se mohli seznámit s mnoha významnými lidmi a poznat (nejen) Evropu.

---

⁵⁶ Coudenhove-Kalergi, Ein Leben, s. 155.

3 Briandova panevropská iniciativa

Období druhé poloviny 20. let se neslo ve znamení evropského porozumění související s celosvětovou hospodářskou konjunkturou. Hlavní aktéry představovali francouzský ministr zahraničí Aristide Briand a na opačné straně Rýna stejný post zastávající Gustav Stresemann. V červenci 1925 bylo zahájeno vyklizení Porúří, o tři měsíce později podepsali zástupci evropských velmocí garanční pakt ve švýcarském Locarnu. V září 1926 Německo vstoupilo do Společnosti národů. Dva roky nato byl uzavřen Kellogg-Briandův pakt vylučující válku jako formu řešení sporu mezi státy, v srpnu 1929 jednali zástupci Itálie, Velké Británie, Německa, Itálie, Belgie a Japonska v Haagu o vyklizení Porýní, na němž se nakonec delegáti dohodli. Úplné vyklizení Porýní mělo proběhnout do 30. června 1930. Se stáhnutím dohodových vojáků z Porýní souvisel Youngův plán, který opět upravoval výši a způsob splácení německých reparací ve prospěch výmarské republiky. Sám Coudenhove viděl v Youngově plánu ukončení německého kolísání mezi Západem a Východem. Dokonce tradičně optimisticky prohlásil, že němečtí nacionalisté už nejsou protivníky Panevropy, naopak, nyní měli být bývalí protivníci panevropského hnutí spojenci v antibolševistické frontě.⁵⁷

Jakési přirozené vyvrcholení éry Briand – Stresemann mohlo představovat sjednocení Evropy na federální bázi, s nímž vystoupil první jmenovaný v září 1929, avšak osudovou tečku za 20. léty neudělal Briand, nýbrž říjnový krach newyorské burzy a následné šíření ekonomického kolapsu do všech částí světa. Optimismus druhé poloviny druhého desetiletí 20. století byl pryč, politiku dorozumění opět vystřídala politika nedůvěry a vzrůstající extremismus.

„Od chvíle, kdy se Briand stal čestným prezidentem [Panevropské] unie, čekal jsem měsíc co měsíc na iniciativu francouzské vlády. Ale Briand váhal... Tak uběhly dva cenné roky, než Briand přišel se svou iniciativou – příliš pozdě.“⁵⁸ V létě 1929 se však Coudenhove konečně dočkal: „Byl jsem šťastný, konečně se zdálo, že se evropská otázka posune ze sféry soukromé propagandy do oficiální vládní politiky“⁵⁹ Takto Coudenhove zhodnotil s odstupem mnoha let své

⁵⁷ Coudenhove-Kalergi, *Weltpolitische Umgruppierung*, in: *Panuropa* 5/1930, s. 167.

⁵⁸ *Týž, Ein Leben*, s. 168.

⁵⁹ *Tamtéž*, s. 169.

pocity, když francouzský ministr zahraničí Aristide Briand oficiálně zahájil své politické tažení za jednotnou Evropu.

Analýza vývoje francouzského návrhu federální Evropy od jeho počátku až po ustavení Studijní komise pro Evropskou unii by vydala na knihu, navíc bylo toto téma již mnohokrát zpracované. Vynechat ho však nelze přinejmenším ze tří důvodů: 1) Briandův plán představoval nejvážnější pokus o ustavení „Evropské unie“, který vzešel z oficiální vládní iniciativy v meziválečné době, až druhotnou zůstává otázka, do jaké míry byl Briand přesvědčeným Panevropanem a do jaké míry jednal v zájmu své vlasti. Neméně podstatným důvodem je skutečnost, že rozhodnutím Valného shromáždění Společnosti národů o ustavení „Studijní komise pro Evropskou unii“ ze 17. září 1930 byl učiněn vůbec první právní krok na cestě k uskutečnění evropské integrace.⁶⁰ V neposlední řadě znamenal Briandův návrh i milník v historii panevropského hnutí.

Briand poprvé mluvil o myšlence evropské integrace na červnovém zasedání Rady Společnosti národů v Madridu v roce 1929, o měsíc později svolal tiskovou konferenci do Quai d'Orsay, kde oznámil své rozhodnutí otevřít otázku evropského sjednocení během zářijového zasedání Společnosti národů. Tak se také stalo, 5. září Briand oficiálně předložil 10. Shromáždění Společnosti národů v Ženevě svou vizi sjednocené Evropy. Ve svém projevu vyslovil i tuto myšlenku: „...mezi národy, které jsou geograficky uspořádány tak, jako je tomu v Evropě, musí existovat cosi jako federální pouto, ... Je zřejmé, že asociace bude působit zejména v hospodářské oblasti, která představuje nejnaléhavější problém...“⁶¹ Právě důraz položený na hospodářské problémy (odstranění cel jako předpoklad budoucí politické evropské federace), s kterými se Evropa nedokázala vypořádat od ukončení 1. světové války, vzbudil mezi účastníky summitu velké naděje. Dvacet sedm zástupců evropských vlád posléze vyzvalo francouzského ministerského předsedu a ministra zahraničí v jedné osobě k vypracování memoranda ke svému plánu.

„Memorandum o organizaci režimu Evropské federální unie“ nesoucí datum 1. května 1930 bylo vypracováno generálním tajemníkem francouzského

---

⁶⁰ Neumann, T., Die Europäischen Integrationsbestrebungen in der Zwischenkriegszeit, Wien 1999, s. 214.

⁶¹ Gerbet, P., Budování Evropy, Praha 2004, s. 29-30.

ministerstva zahraničí Alexisem Légerem. Briand ho oficiálně představil evropským státům (vyjma Sovětského svazu a Turecka) 17. května.

Návrh sestával ze čtyř článků: v prvním se vyjadřovala potřeba všeobecné smlouvy k vypracování principů morální unie Evropy, jejímž zásadním cílem by bylo mírové uspořádání starého kontinentu. Pravidelně se konající setkání vlád signatářů měla být cestou k dosažení oné morální unie.

Druhý článek předpokládal zřízení tří orgánů Evropské unie: Evropské konference, skládající se ze zástupců všech evropských vlád, kteří jsou členy Společnosti národů; stálého Politického výboru coby výkonného orgánu Unie, v němž by zasedal jen určitý počet členů Konference; a konečně Sekretariátu uvádějící nařízení Konference nebo Výboru do praxe, a mající na starost chod celé Evropské unie.

Třetí článek obsahoval formulaci o všeobecném podřízení problémů hospodářských problémům politickým, neboť „každá možnost pokroku na cestě hospodářského sjednocení je přísně určována otázkou bezpečnosti ...“⁶² Tento článek dále mimo jiné předpokládal sblížování národních hospodářství, jehož cílem měla být celní unie. Tedy nejdříve unie politická, pak až hospodářská, protože „opačné pořadí by bylo nejen zbytečné“, ale hrozilo by i politickým ovládnutím slabších států.⁶³ Jak bylo již uvedeno výše, Briandovo původní zářijové vystoupení ve Společnosti národů naopak položilo důraz na hospodářské sjednocení Evropy.

Poslední článek se zabýval konkrétními otázkami, kterými by se evropská konference měla zabývat nejdříve.

Většina tisku v samotné zemi původu memoranda poukazovala v komentářích k němu, že jeho pravým účelem je hospodářská a celní unie, menší část tisku viděla v Briandově plánu především snahu o politickou unii s cílem zajistit bezpečnost Francii.⁶⁴ Odezvy ze zahraničí však tak příznivé nebyly. Negativní či překvapivé reakce směřující zejména k třetímu článku memoranda na sebe nenechaly dlouho čekat. Důvodem preferování politické stránky věci se

---

⁶² Foerster, R. H., *Europa. Geschichte einer politischen Idee. Mit einer Bibliographie von 182 Einigungsplänen aus den Jahren 1306 bis 1945*, München 1967, s. 305.

⁶³ Týž, *Die Idee Europa 1300 – 1946. Quellen zur Geschichte der politischen Einigung*. München 1963, s. 241.

⁶⁴ Politická zpráva č. 17, věc: Briandovo memorandum – přijetí francouzským tiskem, československý velvyslanec ve Francii Štefan Osuský ministru zahraničí Edvardu Benešovi v Praze z 21.5.1930, in: *Archiv Ústavu TGM R*, k. 500, *Mezinárodní politika*, sl. 22.

v odborné literatuře uvádí nástup André Tardieua, účastníka mírových jednání ve Versailles, na post ministerského předsedy. Ten tak nahradil právě Brianda, jemuž zůstalo křeslo ministra zahraničí. Do Paříže postupně přicházely odpovědi a připomínky evropských vlád. Ty měly být poté projednávány během 11. zasedání Společnosti národů v září 1930. Itálie zaútočila na obsah memoranda velmi tvrdě.⁶⁵ Velká Británie se odmítla jednostranně angažovat v evropských záležitostech, přirozeně dávala přednost svému multikontinentálnímu impériu.⁶⁶ Slovy Winstona Churchilla: „Anglie je na straně Evropy, ale není Evropou“.⁶⁷ Jestliže se dala předpokládat negativní odpověď Británie, která však nebránila uskutečnění Evropské unie, odpověď Itálie, o jejíž spolupráci Francie marně usilovala po celé meziválečné období, již mohla způsobit vrásky na čele francouzských politiků v čele s Briandem. O kooperaci mezi těmito románskými mocnostmi toužil i Coudenhove-Kalergi. Hřebíkem do rakve evropské jednoty však měla být reakce Německa. Celosvětová hospodářská krize dorazila i do výmarské republiky, s níž ruku v ruce nabýval na síle nacionalismus spojený s revanšismem. Stresemann sice také sledoval dosažení německých zájmů na východě, ale v duchu spolupráce se západními mocnostmi.⁶⁸ „Politika dorozumění“ zemřela spolu s jejím protagonistou v říjnu 1929 a na jejím místě se prosadila nacionalističtější politika Stresemannova nástupce Julia Curtia a jeho státního sekretáře von Bülowa preferující orientaci na Mitteleuropu.⁶⁹ Neopominutelný je rovněž fakt zahájení krátké éry Hindenburgových prezidiálních kabinetů, v čele prvního stál Heinrich Brüning, a následný úspěch nacistů v zářijových volbách do říšského sněmu v 1930.

---

⁶⁵ Mussoliniho vláda odmítala podřízení navrhované Evropské unie Společnosti národů; požadovala, aby byl k rozhovorům přizván i Sovětský svaz a Turecko; aby se staly členy Unie všechny evropské státy, nebo alespoň státy politicky a hospodářsky významné; obávala se oslabení „organické jednoty“ Společnosti národů vytvořením evropské „kontinentální skupiny“; vyčítala zamýšlené „Radě“ Evropské unie omezený počet členů, kterými by byli, podle italské vlády, nepochybně zástupci velkých států a tudíž by byly malé státy poškozeny. Následovaly další výtky, pro ilustraci zde postačí vyjmenovat alespoň některé. Čeho chtěla italská vláda dosáhnout, bylo zřejmé: zabránit uskutečnění Briandova plánu a hegemonii Francie, zakotvenou ve versailleském systému.

⁶⁶ Více k britské odpovědi Boyce, Britain's First 'No' to Europe, s. 17-45.

⁶⁷ Churchill, W., Wir Engländer und Paneuropa, in: Paneuropa 3/1930, s. 79. Obdobně i Amery, L. S., Die Britische Weltreich und die Paneuropäische Idee, in: Paneuropa 4/1930, s. 113-124.

⁶⁸ Srovnej, Frommelt, Paneuropa oder Mitteleuropa.

⁶⁹ Analýzou německé odpovědi se zabýval Lipgens, W., Europäische Einigungsidee 1923-1930 und Briands Europaplan im Urteil der deutschen Akten (2. Teil), in: Historische Zeitschrift, Bd. 203, 1966, s. 316-363. Na straně 341 je také ocitován známý Curtiův výrok o německých výtkách vůči memorandu, které „se stanou pro Briandovu akci pohřbem první třídy.“

Kladné odpovědi přišly ze států toužících zachovat versailleský status quo, ke spíše kladným či váhavým odpovědím se řadily nóty ze skandinávských států, ze zemí Pobaltí, Nizozemska, Belgie, Španělska, Portugalska a Rakouska, spíše negativní odpovědi byly poslány ze států, které se po 1. světové válce ocitly v poli poražených.⁷⁰ Sovětský svaz považoval memorandum za útok proti svému státu, Turecko vyslovilo přání účastnit se. Všechny odpovědi byly nakonec prezentovány v tzv. Bílé knize během zářijového 11. zasedání Společnosti národů v Ženevě. Následovala debata, která vyústila 17. září 1930 v závěrečné usnesení ustavit komisi Společnosti národů, do níž měly evropské vlády vyslat své zástupce.⁷¹ Toto rozhodnutí přijalo jednomyslně 45 států ženevské instituce a komise dostala oficiální označení „Studijní komise pro Evropskou unii“.

Coudenhove-Kalergi se dozvěděl o Briandovu plánu svolat „brzy“ panevropskou konferenci států, v jejímž průběhu mělo být projednáváno ustavení Spojených států evropských, poprvé v listopadu 1928 během návštěvy u francouzského ministra zahraničí v Paříži.⁷² Coudenhove však marně čekal na Briandovo „evropské“ vystoupení. Jeho výzva ke svolání první Panevropské konference v roce 1929 otištěná v lednovém čísle časopisu Paneuropa téhož roku tak nemusela být primárně cílena jen na evropské vlády, nýbrž také k Briandovi, který stále váhal vystoupit se svým návrhem.⁷³ Mohlo se tedy jednat o mírnou formu nátlaku či podpory. Podobně se totiž Coudenhove rozepisoval o dva měsíce později o tom, že „jeden přední evropský státník již pracuje na přípravách první panevropské konference vlád podle vzoru Panamerické konference“, jejímž výsledkem měl být evropský spolek států.⁷⁴ Úkolem Panevropy se stalo připravit veřejné mínění Evropy před tímto rozhodujícím krokem.

5. září 1929 se Coudenhove konečně dočkal, když Aristide Briand oficiálně vystoupil na shromáždění Společnosti národů s myšlenkou sjednocené Evropy. Na druhou stranu ve svých memoárech píše o ztracených dvou letech od doby, kdy se Briand aktivně zapojil do panevropského hnutí - plán spatřil světlo

---

⁷⁰ Odpovědi byly průběžně zveřejňovány v *Regierungsantworten an Briand* in: *Paneuropa* 8-10/1930, s. 285-371.

⁷¹ Neumann, T., *Die Europäischen Integrationsbestrebungen*, s. 209-211. Tamtéž rovněž více k činnosti této komise.

⁷² Coudenhove-Kalergi, *Was will Briand?*, in: *Paneuropa* 1/1930, s. 1. Jiný zdroj uvádí Ziegerhofer-Pretenthaler, *Botschafter Europas*, s. 149.

⁷³ Týž, *Für eine Paneuropäische Konferenz!*, in: *Paneuropa* 1/1929, s. 1-2.

⁷⁴ Týž, *Reparationskonferenz und Europakonferenz*, in: *Paneuropa* 3/1929, s. 1.

světa příliš pozdě.⁷⁵ Ve dnech následujících zveřejnění však Coudenhove neskryval svou radost a opojení dal najevo v říjnovém čísle revue Paneuropa, čtenář mohl v článku Paneuropa in Genf najít slovní spojení typu „historické datum“, „první panevropská konference“, „rozhodné vítězství panevropského hnutí“, či „triumf politického idealismu“.⁷⁶ Přes tato citově vyhocená slova a optimismus Coudenhove vyzýval, aby panevropské hnutí nepřenechalo iniciativu vládám. Prosazení „evropské myšlenky“ do jednání vlád chápal v rovině technické - organizační (smlouvy...), úkol Panevropského hnutí však podle něj i nadále spočíval v rovině etické, osvětové. Hlavně však chtěl zabránit, aby „tato myšlenka, stejně jako jiné velké myšlenky, neustrnula a neodumřela v rukou byrokratů.“⁷⁷ Tomu samozřejmě ale zabránit nemohl, Studijní komise pro Evropskou unii vytvořila různé podvýbory, aby nakonec její činnost postupně utichla.

Coudenhove-Kalergi se sice mohl radovat ze zpolitizování myšlenky evropského sjednocení, zasazoval se za Briandův návrh, považoval zářijové události v Ženevě i de facto za svůj osobní úspěch a za úspěch svého hnutí, zdůrazňoval soulad mezi Panevropou a návrhem francouzské vlády, přesto slovo Paneuropa nebo jméno jejího zakladatele v průběhu Briandovy řeči nepadlo. Důvodem byl potenciální odpor nacionalistické opozice ve Francii, ale též samotná prestiž Brianda. Nebylo vhodné zmiňovat Vídeň v souvislosti s francouzskou „evropskou iniciativou“.⁷⁸ Sám Coudenhove se k tomu vyjádřil s odstupem tří let. Podle něj musela být myšlenka evropské integrace prezentována ve Francii jako myšlenka francouzská, proto se Briand v Ženevě slovem, ani písmem o Panevropě nezmínil.⁷⁹ Ani tato skutečnost, ani události následující po skončení zasedání Společnosti národů nemohly zmírnit téměř bezbřehý Coudenhoveovův optimismus v realizaci sjednocení Evropy.

„Černý říjen“ sice přinesl Stresemannovu smrt⁸⁰ a také krach burzy v New Yorku, Coudenhove však pevně věřil, že rok 1930 bude rokem obratu. Evropa coby ryze geografický pojem měl doplnit i pojem politický a zároveň tak měl být

---

⁷⁵ Coudenhove-Kalergi, *Ein Leben*, s. 168.

⁷⁶ Týž, *Paneuropa in Genf*, in: *Paneuropa* 7/1929, s. 5-7.

⁷⁷ Tamtéž, s. 10.

⁷⁸ Ziegerhofer-Prettenthaler, *Botschafter*, s. 151-152.

⁷⁹ Coudenhove-Kalergi, *Briands Vermächtnis*, in: *Paneuropa* 4/1932, s. 104-105.

⁸⁰ Stresemannově smrti se Coudenhove věnoval v článku *Gustav Stresemann*, in: *Paneuropa* 8/1929, s. 1-2.

dohnán a dokonce překonán 40-letý náskok Panameriky.⁸¹ V Berlíně se dostali k moci nacionalističtější politikové, kteří orientovali politiku Německa spíše ve smyslu Mitteleuropy než spolupráce se Západem. Coudenhove-Kalergi si uvědomoval, že mnozí zastánci Panevropy jsou rovněž zastánci Mitteleuropy, proto svůj postoj k těmto jasně formuloval: „Cesta z Berlína do Varšavy, Prahy, Bělehradu a Bukurešti vede přes Paříž. Proto není Mitteleuropa cestou do Panevropy, nýbrž oklikou, bludnou cestou. Přímá cesta vede z Berlína do Paříže.“⁸²

Jak již bylo naznačeno výše, po Briandově vystoupení na půdě Společnosti národů v září 1929, se Coudenhove snažil získat pro plán co nejvíce sympatií mezi evropskou veřejností. Spolu s Herriotem uspořádali v říjnu 1929 přednáškové turné po střední Evropě. Během několika dnů Herriot navštívil Vídeň, Berlín a Prahu, aby zde přednášel na téma Evropský spolek států.⁸³ Stránky časopisu Paneuropa byly přirozenou cestou projevení podpory Briandově plánu. 2. kongres Panevropské unie v Berlíně, jenž byl zahájen shodou okolností ve stejný den jako vydání Briandova memoranda, tedy 17. května 1930, měl také ovlivnit veřejné mínění a zejména mínění Německa ve prospěch francouzské iniciativy.

Coudenhove na počátku roku 1930 v „Paneuropě“ připustil, že existovali lidé, kteří zpochybňovali jednotu názorů Panevropské unie a Brianda ohledně způsobů realizace evropského spolku států. Již holý fakt, že se snažil vypořádat s kritikou svých odpůrců na stránkách svého časopisu, jim dával jistou váhu. Tyto názory „odpůrců Panevropy“ samozřejmě popřel a zdůraznil názorovou harmonii obou akcí. Briand měl po tři roky morálně podporovat Panevropskou unii a naopak – Panevropská unie Briandovu iniciativu od počátku zaštitila svou morální autoritou. Podle jejího prezidenta tak neexistovaly dvě paralelní akce k vytvoření Panevropy, ale pouze jedno veliké hnutí. Coudenhove současně ještě v této době tvrdil, že „neexistuje žádný bod Briandovy iniciativy, který by nestál v úplném souladu s první etapou Panevropy.“⁸⁴ Rozdíl viděl jen v tom, že Briand coby státník je nucen postupovat pozvolna, kdežto Panevropská unie usilující o získání

---

⁸¹ Coudenhove-Kalergi, Was will Briand?, s. 1.

⁸² Týž, Mitteleuropa, in: Paneuropa 3/1930, s. 90-91.

⁸³ Přednáška byla otištěna v časopise Paneuropa: Edouard Herriot, Der Europäische Staatenbund, in: Paneuropa 10/1929, s. 6-23.

⁸⁴ Coudenhove-Kalergi, Was will Briand?, s. 6-7.

veřejného mínění na svou stranu, si může klást širší a vyšší cíle. Rozdíly mezi oběma osobnostmi resp. jejich vizemi však lze doložit také na základě tzv. „návrhu Panevropského paktu“, který Coudenhove vypracoval a otiskl v květnovém čísle „Paneuropy“, tedy ještě před vydáním Briandova memoranda.⁸⁵

Oficiálně měla publikace sloužit jako diskusní základ pro nadcházející mezinárodní jednání o vytvoření evropského spolku států a autor zdůraznil, že se jedná o jeho osobní návrh, s kterým nemá Panevropa nic společného. Očekávaná diskuse se ale nekonala. Co se týče srovnání obou návrhů, sdílely shodný cíl – založení evropského spolku států⁸⁶. Coudenhoveovi však stačila k založení spolku ratifikace státy, jejichž celkový počet obyvatelstva by dosáhl hranice 120 milionů. Spolek by tedy byl založen, pokud by ho ratifikovaly pouhé tři státy Německo, Itálie, Francie, což byl možná také záměr, který Coudenhove sledoval. Jeho úvahám, jež publikoval na stránkách Paneuropy v průběhu celého meziválečného období, by to plně odpovídalo s tím, že by tento blok vlivných států posléze působil jako magnet na státy menší. O členství ve Spolku zároveň mohly požádat i státy, které nebyly členy Společnosti národů, ale jejichž část území se nacházela na evropské pevnině. Mezi tyto státy se počítala Velká Británie, ostatní státy mohly přistoupit pouze na základě jednohlasného rozhodnutí. Coudenhoveův návrh byl detailněji strukturovaný a komplexnější. To se týče například orgánů předpokládaného spolku. Panevropský pakt předpokládal existenci Spolkové rady, Spolkového shromáždění, Spolkového soudu, na rozdíl od Briandova memoranda, a Spolkového úřadu, přičemž Rada a Shromáždění měly tvořit dvě komory Spolku. Spolkový soud byl novinkou, měl řešit potenciální konflikty mezi členskými státy. Spory mezi členem Spolku a nečlenem měly být v kompetenci soudu, složeného jak ze soudců Spolkového soudu, tak ze soudců Mezinárodního soudního dvora.

Briand ve svém memorandu zdůrazňoval silnou vazbu budoucího „Evropského spolku“ na Společnost národů, politickou i organizační. Navrhoval dokonce Ženevu za hlavní město, zatímco k Společnosti národů tradičně spíše kritický Coudenhove navrhoval Bern, Brusel, Vídeň a Lucemburk, tedy města

---

⁸⁵ Coudenhove-Kalergi, Entwurf für einen Paneuropäischen Pakt, in: Paneuropa 5/1930, s. 149-165.

⁸⁶ Panevropský pakt obsahoval označení budoucího spolku „Der Europäische Staatenbund“.

multinárodní. O Vídní coby přirozeném centru jednotné Evropy se Coudenhove mnohokrát rozepisoval.

Coudenhove přiznal ve svých vzpomínkách velké zklamání nad Briandovým memorandem a dokonce ho označil za „slátaninu“. Dokumentu vyčítal zejména tři věci: nedotknutelnost suverenity spolkových států, podřízení Evropy Společnosti národů a primát politiky před hospodářstvím. Naopak postrádal v dokumentu absenci něčeho, co by apelovalo na fantazii národů, vadilo mu, že byl napsán pro diplomaty a právníky.⁸⁷ Rozdíl mezi Coudenhoveovými ideály a Briandovým realismem je zde zřejmý. Briand byl realista, jednající jako Francouz a současně jako člověk, který si přál udržet v Evropě, a zejména pro Francii, mír. Briandovy národní identity si však Coudenhove byl velmi dobře vědom. Když Briand v roce 1932 zemřel, otiskl Coudenhove na jeho památku v časopisu Paneuropa krátkou oslavnou připomínku.⁸⁸ O měsíc později již o zemřelém francouzském státníkovi psal mnohem věcněji jako o muži, jenž byl především zapálený patriot a nikoli „internacionalista“. „Byl Francouzem, pak opět Francouzem, pak ještě jednou Francouzem a až v poslední řadě, v nějakém koutku srdce, Evropanem. Byl Evropanem, protože byl Francouzem a pacifistou.“⁸⁹ Jinými slovy, Briand se měl stát Panevropanem jen proto, aby uhájil pro Francii zisky z první světové války, poválečný status quo a s tím spojený mír.

Ačkoli se od zveřejnění memoranda vztahy mezi Briandem a Coudenhovem zhoršily a začalo se měnit se i samotné nahlížení zakladatele panevropského hnutí na revizi versailleského mírového systému, Coudenhove ještě v roce 1936 nepřímou vyjádřil ve své knize *Europa ohne Elend* pochopení preferování politického sjednocení Evropy před sjednocením hospodářským, ačkoli právě toto mimo jiné memorandu vyčítal: „Hospodářskému sjednocení Evropy stojí v cestě v první řadě politické rozpory našeho kontinentu... Celní unie je tedy v dnešní Evropě možná jen mezi státy, které jsou rozhodnuty nevést mezi sebou za žádných okolností válku či použít vůči sobě hospodářské sankce.“⁹⁰ Tento názor při tom vyslovil již ve své knize *Kampf um Paneuropa* z roku 1925 či v lednovém čísle časopisu *Paneuropa* v 1930 a dokonce i v jeho návrhu

---

⁸⁷ Coudenhove-Kalergi, *Ein Leben*, s. 181.

⁸⁸ Týž, Briand †, in: *Paneuropa* 3/1932, s. 65-67.

⁸⁹ Týž, *Briands Vermächtnis*, s. 93-94.

⁹⁰ Týž, *Europa ohne Elend*, Paris – Wien – Zürich 1936, s. 27.

Panevropského paktu z jara 1930 stálo hospodářské sjednocení Evropy na okraji.⁹¹

Vraťme se ale zpět do doby zveřejnění memoranda. Coudenhove totiž i přes velké zklamání nad memorandem projevil vděčnost, protože díky francouzské iniciativě Panevropa vystoupila z říše fantazie do nástrah všední politiky, Briandův akt by tak podle něj měl patřit do světových dějin.⁹² Přes zmiňované zklamání se panevropský kongres konaný v Berlíně postavil za memorandum. Důvodem byla jednak podpora Brianda, jednak skutečnost, že memorandum představovalo jediný oficiální „proevropský“ návrh, a snad i zdání jednoty mezi panevropským hnutím a francouzskou iniciativou. Pokud by Coudenhove otevřeně vystoupil proti memorandu, nepochybně by to poškodilo a oslabilo pozice obou stran, francouzské vlády i Panevropy. Ta by se pravděpodobně stala terčem útoků zvnějšku i zevnitř. Už takto byla jednota panevropského hnutí, kterou se Coudenhove-Kalergi snažil pochopitelně udržet, diskutabilní. Sám Coudenhove očekával názorové rozdíly mezi francouzskými a německými Panevropany ohledně francouzské iniciativy.

Vzpomeňme na tomto místě dva příklady, jež názorně ilustrují příčiny sporů uvnitř Unie. Prvním je Coudenhoveův spor s německou sekcí Panevropské unie, konkrétně s berlínskou místní skupinou. Coudenhoveův svévolný zásah do personálního složení této skupiny v roce 1926 vedl k zažehnutí konfliktu mezi Berlínem a vídeňskou centrálou, od níž se první jmenovaný hodlal osamostatnit. Spor vyvrcholil odstoupením Paula Löbeho z prezidentské funkce. Druhým příkladem je pozdvižení a nesouhlas českých i polských Panevropanů s Coudenhoveovým postojem k plánu německo-rakouské celní unie. Jestliže byl první konflikt založen na Coudenhoveovo autokratickém prezidentství, druhý příklad souvisel s názorovou různorodostí uvnitř hnutí. Prezident Panevropské unie se k otázce vedení hnutí vyjádřil na stránkách „Paneuropy“. V příspěvku si čtenář mohl přečíst mimo jiné i srovnání Panevropské unie s armádou. Obě organizace měly sdílet autoritu, disciplínu a vůdcovství.⁹³ Výpovědní hodnota této věty je zřejmá.

---

⁹¹ Coudenhove-Kalergi, Was will Briand?, s. 4; Týž, Kampf um Paneuropa (I. Band), s. 12; Týž, Entwurf für einen Paneuropäischen Pakt, s. 149-165.

⁹² Týž, Europa ohne Elend, s. 67.

⁹³ Týž, Die Neue Kurs, in: Paneuropa 1/1929, s. 3-12.

Jestliže u Coudenhovea zavládlo po Briandově projevu ze září 1929 nadšení, po zveřejnění květnového memoranda ho vystřídalo rozladění a zklamání. Přesto Coudenhove diskretnost vůči Briandovi odložil až poté, co začalo být zřejmé, že memorandum narazilo u mnohých evropských vlád na odpor. Nejdříve varoval před pohřbením Panevropy v jednáních, komisích a úřadech.⁹⁴ Na základě své úvahy o obavě Společnosti národů ze ztráty moci ve prospěch Panevropy a reorganizaci ženevské instituce podle kontinentálního klíče, dospěl k závěru, že se Společnost národů postupně mění ve středisko odporu vůči panevropské myšlence. Možný konflikt měl buďto skončit „zadušením“ Panevropy Společností národů nebo naopak, Panevropa měla ohrozit existenci Společnosti.⁹⁵ Coudenhove hodlal zabránit tomuto konfliktu právě kontinentálním rozdělením této instituce, aby se po přistoupení Spojených států a Sovětského svazu stala opravdovou světovou organizací. Tento postoj ke Společnosti národů zastával Coudenhove od samého počátku panevropského hnutí. Rozdíl mezi jeho předchozími a nynějšími výroky na adresu Ženevy však spočíval v jejich radikalizaci.⁹⁶ Coudenhove si vyhrzoval pro Panevropskou unii právo nejostřejší kritiky vůči činnosti Studijní komise pro Evropskou unii. Přesto její vytvoření zhodnotil jako velký krok kupředu.⁹⁷

Bodem obratu v dějinách panevropského hnutí bylo nejen oficiální vystoupení vysoce postaveného politika evropské velmoci s návrhem integrovat Evropu, nýbrž také zásadní článek „Revision“ z pera prezidenta a zakladatele Panevropské unie.⁹⁸ Na jednu stranu představovala Briandova akce vrchol několikaletého úsilí Panevropy, na druhou stranu to ale byl podle Coudenhovea právě Briand, který zabránil panevropskému hnutí identifikovat se s jeho memorandem. Panevropské hnutí coby soukromá iniciativa vždy dávalo přednost evropským společným zájmům před zájmy jednotlivých států. Slovy autora: „Briandovo memorandum mělo panevropskou myšlenku za matku – ale francouzskou vládu za otce.“⁹⁹ Sice nyní Coudenhove již optimisticky hovořil o

---

⁹⁴ Coudenhove-Kalergi, Europa an Briand, in: Paneuropa 8/1930, s. 278. Přesto uvítal vytvoření Studijní komise pro Evropskou unii slovy o položení základního kamene k politickému budování Panevropy: Revision, in: Paneuropa 9/1930, s. 309.

⁹⁵ Týž, Völkerbund kontra Paneuropa, in: Paneuropa, s. 279.

⁹⁶ Týž, Friede, in: Paneuropa 10/1930, s. 339.

⁹⁷ O vztahu Panevropy ke Společnosti národů viz tato práce, kapitola Panevropa a Společnost národů.

⁹⁸ Coudenhove-Kalergi, Revision, in: Paneuropa 9/1930, s. 309-315.

⁹⁹ Tamtéž, s. 311.

Evropě jako o politickém pojmu, současně ale varoval před tím, aby byla tato Evropa v plenkách přenechána vládám. Pokud by se tak stalo, Evropská unie bude stát za 40 let tam, kde stojí dnes Panamerická unie: na začátku.¹⁰⁰ Nadstranickost a nezávislost na vládách panevropského hnutí měla získat důvěru Evropanů a takto pak dosáhnout svého cíle. Manifestací těchto myšlenek se stal 3. panevropský kongres konaný v Basileji v roce 1932.

Coudenhove nyní také revidoval postoj panevropského hnutí k různým formám vlád. Pokud se původně Panevropa orientovala na státy s demokratickým zřízením, v únorovém čísle „Paneuropy“ nejdříve Coudenhove naznačil revizi dosavadní linie¹⁰¹, aby v březnu roku 1930 vyhlásil, že „spolek států mezi demokratickými, fašistickými, monarchistickými a republikánskými státy je možný!“¹⁰² Přitom ještě rok předtím toto spojení odmítal. Na druhou stranu již v roce 1925 napsal: „Panevropské hnutí je vnitropoliticky neutrální; apeluje na všechny dobré Panevropany bez ohledu na jejich stranu, vyznání a národ.“¹⁰³ Zakladatel panevropského hnutí vždy zdůrazňoval, že Panevropa je zahraniční program. Jakoby si chtěl Coudenhove naklonit Musolliniho či snad tušil italskou jednoznačně negativní odpověď na Briandovo memorandum, napsal, že „Panevropa bez Itálie by byla torzem.“¹⁰⁴ Příčinou změny politické orientace panevropského hnutí mohla být podpora Briandově iniciativě či vědomí postupného vzestupu autoritativních systémů. Změna v neposlední řadě odpovídala Coudenhoveovým ideovým rozporuplnostem, které jeho myšlení provázely. Ostatně již v roce 1923 ještě před vydáním knihy Paneuropa se obrátil na duceho s výzvou, aby zachránil Evropu. Definitivně ohlásil konec vnitropolitické neutrality hnutí v zářijovém čísle „Paneuropy“ roku 1932 v reakci na stoupající moc komunistů a nacionálních socialistů a s ní i ohroženého evropského míru. Aby byl mír zachován, je nutné proti oběma těmto extrémům bojovat.¹⁰⁵ Neboli: Panevropa považuje tyto ideologie nejen za ohrožující mír, ale také za hnutí, jež by bránila sjednocení Evropy. Ostatní politické systémy by tedy realizaci Paneuropy a zajištění míru neměly odporovat, a to včetně imperialistického italského fašismu!

---

¹⁰⁰ Coudenhove-Kalergi, Europa-Konferenz, in: Paneuropa 1/1931, s. 2.

¹⁰¹ Týž, Bücherverbrennung, in: Paneuropa 2/1930, s. 46-47.

¹⁰² Týž, Antieuropa, in: Paneuropa 3/1930, s. 92.

¹⁰³ Týž, Kampf um Paneuropa (I. Band), s. 33.

¹⁰⁴ Týž, Antieuropa, s. 92.

¹⁰⁵ Týž, Nationalismus, in: Paneuropa 7/1932, s. 194.

Jestliže Panevropa uznávala po sedm let své existence pařížské mírové smlouvy, od roku 1930 se to mělo změnit. Coudenhove prohlásil, že Panevropa znamená revizi, smlouvy, jež odporovaly principu rovnoprávnosti, měly být odstraněny. Důvodem změny panevropské politiky vůči mírovým smlouvám uváděl Coudenhove nenávist a pomstu, která se po válce do nich promítla a zájem na evropském míru. Změně jeho smýšlení odpovídala reakce, kterou přivítal plán německo-rakouské celní unie na počátku roku 1931 či hodnocení předčasného vyklizení Porýní. Jestliže ho totiž v roce 1929 označil za velkorysý politický akt státnické moudrosti, jež povede k uvolnění napětí v Evropě a k zlepšení francouzsko-německých vztahů,¹⁰⁶ o necelé tři roky později ho již neviděl jako čin, jenž by měl uspokojit Německo. Naopak vytýkal Francii jen částečné ústupky Německu v reparacích a předčasném vyklizení Porýní, tedy neochotu Francie zabývat se komplexně přehodnocením pařížského míru.¹⁰⁷ Tyto dílčí postupné koncese vedly k totálnímu fiasku.¹⁰⁸

Rakouská historička Anita Ziegerhofer – Prettenthaler na základě rozdílných představ obou významných činitelů na poli evropského sjednocení dospěla k názoru o další neudržitelnosti v historické vědě dlouho tradované teze, že to byl právě vliv Coudenhovea na Brianda, kterým ho měl inspirovat k vydání jeho slavného memoranda. Briand měl zastávat vůči Coudenhoveovým plánům stanovisko nejen skeptické, ale částečně i odmítavé.¹⁰⁹ Ulrich Wyrwa ve svém kritickém příspěvku o Coudenhoveovi dokonce napsal: „Vzhledem k intelektuálním protichůdnostem a problematické osobnosti hraběte člověk odolává pokušení konstruovat mýty o evropských základech a objevovat tradice, v níž bude Coudenhove-Kalergi se svou vizí Panevropy průkopníkem a hrdinou.“¹¹⁰ Na jednu stranu Coudenhove opravdu představoval rozporuplnou postavu, na druhou stranu však nelze opomíjet nadčasovost mnoha jeho návrhů, které i na počátku 21. století, v době existence Evropské unie, čekají na svou realizaci.

---

¹⁰⁶ Coudenhove-Kalergi, Entscheidung, in: Paneuropa 6/1929, s.1.

¹⁰⁷ Týž, Zurück zu den 14 Punkten!, s. 35.

¹⁰⁸ Více ke změně nahlížení Panevropy na versailleskou mírovou smlouvu viz tato práce kapitola „Panevropský revizionismus a návrat k Wilsonovým 14 bodům“.

¹⁰⁹ Ziegerhofer-Prettenthaler, Botschafter, s. 164.

¹¹⁰ Wyrwa, U., Richard Nikolaus Graf Coudenhove-Kalergi (1894-1972) und die Paneuropa-Bewegung in den zwanziger Jahren, in: Historische Zeitschrift, Bd. 283, Heft 1, 2006, s. 121.

Na základě usnesení členských států Společnosti národů vznikla v září 1930 výše již uvedená Studijní komise pro Evropskou unii, jež znamenala poslední dějství francouzského návrhu. Coudenhove očekával, že se zde rozhodne, zda se nese evropská konference v panevropském duchu nebo v duchu Společnosti národů. V druhém případě by to znamenalo konec myšlenky federativní Evropy.¹¹¹ Dokonce adresoval Studijní komisi dokument s návrhem svolat evropskou konferenci o bezpečnosti, kterou pokládal za rozhodující ve vývoji Evropy a jejího sjednocení. Nebude-li vyřešena bezpečnostní otázka, ztroskotají pokusy sjednotit Evropu a také ke krachu bude odsouzena i konference o odzbrojení.¹¹² Tato myšlenka měla určitě své opodstatnění, nicméně vliv na jednání Komise neměla. V každém případě tento návrh stejně jako návrh Panevropského paktu plně odpovídal excentrické povaze Coudenhovea, stylizujícího se do role zachránce Evropy.

Jestliže zpočátku Coudenhove spíše vítal Studijní komisi, poté co se jejího třetího zasedání v květnu 1931 zúčastnil i zástupce Sovětského svazu Maxim Litvinov, změnil názor a prohlásil, že nyní je „Evropská komise ještě méně evropská než Společnost národů...Evropská komise, která obsahuje dvě neslučitelné formy života, upadne v debatní klub mezi kapitalistickými a komunistickými hospodářskými metodami.“¹¹³ Zklamaně uzavřel Coudenhove svou úvahu slovy o Studijní komisi pro Evropskou unii nikoli coby o zárodku Panevropy, nýbrž o potratu, o hermafroditovi mezi Panevropou a Společností národů.¹¹⁴ Tradičně optimistický zakladatel panevropského hnutí přesto s povděkem kvitoval už pouhý fakt založení Komise a s ním spojenou nevyhnutelnost států a veřejného mínění zaujmout stanovisko k panevropským otázkám.

V literatuře se většinou uvádí existence Studijní komise pro Evropskou unii jen jako odklizení otázky evropského sjednocení z veřejného politického života do ústraní diplomatických jednání. Současně je hojně citován třetí bod Briandova memoranda o podřízení hospodářských problémů politice coby „osudný“ bod neakceptovatelný mnohými státy, mající za následek ztroskotání

---

¹¹¹ Coudenhove-Kalergi, Friede, in: Paneuropa 10/1930, s. 345.

¹¹² Týž, Dokument an die Studienkommission für die Europäische Union, in: Paneuropa 1/1931, s. 15-18.

¹¹³ Týž, Moralische Abrüstung, in: Paneuropa 5/1931, s. 134.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 135.

plánu francouzského ministra zahraničí. Zaznamenání hodnou skutečností však zůstává, že Francie již před druhým zasedáním Studijní komise v lednu 1931 vzala na vědomí neuspokojivou politickou a hospodářskou situaci v Evropě, jež znemožňovala evropské sjednocení v politické rovině. Dospěla proto k závěru, že jsou to právě ekonomické otázky, které je nutno řešit nejdříve. Německo naopak toužilo projednávat z revizionistických důvodů ve Studijní komisi otázky politické. Paradoxně se tak Francie vzdala zásady prioritního podřízení hospodářských problémů problémům politickým, aby se naopak Německo začalo zabývat otázkami politického rázu.¹¹⁵ Rezoluce z lednového jednání Studijní komise otiskl časopis Paneuropa na svých stránkách.¹¹⁶

Vzájemné neshody jednotlivých stran však nadále bránily jakékoli prospěšné spolupráci, ačkoli byly ustaveny různé podvýbory. Proto nedospělo ani druhé, ani třetí zasedání v květnu 1931 k žádným obsahově plodným závěrům. Téhož roku se konalo ještě čtvrté a páté setkání členů Komise a na podzim o rok později šesté a na dlouho poslední zasedání, když již v březnu 1932 zemřel hlavní protagonista evropského sjednocení Aristide Briand. Definitivní tečku znamenalo sedmé zasedání, konající se po pěti letech v říjnu 1937.¹¹⁷

Příčiny, jež vedly ke ztroskotání realizace Briandova návrhu a tudíž k časovému posunu položení základů Evropské unie o 20 let, jsou různého druhu. Walter Lipgens například jako jeden z důvodů uvedl, že návrh byl předložen „příliš pozdě“, ideální načasování by představovala doba ovlivněná „duchem Locarna“.¹¹⁸ Tím se Lipgens de facto připojil k názoru Coudenhove-Kalergiho. Mezi další příčiny lze uvést: nedůvěra poražených států vůči Francii a jejím hegemoniálním záměrům, potvrzujícím evropský status quo; preferování sjednocování v politické rovině; hospodářská krize; Stresemannova smrt a s ní spojený konec „Verständigungspolitik“; obava z oslabení Společnosti národů; budoucí vztah Evropy k ostatním kontinentům atd. Thomas Neumann dospěl k závěru, že hlavní zodpovědnost za neúspěch Briandova plánu neslo institucionálně-právní podřízení Evropské unie ke Společnosti národů.¹¹⁹ Takto výrazně zúžit důvody nezdaru návrhu je však příliš zjednodušující.

---

¹¹⁵ Neumann, Die Europäischen Integrationsbestrebungen, s. 232-233.

¹¹⁶ Dokument. Resolutionen der Europäischen Studienkommission, in: Paneuropa 2/1931, s. 60-62.

¹¹⁷ Neumann, Die Europäischen Integrationsbestrebungen, s. 257.

¹¹⁸ Lipgens, Europäische Einigungsidee, s. 361.

¹¹⁹ Neumann, Die Europäischen Integrationsbestrebungen, s. 262.

Přesto, že se Panevropa nakonec distancovala od Briandova memoranda, Coudenhove vyhlásil den jeho zveřejnění za Den Evropy. Oslavou tohoto dne se měla každoročně vyjadřovat evropská solidarita a vědomí osudového společenství. Při příležitosti prvního výročí například otisklo 17. května 1931 mnoho evropských deníků Coudenhoveovu výzvu „Europa erwache!“, členové národních sekcí Panevropské unie rozdávali významným osobám kultury, hospodářství či politiky brožuru „Paneuropa ABC“, konaly se různé akce, radiová přednáška prezentovaná Coudenhovem apod.¹²⁰ Podobné připomínkové akce se konaly i v dalších letech. Panevropská hospodářská konference v květnu 1934 nebo čtvrtý panevropský kongres v květnu o rok později byly nepochybně také naplánovány s ohledem na výročí Dne Evropy.

S odstupem času Coudenhove napsal o ztroskotání Briandova plánu, že předběhl svou dobu a že byla myšlenka Panevropy příliš velká, aby mohla být realizována hned při prvním pokusu.¹²¹

V dnešní době slaví Evropané Den Evropy 9. května, kdy to byl opět francouzský ministr zahraničí Robert Schumann, který vystoupil v roce 1950 s návrhem založení Montánní unie. Autora memoranda z 17. května 1930, Alexise Légera, vystřídal v roce 1950 Jean Monnet.

---

¹²⁰ Coudenhove-Kalergi, Paneuropa ABC, Wien-Leipzig 1931.

¹²¹ Týž, Kommen die Vereinigten Staaten von Amerika?, Glarus 1938, s. 41.

3.1 Druhý panevropský kongres v Berlíně

Druhý panevropský kongres v Berlíně byl zahájen v den zveřejnění Briandova memoranda 17. května 1930, ukončen byl 20. května. Po Briandově vystoupení na půdě Společnosti národů, vyzývající k integraci Evropy, uspořádali Herriot, jenž již v roce 1924 jako ministerský předseda vyzval k ustavení Spojených států evropských, a Coudenhove přednáškové turné po střední Evropě. V Německu však neutichaly útoky vůči Briandově iniciativě, proto se Coudenhove rozhodl uspořádat několikrát odložený druhý panevropský kongres nakonec v Berlíně namísto původně plánované Paříži. Cíl byl zřejmý: podpora francouzskému plánu a snaha ovlivnit německé veřejné mínění, ovládané stále více nacionalistickými vášněmi. Podle Coudenhoveovo svědectví mu měl Briand dát předem na vědomí své rozhodnutí publikovat memorandum 17. května při příležitosti zahájení kongresu, „... čímž měla být vyjádřena před celým světem jeho solidarita s Panevropskou unií.“¹²²

Kongres začal smutečním shromážděním u hrobu bývalého ministra zahraničí Stresemanna, který zemřel v říjnu předchozího roku. Večer následovalo přijetí všech účastníků v hotelu Kaiserhof, kde proběhlo i ukončení kongresu o dva dny později. Samotné shromáždění zasedalo ve slavnostně vyzdobené pěvecké akademii.

Summit se sice konal v německém hlavním městě, postoj oficiálních úřadů vůči panevropskému hnutí však byl spíše negativní: Coudenhove vycházel jen velmi málo vstříc revizionistickým požadavkům Německa. Státní sekretář na ministerstvu zahraničí Bernhard von Bülow zdůvodňoval své doporučení k větší zdrženlivosti při konání berlínského kongresu Panevropy takto: „podle zdejších pozorování [se zdá, že Coudenhove] v posledních letech podporuje ve vzrůstající míře francouzské tendence.“¹²³ V neposlední řadě se německé úřady distancovaly od Coudenhovea kvůli jeho úsilí jako takovému. Nepřály si oslabení Společnosti národů vytvořením federální Evropy.¹²⁴ Proto se kongresu neúčastnili ani říšský kancléř Brüning, ani další ministři, nicméně ministr vnitra Wirth delegáty kongresu přivítal a poděkoval jménem říšské vlády Coudenhoveovi za jeho práci.

---

¹²² Coudenhove-Kalergi, *Ein Leben*, s. 176.

¹²³ Frommelt, *Paneuropa oder Mitteleuropa*, s. 91.

¹²⁴ Tamtéž. Více k postoji německých úřadů k panevropskému kongresu v Berlíně in Ziegerhofer-Prettenthaler, *Botschafter*, s. 167-168.

Poté zakladatel Panevropy pronesl úvodní pozdravnou řeč. Za řečnickým pultem se dále během následujících dvou dnů vystřídali například bývalý britský státní sekretář pro dominia a kolonie Leo S. Amery či francouzští ekonomové Daniel Serruys a Louis Loucheur.

Zjevná byla i neúčast rakouských politiků, související se změnami ve vládě v předchozím roce. Ministerským předsedou se stal Johann Schober, kterému myšlenka Panevropy neimponovala. To ostatně dokázal v roce 1931 při plánu tzv. rakousko-německé celní unie, o níž bude pojednávat následující kapitola.

Původně se měl kongres zabývat jak hospodářskými, tak politickými otázkami, z tohoto záměru ale sešlo, Coudenhove proto poté oznámil hospodářské zaměření kongresu.¹²⁵ Na tomto panevropském kongresu tak byly poprvé projednávány hospodářské problémy Evropy. Přes Coudenhoveovo zklamání nad obsahem memoranda kongres demonstroval své sympatie a podporu francouzské vládě.

Přes avizovaný odstup německých úřadů od panevropských aktivit se konala snídaneň při příležitosti ukončení kongresu pod záštitou ministra zahraničí Curtia a za účasti kancléře Brüninga a dalších oficiálních představitelů výmarské republiky.

V Berlíně Coudenhove také přišel s myšlenkou slavit den zveřejnění Briandova memoranda jako den Evropy, o němž bylo pojednáno výše.

---

¹²⁵ Více in: Ziegerhofer-Prettenthaler, Botschafter, s. 169 a 282-288.

4 Panevropské hnutí a mezinárodní politika v 1. polovině 30. let

4.1 Celní unie mezi Německem a Rakouskem

Na počátku roku 1931 Coudenhove – Kalergi napsal, „že těžiště německé republiky a německého pořádku leží (...) na třech mužích, (...): na říšském prezidentovi, na říšském kancléři a na pruském ministerském předsedovi.“¹²⁶ Tedy na Paulu von Hindenburgovi, Heinrichu Brüningovi a Ottu Braunovi. Současně Coudenhove vyzýval Evropu, aby nenechala Brüninga na holičkách v jeho boji za zrovnoprávnění Německa, protože pokud by se tak stalo, Německo upadne do Hitlerovy náruče, aniž by se tento musel uchýlit k puči, což by vedlo ke katastrofě. Osud Německa tedy měl ležet v rukou Evropy a naopak. Jestliže Brüning v tomto boji zvítězí, bude učiněn rozhodný krok ve prospěch evropské politiky. Proto by měla Evropa německému kancléři a Německu vůbec pomoci překonat hospodářskou krizi a znovu nabýt rovnoprávněho statutu. Tolik Coudenhoveovy úvahy.¹²⁷

Coudenhove si byl tedy velmi dobře vědom, v jak zoufalé situaci se Německá říše nacházela. Nevaroval však pouze před prudkým vzestupem moci nacionálních socialistů po volbách v září 1930, ale stejně tak byl schopen dohlédnout, že by to byla Komunistická strana, která by vytěžila, vedle Hitlerovy strany, nejvíc ze zhoršujících se hospodářských poměrů. Bylo mu jasné, že chopí-li se moci v Německu extrémní nacionalismus ve formě nacionálního socialismu či komunismus, na nějž Coudenhove opakovaně ve velmi negativním smyslu upozorňoval od počátku existence panevropského hnutí, možnost evropské spolupráce by se radikálně snížila. Navíc by se tak stalo v zemi, bez níž si Coudenhove Panevropu neuměl po právu představit. Nelze též zapomenout na skutečnost, že před několika měsíci byl nadějný projekt Briandovy federální Evropy uložen k ledu v podobě Komise pro studium Evropské unie.

Z těchto úhlů pohledu musíme proto přistupovat při Coudenhoveově hodnocení plánu celní unie mezi Německem a Rakouskem z roku 1931, přestože

---

¹²⁶ Coudenhove-Kalergi, R. N., Hitler – Brüning, in: Paneuropa 2/1931, s. 37.

¹²⁷ Tamtéž, s. 43 a 44.

mu muselo být pravděpodobně zřejmé, že bude tento plán shledán coby výchozí bod ke konečnému anšlusu. Samotný projekt celní unie vznikl na přelomu let 1930 a 1931 na půdě německého a rakouského ministerstva zahraničí. Největšího zastávce projektu představoval na německé straně ministr zahraničí Julius Curtius a jeho státní sekretář Bernhard Wilhelm von Bülow, na rakouské straně min. zahr. a vicekancléř Johannes Schober. Tito političtí reprezentanti oficiálně ospravedlňovali ustavení celní unie mezi dvěma německými národy hospodářskými a „proevropskými“ důvody. Plán měl být původně zveřejněn při příležitosti květnového zasedání Studijní komise pro Evropskou unii, čímž se měla zároveň zdůraznit spojitost mezi ním a Panevropou. Indiskreci však došlo ke zveřejnění již 19. března.¹²⁸ Bezprostředně poté se zejména francouzská a československá diplomacie snažila o projektu celní unie zjistit dostatečné množství informací, načež byla ze strany Francie, Itálie a Československa vznesena námitka ohledně porušení Ženevského protokolu z roku 1922, v němž se Rakousko zavázalo nepodepsat během následujících dvaceti let žádnou smlouvu, která by mohla ohrozit jeho nezávislost. V celní unii spatřovaly uvedené státy předstupu realizace anšlusu či Mitteleuropu. Pochopení nenašel plán ani u Aristida Brianda, přestože byl „oděn do panevropského pláštíku“. Podle Brianda nebylo možné oddělovat hospodářství a politiku.¹²⁹ Kritika proponované německo-rakouské celní unie nepřišla jen především ze států, které si přály zachování versailleského statu quo. Projekt kritizoval i Středoevropan a do jisté míry i soupeř a zároveň konkurent Coudenhove-Kalergiho Elemér Hantos, jenž spatřoval v celní unii i přes možné připojení dalších států střední Evropy následnou německou hospodářskou převahu.¹³⁰

Elemér Hantos zastával krátký čas funkci maďarského ministra obchodu v roce 1918-1919. V centru jeho pozornosti stála koncepce hospodářské kooperace Střední Evropy bez účasti Německa, čímž se blížil názorům Václava Schustera či Rudolfa Hotowetze. Přestože těžiště jeho zájmu leželo ve střední Evropě, udržoval styky s Panevropskou unií. S postupnou změnou orientace panevropského hnutí od otázek politické federalizace Evropy k hospodářské

---

¹²⁸ Více k indiskreci: Ziegerhofer-Prettenthaler, Botschafter, s. 201.

¹²⁹ To ostatně dokázala Francie během této aféry, když vyvinula hospodářský tlak na téměř zbankrotované Rakousko, hraničící až s vydíráním. Slabé Rakousko nakonec výměnou za finanční půjčku plán celní unie s Německem odvolalo.

¹³⁰ Jeřábek, M. Za silnou střední Evropu. Středoevropské hnutí mezi Budapeští, Vídní a Brnem v letech 1925 – 1939, Praha 2008, s. 144.

spolupráci a především k řešení chronických problémů jihovýchodní Evropy, se prohloubila i spolupráce Panevropy a Hantose, který se stal ve 30. letech pravidelným účastníkem panevropských konferencí.

Aféra a s ní spojený hospodářský tlak Francie na slabšího z obou států navrhovaného celního sblížení, vyvrcholila jednak 3. září 1931 společným rakousko-německým odvoláním plánu celní unie během zasedání Studijní komise pro Evropskou unii, jednak rozhodnutím haagského soudního dvora pověřeného posoudit, zda byl porušen Ženevský protokol a mírová smlouva ze Saint Germain. Rakousko se těmito dohodami zavázalo vyvarovat se jakýchkoli kroků či jednání, jež by vedly k ohrožení rakouské nezávislosti, respektive k anšlusu Rakouska k Německu. Výnos, který odsoudil celní projekt k nezdaru, byl oznámen o dva dny později, 5. září, a to výsledkem v poměru 8:7 o neslučitelnosti celní unie s výše uvedenými smlouvami. Rakouská historička Prettenthaler-Ziegerhofer v této souvislosti cituje německého odborníka na dějiny evropského práva Hanse Hattenhauera, který těsný výsledek hlasování interpretoval jako výraz europolitického obratu, jenž charakterizoval konec krátkého snu o „Spojených státech evropských“.¹³¹

V dnešní době je tento plán hodnocen jako pokus o zabránění uskutečnění Briandovy Panevropy, jako odklon od Stresemannovy koncepce německo-francouzského porozumění a jeho nahrazení orientací Německa na východ, tedy otevřením „otázky anšlusu či Mitteleuropy“.¹³² Jiným úhlem pohledu na celou problematiku celního plánu byla mimo jiné studie Oswalda Hausera, který se snažil dokázat, že „Němci a Rakušany později zdůrazňovaná úzká spojitost mezi celním projektem a evropským plánem představovala skutečně jejich vnitřní přesvědčení, a nebyla hájena jen z taktických důvodů.“¹³³ Hauser tedy odmítl výtku Francie, Československa a dalších, že celní plán byl jen počátkem na cestě k oživení starého plánu Naumannovy Mitteleuropy, schovávající se pod panevropský plášť. Zmínil proto ve své studii Coudenhoveovy články k celnímu plánu v revue Paneuropa a v Neue Zürcher Zeitung a pochopitelně s v nich

---

¹³¹ Ziegerhofer-Prettenthaler, Botschafter, s. 202.

¹³² Např. Goněc, V., Evropská idea. Idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. Do roku 1938, Brno 2000, Moravcová, Prettenthaler-Ziegerhofer.

¹³³ Hauser, O., Der Plan einer Deutsch-Österreichischen Zollunion von 1931 und die Europäische Föderation, in: Historische Zeitschrift, Bd. 179, 1955, s. 45-92.

vyslovenými soudy souhlasil.¹³⁴ Projekt celní unie se sice zakládal na hospodářské spolupráci německy mluvících zemí, ekonomika však měla být zároveň využita jako záminka k realizaci německých plánů. Ostatně v průběhu 30. let si Hitlerův režim hospodářskou bilaterální spoluprací se státy Balkánského poloostrova připoutal tyto země postupně též politicky. Jak se tedy zakladatel Panevropského hnutí díval na projekt Schober – Curtius?

V květnovém čísle časopisu Paneuropa Coudenhove-Kalergi zveřejnil článek analyzující plán německo-rakouské celní unie s ohledem na politickou a hospodářskou situaci v Evropě. Již po prvních několika větách je zřejmé, že se Coudenhove nadchl pro hospodářské spojení těchto německy mluvících zemí: „Dva evropské státy konečně učinily to, co požaduje naše hnutí od všech evropských států: rozhodly se, že odstraní celní překážky, které je oddělují. Odhlédneme-li od všech doprovodných jevů, tvoří toto rozhodnutí evropský čin prvního řádu. Od Briandova memoranda nebyl učiněn pro Paneuropu žádný krok podobného významu.“¹³⁵ Ony doprovodné jevy měla nejspíše představovat tajná jednání zástupců obou zúčastněných zemí, do nichž bylo zasvěceno jen několik málo osob.¹³⁶ Způsob provedení plánu formou tajných jednání ostře kritizoval sám Coudenhove: „ Tak dobrý to byl čin, tak špatná byla jeho forma,“¹³⁷ což jen zasel v Evropě novou vlnu nedůvěry. Vídeňská smlouva tak měla psychologicky poškodit panevropský vývoj téměř stejnou měrou jako mu hospodářsky prospět. Kromě utajení však našel Coudenhove pro celní unii jen slova uznání. Pro oba státy mělo být rozšíření trhu výhodné: „Německo získá po hospodářské stránce přiměřenou náhradu za ztrátu Alsaska-Lotrinska, Horního Slezska a dalších polských území. Rakousko získá velký vnitřní trh, jaký ovládalo před válkou.“¹³⁸ Argument odpůrců plánu vyvracel tvrzením, že by to byla právě celní unie, která by znamenala konec anšlusového hnutí a naopak začátek hnutí mitteleuropského. Po německy mluvících zemích by se mohlo připojit i Československo a Francie, čímž by byla vyloučena válka mezi těmito čtyřmi státy. Následovalo by připojení

---

¹³⁴ Reinhard Frommelt zmiňuje další dvě studie se závěry podobnými Hauserovi a dodává, že to byl poprvé F. G. Stambrook v roce 1961, který předložil opačnou interpretaci. Frommelt, R., Paneuropa oder Mitteleuropa, Stuttgart 1977, s. 84.

¹³⁵ Coudenhove-Kalergi, Deutsch – Österreichische Zollunion, in: Paneuropa 4/1931, s. 98.

¹³⁶ V Německu to byli kromě Brüninga, Curtia a von Bülowa pouze právní poradce Dr. Gaus a hospodářský expert Dr. Ritter. Hauser, Der Plan, s. 61. Německý velvyslanec v Praze Koch byl o jednáních informován písemně až 9.3.1931: Moravcová, Československo, s. 101.

¹³⁷ Coudenhove-Kalergi, Deutsch – Österreichische Zollunion, s. 102.

¹³⁸ Tamtéž, s. 107.

Belgie a Švýcarska a vytvořilo by se tak průmyslové jádro budoucí hospodářské Panevropy.

Reakce a hodnocení plánu se u mnoha evropských politiků nesly v duchu anšlusu či vytvoření Velkoněmecké říše. Mezi ně patřili i význační Panevropané Briand a Beneš, kteří vyvinuli značnou aktivitu, aby k odstranění celních překážek mezi Rakouskem a Německem nedošlo. Coudenhove se snažil vyvrátit jejich opodstatněná podezření, na druhou stranu ale chápal, že Briand stejně jako Beneš byli v první řadě představitelé svých zemí a až v druhé řadě Panevropany. Beneš „byl Panevropanem v teorii, ale nikoli v praxi.“¹³⁹ Byl si vědom geopolitických důvodů, které vedly tyto politiky k odmítavému stanovisku, ale zároveň zastával názor, že by Paříž i Praha zůstaly odpůrci anšlusu jen do doby než by byla konstituována Panevropa. Dokonce polemizoval o potenciálních Benešových a Briandových stanoviscích v případě jejich diktátorských postaveních a došel k závěru, že by Beneš již dávno spojil státy Podunají v celní unii a Briandova Francie by v evropské otázce razila i celní politiku. Navíc Coudenhove argumentoval, že by to byla právě Vídeňská smlouva, díky které by zmizel pro Rakousko hlavní hospodářský důvod pro anšlus a věřil prohlášením obou vlád, že dohoda se uskutečňuje v evropském duchu a musí být tedy etapou na cestě k Panevropě. Nakonec, Coudenhove by si jistě nerad zneřádalil země jako Francie či Československo, jež se výrazným dílem zasloužily k šíření a podpoře panevropské myšlenky.

Coudenhoveův vstřícný postoj k plánu Schober – Curtius pochopitelně vyvolal rozruch v proevropských intelektuálních kruzích. Vrcholem různého nahlížení na Vídeňskou dohodu se stala roztržka mezi Herriotem a Coudenhovem, přičemž první uvedený složil funkci čestného předsedy panevropské konference připravované na podzim 1932 do švýcarské Basileje. I generální shromáždění Panevropské unie Polska zaujalo k plánu Schober – Curtius oficiální odmítavý postoj, jehož znění bylo otištěno v témže čísle časopisu Paneuropa jako stanovisko Coudenhoveovo.¹⁴⁰

Frommeltova studie nabízí i jiný důvod vstřícného postoje zakladatele Panevropy k plánu celní unie. Panevropská unie Německa se měla setkávat vzrůstající měrou s odmítavými postoji u Brüninga a Curtia na rozdíl od hnutí

---

¹³⁹ Coudenhove-Kalergi, *Ein Leben*, s. 129.

¹⁴⁰ Týž, *Deutsch – Österreichische Zollunion*, s. 119-120.

podporujících anšlus Rakouska nebo vytvoření Mitteleuropy, tedy vize, které by vedly k nastolení německé superiority ve střední Evropě a změně poválečného statu quo. Po odmítnutí u těchto politiků se Coudenhoveovi zjevně zdálo příhodné, aby se postupně přizpůsobil, vlivem krize a nárůstu nacionalistických hlasů, požadovanému německému volání po revizi.¹⁴¹

Podobné stanovisko lze najít i v archivu T. G. Masaryka v anonymním dopisu z února 1933 určenému Kamilu Kroftovi, tehdejšímu zástupci ministra zahraničních věcí, v němž stojí: „tato překvapující změna v názorech Coudenhove-Kalergiho [ohledně revize mírových smluv] souvisí ideově s rozmachem nacionalistického hnutí /Hitlerovými úspěchy/ v Německu. Coudenhove-Kalergi píše, že hitlerism způsobil paniku v Evropě. Ve skutečnosti se zdá, že panice tu podlehl především Coudenhove-Kalergi sám...“¹⁴² Ve stejné složce se tentýž autor zmínil o dlouhodobé podpoře panevropské koncepce z československé strany, protože byla ve shodě s koncepcí československou. V 1931 a 1932 měl však Coudenhove-Kalergi zaujmout v některých významných otázkách stanovisko odporující československé koncepci. Jedno z těchto stanovisek představoval právě jeho postoj k celnímu spojení Rakouska a Německa. Autor tohoto i předešlého hodnocení panevropského hnutí není uveden, je však zřejmé, že politické špičky ČSR určující zahraniční politiku státu stejně jako policejní složky bedlivě sledovaly toto hnutí.¹⁴³

Důsledky ztroskotání německo-rakouské celní unie na sebe nenechaly dlouho čekat. Zostřila se jak vnitropolitická situace v Rakousku, tak v sousedním Německu. Curtius podal demisi a Brüning jeho post sám převzal. Namísto celní unie s Rakouskem uzavřelo Německo v červnu a červenci 1931 dohody o preferenčním systému obchodu s Maďarskem a Rumunskem. Francie přišla o necelý rok později s Tardieuovým návrhem bloku podunajských států, rozvádějícím původní Poncetův návrh, který hodlal podpořit především rakouský export, ale též export z Podunají jako celku.¹⁴⁴ Katastrofální hospodářská situace Rakouska a Německé říše se nadále zhoršovala, což vedlo k vyhlášení Hooverova

---

¹⁴¹ Frommelt, *Paneuropa oder Mitteleuropa*, s. 92.

¹⁴² Archiv Ústavu TGM, Fond TGM R, Mezinárodní politika, karton 500, sl. 22., 17.2.1933 Kroftovi. Autor zprávy ani místo není uvedeno.

¹⁴³ Autor tohoto hodnocení odkazuje na Coudenhoveovy články v revue *Paneuropa*. Moravcová analyzovala ve své knize *monitorování Panevropského hnutí v ČSR* ministerstvem vnitra, s. 243 – 257.

¹⁴⁴ Goněc, V., *Evropská idea*.

moratoria na spláčení reparací a válečných dluhů. V neposlední řadě opět vzrostla nedůvěra mezi státy sousedícími s Německem.

4.2 Tardieův plán

Několikanásobný ministr André Tardieu patřil podle Coudenhovea, vedle politiků jako Édouard Herriot, Joseph Paul-Boncour a Henri de Jouvenel, k následovníkům Briandova odkazu.¹⁴⁵ Tardieu si vysloužil toto označení na základě dvou svých iniciativ z 1. poloviny roku 1932. První navrhovala dát účinný mocenský nástroj Společnosti národů vytvořením mezinárodní armády, tedy de facto evropské armády, druhá předpokládala hospodářskou sanaci podunajských států zavedením preferenčních cel. Plán mezinárodní armády Coudenhove nazval „důsledným pokračováním Briandovy iniciativy“.¹⁴⁶ Ovšem ani s tímto plánem se Paneuropa nemohla identifikovat a to ze stejného důvodu jako v případě Briandova plánu, opět se totiž jednalo o plán z vládní produkce a tudíž poplatný francouzské politické linii. V zásadě s ním však souhlasila.¹⁴⁷ Projekt nadnárodní armády zkrachoval, francouzský premiér však přišel na jaře 1932 s dalším návrhem, pro nějž se ujal název jeho předkladatele: Tardieův plán.

Francii se sice podařilo zmařit německo-rakouský pokus sloučit své ekonomiky v celní unii, katastrofální hospodářská situace v této části Evropy však zůstala otevřená a s ní i budoucnost tohoto regionu. Tato skutečnost přiměla Francii k hledání pro ni přijatelné alternativy, jíž se chopil francouzský ministerský předseda Tardieu. Ponecháme-li stranou fakt, že „celá aktivita byla mystifikací“, protože se Francie „nechtěla příliš výrazně v daném prostoru angažovat“, ¹⁴⁸ představoval Tardieův plán významný akt v oblasti meziválečných integračních pokusů, protože vzbudil naděje dotčených států na vyřešení jejich zoufalé ekonomické situace. Podstatou plánu bylo etapovitě sjednocení podunajských států s cílem vytvořit federální blok, přičemž prvním krokem mělo být zavedení preferenčního systému cel mezi jednotlivými státy. Tardieův projekt počítal pouze s účastí Rakouska, Maďarska, Rumunska, Jugoslávie a Československa. Zásadním nedostatkem bylo apriorní vyloučení Německa, ale též Itálie z plánu a to představovalo také hlavní příčinu, proč byl nakonec uložen ad acta.

---

¹⁴⁵ Coudenhove-Kalergi, Briands Vermächtnis, s. 107.

¹⁴⁶ Týž, Europäische Armee, in: Paneuropa 2/1932, s. 41.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 43.

¹⁴⁸ Obě citace byly převzaty z Goněc, Evropská idea, s. 132.

Coudenhove precizně analyzoval Tardieův plán v květnovém čísle „Paneuropy“.¹⁴⁹ Nejdříve obvinil nacionální resentiment z rozpadu habsburské monarchie coby hospodářské jednotky, což způsobilo ekonomické škody nejen malému Rakousku s vídeňskou megapolí, ale všem nástupnickým státům. Současně mělo hospodářské i teritoriální okleštění Rakouska přivést k životu myšlenku anšlusu. Proto Panevropská unie uvítala francouzský návrh na řešení těchto poměrů. Nicméně i tato snaha vyšla naprázdno. Jak známo, nejen Německo, ale též Itálie vystoupily s námitky proti podunajskému projektu a vyslovily přání také se účastnit. Dubnová londýnská konference čtyř evropských velmocí ve věci hospodářského sblížení pěti nástupnických států dohodu nepřinesla a tak plán postupně vyšuměl bez plodného výsledku do ztracena.

Podle Coudenhovea z plánu sešlo z několika důvodů: 1. Rakousko i Československo se obávalo zaplavení agrárními výrobky z ostatních zemí, 2. Průmyslové kruhy v Jugoslávii, Rumunsku a Maďarsku se obávaly československé a rakouské konkurence, 3. Německo a Itálie se obávaly, že zvýhodněním československého průmyslu přijde jejich průmysl o své dosavadní pozice v podunajských zemích. Následovaly obavy politické. 4. Rakousko a Německo se obávaly, že preferenční systém znemožní realizaci anšlusu, 5. Itálie se obávala, že se Maďarsko dostane do francouzského vlivu prostřednictvím Malé dohody, 6. Německo a Itálie se obávaly vytvoření na Francii závislé hospodářské velmoci, 7. Maďarsko se obávalo, že spoluprací se svými odpůrci oslabí své revizionistické požadavky, 8. Nacionalisté všech zemí se obávali spolupráce s nepřáteli a oslabení suverenity svých zemí.¹⁵⁰

Srovnáme-li Coudenhoveovo zdůvodnění neúspěchu plánu se současnou odbornou literaturou, dojdeme k závěru, že Panevropan velmi dobře chápal důvody, proč se zařadil Tardieův plán mezi plány neúspěšné. Coudenhove si uvědomoval problém provázanosti politiky s hospodářstvím a jako příklad uvedl nedávný německo-rakouský plán celní unie, který sám před rokem uvítal a odmítal v něm vidět více než hospodářskou spolupráci. Nyní však prohlásil, že ačkoli byl během aféry okolo celní unie zdůrazňován její nepolitický charakter, nikdo nepochyboval o jejím politickém pozadí!¹⁵¹

---

¹⁴⁹ Coudenhove-Kalergi, Donau-Union, in: Paneuropa 5/1932, s. 127-135.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 128.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 129.

Kromě důvodů ztroskotání Tardieuova plánu Coudenhove upozornil i na zdánlivě bezvýznamný problém pojmenování předpokládaného podunajského spolku. Pokud by se nazýval Dunajskou federací, nemohlo by z ní být podle Coudenhovea vyloučeno Německo a Bulharsko, pokud by byla vypíchnuta spojitost s Rakouskem-Uherskem, nemohlo by se zabránit případnému přistoupení Itálie a Polska. S názvem „Mitteleuropa“ bylo spojené Německo a také Švýcarsko, pokud by název asocioval geografickou polohu federace ve východní Evropě, přineslo by to s sebou variantu členství balkánských států, Polska či dokonce Turecka.

Recept na úspěšnou realizaci plánu viděl Coudenhove v jeho rozšíření na celou Evropu, především ve spolupráci agrární východní Evropy se západními velmocemi Itálie, Německa a Francie, přičemž preferenční systém měl představovat pouze začátek k celkové hospodářské reorganizaci Evropy. Tato myšlenka se fakticky shodovala s návrhem československého premiéra Milana Hodži z roku 1936.

4.3 Panevropský revizionismus a návrat k Wilsonovým 14 bodům

Coudenhove ve své knize Pan-Evropa z roku 1923 napsal, že každá rekonstrukce Evropy musí vycházet z mírových smluv: „Evropský reálný politik má dnes na vybranou, buď uznat mírový systém pařížský, se všemi jeho nedostatky a nespravedlnostmi – nebo válku a chaos. Na smírnou změnu nových hranic Evropy nelze dlouhou ani pomyslit.“¹⁵² Nevyloučil tedy absolutně územní revizi, ale odkládal ji fakticky na neurčito. Co nevylučoval, byla revize hospodářských ustanovení, což měla být zároveň cesta ke Spojeným státům evropským. Přelom 20. a 30. let však nepředstavoval jen obrat ve vztahu Panevropy k teritoriálním změnám, ale i oficiální revizi jejího stanoviska vůči různým formám vlád. V Panevropě byli vítáni lidé téměř všech politických vyznání kromě komunistů a extrémních nacionalistů.¹⁵³

Článek Deutsch-Österreichische Zollunion lze považovat za první vlašťovku¹⁵⁴, která volala či přinejmenším souhlasila s revizí poválečného uspořádání, přestože Coudenhove odmítal argument o celní unii coby předstupně anšlusu a tím odmítal i výtku, že by vstupem do celní unie Rakousko porušilo smlouvu ze Saint-Germain a Ženevský protokol.

Coudenhove se díval na revizi z panevropského hlediska, uvědomoval si, jaké následky by mohla mít světová hospodářská krize, neúspěch blížící se konference o odzbrojení respektive odmítnutí zrovnoprávnit Německo. Nesmíme zapomínat, že bez Německa by Panevropa neměla šanci naplnění, čehož si byl Coudenhove velmi dobře vědom a proto také opakovaně vyzýval k francouzsko-německému usmíření. Ostatně již v knize Pan-Evropa se rozepisoval o tradičním nepřátelství těchto dvou států jako o hlavní překážce uskutečnění Spojených států evropských.¹⁵⁵ Varoval před vítězstvím francouzského stanoviska, které by mělo „za následek nevyhnutelné vystoupení Německa ze Společnosti národů, rozbití Evropské unie, nedozírnou krizi, pravděpodobně katastrofu.“¹⁵⁶

Coudenhove považoval celou evropskou otázku za komplexní a spleťtý problém. Jestliže totiž podporoval myšlenku odzbrojení evropských zemí,

---

¹⁵² Coudenhove-Kalergi, Pan-Evropa, s. 68.

¹⁵³ O vztahu Panevropy k různým formám vlád srovnej tuto práci, kapitola Panevropa, demokracie a ideová hnutí.

¹⁵⁴ Coudenhove-Kalergi, Deutsch – Österreichische Zollunion, s. 98-120.

¹⁵⁵ Týž, Pan-Evropa, s. 72.

¹⁵⁶ Týž, Moralische Abrüstung, in: Paneuropa 5/1931, s. 136.

nemohlo k němu dojít dříve než odzbrojí Sovětský svaz, ale ten zase podle Coudenhovea nemohl odzbrojit, dokud evropské státy budou zbrojit proti sobě. Ze zpětného pohledu je samozřejmě absurdní Coudenhoveův předpoklad, že by Sovětský svaz hodlal odzbrojit. Josif Visarionovič Stalin si byl vědom mezinárodní izolace Sovětského svazu a obával se protisovětského spolčení, proto odzbrojení nepřicházelo v úvahu. Navíc Stalin odmítal jakékoli sjednocení Evropy. Řešení tohoto spletnence problémů s cílem odzbrojit si Coudenhove představoval takto: vojenské odzbrojení Evropy není možné bez předchozího „morálního odzbrojení“. To je však nerealizovatelné, pokud předtím nedojde k německo-francouzskému usmíření, jemuž ale zase musí předcházet smíření Německa a Polska. Aby došlo k usmíření Němců a Francouzů, je nutná revize určitých ustanovení versailleské mírové smlouvy, které odpírají Německu rovnoprávnost.¹⁵⁷ Touto logickou úvahou se Coudenhove odchytil od svých původních ideálů.¹⁵⁸ Cílem měl být evropský garanční pakt, který by umožnil odzbrojit Sovětskému svazu.

Na stránkách „Paneuropy“ se Coudenhove věnoval polskému koridoru a s ním spojenému německo-polskému vztahu již v roce 1927.¹⁵⁹ Analýzou na stejné téma se vrátil v článku „Deutsch-polnische Verständigung“, v němž hledal i možné způsoby zlepšení napjatého vztahu mezi oběma zeměmi, a to teritoriální revizí polského koridoru.¹⁶⁰ V návaznosti na tento článek byl v Paneuropě otištěn návrh řešení tohoto neuralgického bodu německo-polského vztahu v meziválečném období, jehož autory byli švýcarští inženýři Charles a Jules Jäger.¹⁶¹ Cílem tohoto projektu, přerozdělováním území koridoru, se mělo stát Coudenhovem proponované „německo-polské vyrovnání“ jako základ pro celoevropské vyrovnání, umožňující evropským zemím odzbrojit. Návrh švýcarských odborníků však vyvolal negativní ohlasy v tisku na obou stranách, proto Jägerovi přišli s novým návrhem, tentokrát s rozdělením gdaňské oblasti

---

¹⁵⁷ Coudenhove-Kalergi, *Moralische Abrüstung* s. 137.

¹⁵⁸ Lze jen spekulovat, zda Coudenhove počítal s revizí versailleského míru již od počátku panevropského hnutí, a přestože do panevropského programu zanesl větu o pařížských mírových smlouvách coby výchozího bodu rekonstrukce Evropy, čekal jen na vhodnou příležitost otevřít tuto otázku s cílem usmíření Německa a realizace Paneuropy. Důvody, proč nezminít revizi evropských hranic v programovém prohlášení Paneuropy, byly nabílední.

¹⁵⁹ Coudenhove-Kalergi, *Krieg oder Frieden?*, in: *Paneuropa* 1/1927, s. 5.

¹⁶⁰ Týž, *Deutsch-polnische Verständigung*, in: *Paneuropa* 6/1931, s. 163-176.

¹⁶¹ Charles und Jules Jäger, *Der polnische Korridor*, in: *Paneuropa* 6/1931, s. 176-188.

mezi oba státy.¹⁶² Otázku koridoru však „vyřešila“ až Druhá světová válka a Postupimská konference.

Coudenhoveovo hnutí bylo hnutím mírovým, jež se snažilo učinit téměř vše pro odvrácení další války v Evropě, která by uvrhla starý kontinent do područí Sovětského svazu a Spojených států. Proto Coudenhove revidoval své postoje a vyzýval k usmíření Německa formou změn ustanovení versailleských mírových smluv. Pokud by se tak nestalo, předvídal Coudenhove vznik koalice diktatur Itálie, Německa a Sovětského svazu, k níž v roce 1939 opravdu došlo, a jejímž protipólem by se pak staly demokracie Francie, Velká Británie a Spojené státy. Dříve nebo později by mezi těmito koalicemi vypukla válka.¹⁶³ Coudenhove zde precizně odhadl budoucí události ještě před nástupem Hitlera do úřadu říšského kancléře.

„Tak leží kořen zla, kořen nemoci, která dnes otřásá Evropou, na nespravedlivých a nedůstojných ustanoveních versailleského míru. Jen částečná revize téhož může Německo usmířit a vyléčit evropskou nemoc“¹⁶⁴. S Německem se tedy podle Coudenhovea mělo jednat. Předpokládaná jednání by se odehrávala na „konferenci pro revizi“, jež by k této příležitosti byla svolána a jejíž konečný záměr představovalo usmíření Německa a následné odzbrojení Evropy. Proto měla politická „konference pro revizi“ předcházet konferenci pro odzbrojení. Nato Coudenhove navrhnul za výchozí bod jednání s výmarskou republikou čtrnáct bodů prezidenta Woodrowa Wilsona z roku 1918, na základě nichž císařské Německo kapitulovalo, ale které versailleská ustanovení nerespektovala.¹⁶⁵ V tomto měl Coudenhove pravdu snad jen s výjimkou toho, že dohodoví spojenci vyňali z jednání body týkající se „svobody moří“ a komplex německých platebních závazků.¹⁶⁶ Zakladatel panevropského hnutí dokonce vyslovil názor o dvou mírových smlouvách, jež Německo uzavřelo: první mír prostřednictvím Wilsona v roce 1919 (sic!), druhý v roce 1920 (sic!) za předsednictví francouzského premiéra Clémenceaua.¹⁶⁷ Přitom v počátcích hnutí Coudenhove

---

¹⁶² Coudenhove-Kalergi, Neuer Korridor-Plan, in: Paneuropa 1/1932, s. 12-13.

¹⁶³ Týž, Revision oder Katastrophe, in: Paneuropa 10/1931, s. 281.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 283.

¹⁶⁵ Wilsonův program s dodatky lze nalézt v přílohách této práce.

¹⁶⁶ Müller, H. – Krieger, K. F. – Vollrath, H., Dějiny Německa, Praha 2004², s. 228 nebo Keynes, Ekonomické důsledky.

¹⁶⁷ Coudenhove-Kalergi, Zurück zu den 14 Punkten!, s. 36. Je otázkou, proč Coudenhove položil „Wilsonův mír“ do roku 1919, když americký státní sekretář Robert Lansing poslal do Berlína sdělení o přijetí čtrnácti Wilsonových bodů spojenci za základ jednání 5. listopadu 1918, aby o šest

správně psal, že kdo by se dotkl hranic, dotkl by se míru. A kdo by brojil pro válku, stál by logicky na opačné straně než Panevropa.¹⁶⁸

Své tažení za revizi pařížského míru Coudenhove zahájil kromě debat o polském koridoru otevřením otázky navrácení části bývalých německých kolonií, konkrétně Kamerunu a Toga výmarské republiky.¹⁶⁹ To mělo přivést Německo zpět k placení reparací v rámci Youngova plánu. Kromě obnovení plateb mělo zároveň dojít k morální rehabilitaci Německa coby koloniální mocnosti. Své návrhy zdůvodňoval neoprávněným odebráním kolonií Německu pařížským mírem v roce 1919. Z Coudenhoveových opakovaných výroků lze tedy vysledovat, jak se jejich autor tvrdě rozešel s versailleskými mírovými smlouvami a svou pozornost trvale upřel na údajný slib dohodových spojenců uzavřít s Německem mír na základě Wilsonových 14 bodů a jejich dodatků.

K vyložení radikálním patří Coudenhoveova výpověď, v níž připsal hlavní vinu na Hitlerově volebním úspěchu, evropské hospodářské krizi a evropské krizi důvěry pařížským mírovým smlouvám.¹⁷⁰ Recept, jak porazit Hitlerovo hnutí zněl tedy podle Coudenhovea následovně: revizí některých ustanovení versailleského míru dosáhnout zrovnoprávnění Německa a s tím spojeného usmíření, návratu evropské důvěry a překonání krize. Coudenhove argumentoval, že se pro změnu mírových smluv vyslovila nejen Itálie, ale také Velká Británie, bylo tedy na Francii a jejích spojencích, aby vzala odpovědnost do svých rukou. Německo mělo na druhou stranu precizovat své požadavky, odmítání mírových smluv jako takových nemohla Francie přijmout za základ jednání.

Coudenhove však nemohl vědět, že jeho výklad Wilsonových čtrnácti bodů byl pro Německo nepřijatelný.¹⁷¹ V zásadě s nimi sice Německo souhlasilo, výklad jednotlivých bodů se nicméně lišil od výkladu Coudenhovea. Také Francie odmítla i jen částečnou revizi versailleských mírových smluv.

Posun smýšlení zakladatele panevropské myšlenky ve prospěch revizionismu pozorně sledovala také československá oficiální místa. Vyslanec československé republiky v Rakousku Hugo Vavrečka referoval Masarykovi o

---

dni později bylo uzavřeno příměří. Stejnou otázku vyvolává Coudenhoveovo uvedení roku 1920 coby uzavření „Clémenceauova míru“, měl snad autor na mysli ratifikaci versailleského míru Společností národů 10. ledna 1920?

¹⁶⁸ Coudenhove-Kalergi, *Pan-Evropa*, s. 68.

¹⁶⁹ Týž, *Reparation und Kolonien*, in: *Paneuropa* 1/1932, s. 7-11.

¹⁷⁰ Týž, *Zurück zu den 14 Punkten!*, s. 34.

¹⁷¹ Ziegerhofer-Prettenthaler, *Botschafter*, s. 209.

vídeňském setkání 60 lidí, kteří přijali Coudenhoveovo pozvání na čaj,¹⁷² během něhož hostitel mluvil o revizi mírových smluv ve smyslu Wilsonových návrhů. Vavrečka následně uzavřel, že „Coudenhove-Kalergi zastává stanovisko blízké revizním požadavkům německým.“¹⁷³

Přehnaně optimistický Coudenhove rozvíjel na stránkách časopisu Paneuropa svou teorii o překonání politické a hospodářské krize v Evropě i nadále. Coudenhove si ji představoval takto: Zasedla-li by konference států nebo by se využila nadcházející konference v Lausanne, která by projednala revizi versailleské mírové smlouvy na základě Wilsonova programu, všechny problémy by se vyřešily: evropské velmoci by našly prostředky pro sanaci východní Evropy, čímž by se sem vrátil kapitál stejně jako do Německa; úrokové míry by klesly; nezaměstnanost by také klesla a vlna nacionálního socialismu a komunismu by opadla. Německý národ by radostně spolupracoval na organizaci Evropy a dobývání Afriky.¹⁷⁴ Ačkoli zde Coudenhove dal volný průběh svým vizím, aniž by jim politické špičky Evropy věnovaly pozornost, jeho ostatní návrhy ohledně revize mírových smluv nepostrádaly známky realizovatelnosti. Pokud by dohodoví spojenci vrátili alespoň část bývalých německých kolonií původní mateřské zemi, jak Coudenhove navrhoval, morální kredit Francie či Velké Británie by stoupl a německé veřejné mínění by bylo částečně uspokojeno. Stejný efekt i s odpovídajícími důsledky na vnitropolitické scéně výmarské republiky mohla mít územní revize polského koridoru ve prospěch německého státu.

Těmto plánům nicméně chyběla pevná půda pod nohama. Jednak Coudenhove jednal jako soukromá osoba, jednak politická atmosféra a veřejné mínění na obou stranách Rýna nedovolovaly zásadní změny v dosavadní politické linii. Francie se nedokázala oprostít od pocitu ohrožení ze strany Německa, které zase ustavičně vinilo Francii z odmítání přiznat Němcům rovnoprávnost. To však Coudenhoveovi nebránilo, aby se nepokusil se současnou situací něco udělat.

Coudenhove tak své myšlenky ohledně revize mírových smluv shrnul do dvou memorand a ty poté při příležitosti lausanneské konference o reparacích konané v létě 1932 zaslal vládám Francie a Německa. Na stránkách „Paneuropy“

---

¹⁷² Více informací o uvedeném setkání zpráva nedává.

¹⁷³ Archiv Ústavu TGM, Fond TGM R, Mezinárodní politika, k. 500, sl. 22, Pan-Europa 1930, zpráva vyslance Vavrečky z 29.2.1932 Kanceláři prezidenta republiky.

¹⁷⁴ Coudenhove-Kalergi, Zurück, s. 39.

pak pokračoval ve snaze vysvětlit důvody německého revizionismu a výhody plynoucí z potenciálního návratu k čtrnácti bodům amerického prezidenta.

Důvody jmenoval Coudenhove tři: tvrdé a ponižující podmínky versailleské smlouvy; skutečnost, že Německo bylo tuto smlouvu donuceno podepsat a nakonec právě částečný rozpor mezi „Wilsonovým“ a „Clémenceauovým“ mírem. Výhody parciální úpravy mírových ustanovení se neměly projevit jen v Německu, ale v celé Evropě. Jako příklad zde postačí uvést nesplnění bodu 3 žádající odstranění obchodních bariér, které naproti tomu ještě více vzrostly s rozpadem Rakouska-Uherska či s propuknutím celosvětové hospodářské krize. Coudenhove opět navrhl jednání signatářů versailleské mírové smlouvy s Německem, jež mělo vyústit v „pakt o revizi“. Ten by představoval nejen bázi pro mírové soužití evropských států, ale odbourání celních hradeb, odzbrojení, a narovnání vztahů mezi Německem a Polskem by vedlo ke společné hospodářské, armádní a zahraniční politice.¹⁷⁵

Coudenhove pokračoval v propagaci revize versailleských mírových ustanovení i na panevropském kongresu konaném v Basileji v říjnu 1932,¹⁷⁶ kde bylo proklamováno založení nové politické strany, nesoucí název „Evropská strana“, v jejímž programu se nacházel i následující požadavek: „Revize mírových smluv k zjednání úplné rovnoprávnosti všech evropských států.“¹⁷⁷ Přestože byla „v zásadě tato idea [Evropské strany] přijata – ale její provedení odsunuto do demokratického řešení německé krize“¹⁷⁸, upadla v zapomnění s panevropskou politickou stranou i Coudenhoveova idea revize versailleského míru.

Po nástupu Hitlera do úřadu říšského kancléře, neúspěchu odzbrojovací konference v Ženevě a upevnění nacistické diktatury vzala myšlenka revize míru z Versailles na základě Wilsonova programu za své. Coudenhove sice uvítal Mussoliniho „mírový“ návrh z března 1933,¹⁷⁹ jenž by vedl k faktickému nastolení „koncertu velmocí“ Velké Británie, Francie, Německa a Itálie a v jehož rámci mělo dojít i k upravení mírových smluv, avšak nakonec z „Paktu čtyř“ sešlo. Nacisté pak postupně provedli „revizi“ podle svého.

---

¹⁷⁵ Coudenhove-Kalergi, Versailles und Wilson, in: Paneuropa 6/1932, s. 172. Revizi mezinárodních smluv umožňoval i statut Společnosti národů, Coudenhove ho však nebral na vědomí.

¹⁷⁶ Více k basilejskému kongresu a založení Evropské strany viz tato práce, podkapitola Třetí panevropský kongres v Basileji, 1. - 4. října 1932.

¹⁷⁷ Europa-Kongress 1932, Europäische Partei, in: Paneuropa 8/9 /1932, s. 274.

¹⁷⁸ Coudenhove-Kalergi, Ein Leben, s. 194.

¹⁷⁹ Týž, Mussolini-Pakt, in: Paneuropa 4/1933, s. 103-110.

Za zmínku ještě stojí Coudenhovem oblíbený způsob zjišťování stanovisek předních osobností světa k různým aktuálním otázkám v mezinárodním dění. Touto metodou ostatně sondoval i názory prominentů ohledně možnosti a nutnosti evropského sjednocení již na samém počátku panevropského hnutí.¹⁸⁰ V roce 1933 rozeslal předním profesorům mezinárodního práva tři otázky týkající se 1) závaznosti dohodových spojenců k Wilsonovu programu, 2) versailleského míru coby věrné interpretace čtrnácti bodů a 3) popřípadě jaké Wilsonovy body byly ve versailleské smlouvě porušeny.¹⁸¹ Coudenhoveův dotazník nenašel velký ohlas vzhledem k malému počtu odpovědí otištěných na stránkách revue Paneuropa.¹⁸² Nelze si proto ani vytvořit objektivní obraz o názorech právníků k údajnému porušení slibu dohodových spojenců uzavřít s Německem mír na základě Wilsonových návrhů.

---

¹⁸⁰ Coudenhove-Kalergi, Rundfrage: 1) Halten Sie die Schaffung der Vereingten Staaten von Europa für notwendig?, 2) Halten Sie das Zustandekommen der Vereinigten Staaten von Europa für möglich?, in: Paneuropa 1/3 /1925.

¹⁸¹ Zur Revisionsfrage, in: Paneuropa 4/1933, s. 115.

¹⁸² Došlé odpovědi byly otištěny v článku Zur Revisionsfrage, in: Paneuropa 7/1933, s. 220-224.

4.4 Třetí panevropský kongres v Basileji, 1. - 4. října 1932

„Tento kongres spojí bojovníky evropské myšlenky ze všech národů a stran, nezávisle na oficiální vazby, aby se postarali o vyřešení konkrétních problémů evropského sjednocení.“¹⁸³

Již tato úvodní věta stejně jako oficiální název summitu, totiž „Europa-Kongress“, napovídá, jaké cíle hodlal kongres sledovat. Vážnost evropské politické situace vyžadovala spojení všech „proevropsky“ orientovaných osobností, nejen členů a přátel Panevropské unie. Proto se oficiálně nejednalo o panevropský kongres, ačkoli jejím hlavním organizátorem byl prezident Panevropské unie. Ostatně i místo konání kongresu na neutrální švýcarské půdě ve městě, jehož hranice tvořily zároveň hranice Švýcarska s Francií a Německem o leccems vypovídalo. Současně svolání konference všech Evropanů pod záštitou Panevropy odpovídalo Coudenhoveovým nárokům vést evropská hnutí.

Ještě než byl kongres zahájen, došlo v jeho složení k závažné změně. Původně designovaný čestný prezident kongresu Panevropian a francouzský ministerský předseda Édouard Herriot odmítl čestné prezidentství, což znamenalo absenci většiny francouzské delegace. Mezi příčiny sporu Herriot-Coudenhove uvádí odborná literatura Coudenhoveovu ostrou kritiku Herriotova prohlášení, v němž měl Herriot Německu upřít právo na vojenské zrovnoprávnění,¹⁸⁴ které Francie vytrvale odmítala po celá 20. léta. Až v prosinci 1932 ženevská konference o odzbrojení přiznala Německu právo zbrojit. Jako další příčina sporu se uvádí Coudenhoveovo pozitivní hodnocení německo-rakouského plánu celní unie.¹⁸⁵ Druhá příčina se však s ohledem na skutečnost, že Herriot původně čestné prezidentství přijal, zdá méně pravděpodobnější. Sám Coudenhove poslal Herriotovi 19. září 1932 dopis, na který ministerský předseda odpověděl již 22. září s tvrzením, že se nikdy o německé rovnoprávnosti nevyjádřil v novinách citovanými slovy: „Nie, niemals, nicht“.¹⁸⁶ Coudenhove o této záležitosti

¹⁸³ Europa-Kongress 1932, in: Paneuropa 7/1932, s. 191.

¹⁸⁴ Orluc, A last stronghold, s. 32, pozn. 33 nebo Ziegerhofer-Prettenthaler, Botschafter, s. 212-214.

¹⁸⁵ Moravcová, Československo, s. 263.

¹⁸⁶ Europa-Kongress 1932, s. 232-234. V Coudenhoveově dopisu Herriotovi je přitom uvedeno „nein, niemals, nichts“, ale v Herriotově odpovědi je „nie, niemals, nichts.“ V knize Botschafter Europas na s. 213 lze pro změnu nalézt „nie, niemals, nicht.“

referoval v den zahájení basilejského kongresu před plénem, čímž chtěl oficiálně smést tuto kontroverzi ze stolu a zanechat tak dojem přetrvávajícího přátelství mezi oběma muži. Herriotova absence vedla k tomu, že křeslo čestného prezidenta zůstalo neobsazené.

Samotný kongres otevřela pozdravná řeč předsedy basilejské kantonální vlády Carla Ludwiga, po níž následoval proslov prezidenta Panevropské unie, který oznámil motto kongresu: Hledejte to, co sjednocuje, nikoli to, co rozděluje. Neopomněl připomenout 10. výročí existence panevropského hnutí a jeho největší nepřátele: komunismus a nacismus. Změnu ve způsobech boje k dosažení sjednocené Evropy dala tušit věta „dokud budeme naše naděje vkládat do současných vlád a stran, nikdy nespátříme Evropu realizovanou.“¹⁸⁷ Z této deklarace lze na jednu stranu vyčíst důsledek Coudenhoveova zklamání z obsahu pro Francii příznivého Briandova memoranda a s tím spojený odvrát Panevropy od její orientace na vlády¹⁸⁸ a důraz položený na oslovení mas, na druhou stranu s tímto odklonem souviselo úsilí o založení Evropské strany, jež měla ony masy získat. Ve své řeči ostatně Coudenhove založení Evropské strany vyhlásil a nazval ji „stranou 20. století“.¹⁸⁹ Tradičně se také zmínil o dvou základních problémech, jimiž Evropa trpí, otázkou bezpečnosti a zrovnoprávnění. O těchto se Coudenhove rozepisoval pravidelně na stránkách revue Paneuropa stejně jako o Švýcarsku coby panevropském vzoru, které také nebylo během proslovu opominuto. Z českého úhlu pohledu stojí za zmínku Coudenhoveovo vyzdvižení evropské minulosti Basileje, již si český král Jiří z Poděbrad vybral za hlavní město jím navrhovaného evropského spolku.

Jednotlivé přednášky si účastníci kongresu vyslechli v rámci plenárních zasedání, přičemž první bylo věnováno evropské politice, následující evropské mládeži a posledním tématem se stalo evropské hospodářství. Kromě plenárních zasedání zasedaly jednotlivé komise, ty však na svou práci měly pouze dva dny a navíc se někteří členové přihlásili do více komisí, z nichž některé pracovaly ve

---

¹⁸⁷ Coudenhove-Kalergi, *Kongressreden*, s. 241.

¹⁸⁸ Coudenhove se dokonce vyjádřil, že se v případě nutnosti bude panevropské hnutí vyvíjet proti vládám, *Europa-Kongress 1932*, s. 262.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 242.

stejnou dobu, takže docházelo k organizačním zmatkům. Celkově zasedalo třináct komisí, které ukončily svou práci vydáním závěrečných rezolucí.¹⁹⁰

Prvním řečníkem v rámci plenárního zasedání věnovaného evropské politice, jemuž předsedal Coudenhove, byl poslanec britského parlamentu Amery, referující o konferenci britského impéria v kanadské Ottawě a jejím dopadu na vztah Británie k Evropě. Amery opět zdůraznil, tentokrát ve spojitosti s přechodem impéria na preferenční systém obchodu, že účast Anglie v evropském systému je nerealizovatelná.¹⁹¹ Další projev přednesl prezident Mezinárodní obchodní komory Abraham Frowein, který se vyslovil o odstranění cel jako o jediné cestě k politickému porozumění. Za příklad mu posloužil často připomínaný Německý celní spolek. Tématy dalších přednášek se stalo posláni evropské ženy, evropské menšiny či evropský tisk.

Odpoledne následujícího dne bylo vyplněno proslovy, tématicky zaměřenými na evropskou mládež. Předsedou tohoto shromáždění se stal poslanec španělských Cortésů Luis Recasens-Siches, jenž svou pozornost upřel na úděl evropské mládeže a prohlásil, že k realizaci sjednocené Evropy je nutné právě zapojení mladých lidí. V čele poslední plenární schůze, pojmenované Evropské hospodářství, stál bývalý ministr hospodářství a guvernér rumunské centrální banky Mihail Manoilescu.¹⁹² Během tohoto zasedání si mohli posluchači vyslechnout přednášky na téma: evropský agrární problém, evropská měna, evropský velkoprostor a další.

Jakousi nití, prolínající všechny oblasti požadavků tohoto evropského shromáždění, se stalo založení Evropské strany, jež byla uvedena v život, ačkoli profesionální diplomaté a politikové Coudenhovea od tohoto kroku odrazovali. Příčinám jejich skepse nechybělo opodstatnění. Za prvé poukazovali na ekonomickou a politickou situaci v Evropě, za druhé se obávali zásadní změny charakteru Panevropské unie, a za třetí předvíдали, že spuštění nové organizace vedle již existující Panevropské unie, povede k nárůstu finančních výdajů a

---

¹⁹⁰ Komise: Organizace evropského míru; Reforma Společenosti národů; Spolupráce podunajských států; Evropské celní a obchodní problémy; Evropská nezaměstnanost; Evropské měnové otázky; Evropské zemědělské otázky; Evropské obchodní právo; Evropské menšiny; Právní záruky pro morální odzbrojení; Spolupráce evropských žen; Spolupráce mládeže; Duchovní spolupráce Evropy.

¹⁹¹ Coudenhove-Kalergi, Europa-Kongress 1932, s. 247-251.

¹⁹² Mihail Manoilescu byl obdivovatelem Mussoliniho a fašismu. Svými názory stál tedy blízko zakladateli panevropského hnutí.

povinností vedení.¹⁹³ Nově založená strana se měla plně koncentrovat na svůj cíl založení Spojených států evropských a vyvarovat se tak „malicherné“ stranické politiky. Coudenhove chtěl touto stranou získat evropské masy pro svou myšlenku, čímž vlastně připouštěl svou dosavadní neúspěšnou politiku v této oblasti a zároveň tak chtěl vyvinout tlak na evropské vlády, aby se staly aktivnější na poli evropského sjednocení.

Její oficiální program požadoval: 1. Evropský spolek států, 2. Evropskou mírovou politiku, 3. Evropský celní spolek, 4. Evropskou sociální politiku, 5. Evropskou politiku svobody, 6. Evropskou národní politiku. Současně Evropská strana vyhlásila boj válečné politice a závodům ve zbrojení, utlačování národů a mezinárodním pomluvám (Verleumdung), chudobě a nezaměstnanosti, plutokracii (!) a komunismu, korupci a demagogii, a materialismu 19. století.

Můžeme si zde všimnout nestálosti označení budoucího evropského spolku, když bylo v jedné větě použito pojmenování „Spojené státy evropské“, ale hned v další větě se psalo o „Evropském spolku států“.¹⁹⁴ Coudenhove používal nejčastěji druhý uvedený název, jak ale sám prohlásil, když zveřejnil svůj „návrh evropského paktu“ v roce 1930, „jméno evropského spolku států je irelevantní“.¹⁹⁵

Pozornost si také zaslouží pátý bod požadavků strany, Evropská politika svobody, který mimo jiné zahrnuje požadavek „reformy demokracie posílením státní autority a vládní stability“ a „vzdělání a postup (Aufstieg) nejschopnějších ve všech oborech“.¹⁹⁶ Výčet těchto pozornosti hodných záměrů doplňuje boj proti plutokracii. Všechny tyto požadavky plně odpovídají Coudenhoveovu smýšlení a světonázoru, publikovaných v jeho dílech. Coudenhoveovi imponovaly autokratické režimy podobné fašismu. Ve velké úctě choval v roce 1934 nacisty zavražděného rakouského kancléře Engelberta Dolfusse a omlouval jeho výrazné omezení demokracie v březnu 1933 obtížnou dobou, jež si vyžadovala silné vlády. Zakladatel panevropského hnutí také nikdy nepsal o demokracii jako o ideální formě vlády, tu pro něj představovala vláda tzv. neoaristokracie, jakási autokratická vláda osvícených.¹⁹⁷ O demokracii se přitom vyjadřoval jako o

---

¹⁹³ Orluc, K., A last stronghold, s. 32.

¹⁹⁴ Coudenhove kromě označení Staatenbund a Vereinigten Staaten von Europa používal také pojmenování Bundesstaat, Paneuropäische Staatenverband či Paneuropäische Staatenorganisation.

¹⁹⁵ Coudenhove-Kalergi, Entwurf, Kommentar zum Paneuropäischen Paktentwurf, s. 158.

¹⁹⁶ Europa-Kongress 1932, s. 275.

¹⁹⁷ Více k neoaristokracii a Coudenhoveovo postoji k demokracii viz tato práce, podkapitoly Panevropa a fašistická Itálie a Panevropa – demokracie – neoaristokracie.

plutokracii, která mu byla trnem v oku. Je proto zarážející, že Evropská strana vyhlásila boj plutokracii a současně žádala reformu demokracie. Potenciálním vysvětlením tohoto protimlůvu mohou být Coudenhoveovy výroky, hovořící ve prospěch posílení výkonných složek v demokratickém státním zřízení.

V souvislosti s basilejským kongresem a založením nové politické strany Coudenhove otiskl na stránkách časopisu Paneuropa konání evropského plebiscitu v neděli 29. července 1934. Coudenhove věřil, že národy Evropy tak dají najevo svou připravenost a touhu po sjednoceném kontinentu. Čas mezi třetím panevropským kongresem a plebiscitem měl být vyplněn proevropskou propagandou.

Rezoluce jednotlivých komisí, jež lze chápat jako výsledky kongresu se dotýkaly čtyř oblastí: politické (požadavek obligatorního smírčího soudu, uznání německého požadavku rovnoprávnosti, ochrana minorit), hospodářské (požadavek evropské celní unie, užší spolupráce střední Evropy jako etapy k Panevropě, stanovisko proti jednostranné preferenci na obilí, snížení cen průmyslových výrobků, společná měnová jednotka, unifikace obchodního práva, zkrácení pracovní doby), propagandistické (výchova evropské mládeže k uskutečnění evropských cílů, organizace evropského hnutí žen) a kulturní (založení Evropské akademie).

Evropský kongres si tak vytýčil velmi vysoké cíle, jejichž splnění se v drtivé většině vymykalo možnostem této doby. Většina požadavků se shodovala s obecnými cíly panevropského hnutí, novinkou bylo větší položení důrazu na hospodářské otázky a také na výchovu mládeže, jež se projevila schválením modrých košil se znakem Panevropské unie na levé paži coby uniformy panevropské mládeže. Tyto uniformy se zdály napodobovat stejnokroje takových hnutí jako byl fašismus či nacismus, jak si všiml německý novinář Wilhelm Grottkop.¹⁹⁸ Zdůrazněna byla též důležitost spolupráce států střední Evropy, přičemž se použilo termínu „Mitteleuropa“. Nejednalo se ale o Mitteleuropu v Naumannově chápání, nýbrž o spolupráci podunajských států. Coudenhove ostatně vytvoření německé Mitteleuropy odmítal. Kongres tak navázal výzvou k podunajské spolupráci na bezvýsledný Tardieův plán a na nedávnou panevropskou konferenci nástupnických států. Ta se konala v únoru 1932 v

---

¹⁹⁸ Frommelt, Paneuropa oder Mitteleuropa, s. 93.

Budapešti za účasti zástupců Maďarska (včetně Eleméra Hantose, který prosazoval v meziválečné epoše regionální sjednocení střední Evropy vyjma Německa), Československa, Rakouska, Jugoslávie a Rumunska. Konference zkoumala možnosti hospodářské spolupráce bývalých zemí Rakouska-Uherska.

Kongres rovněž navrhoval založit Evropskou akademii „jako výraz evropského kulturního společenství“.¹⁹⁹ Aby byl takovýto plán realizován, nesměla chybět nejen politická vůle, nýbrž také finance. Stejně jako v případě Coudenhoveovy prosby o finanční subvenci u Masaryka při přípravě tohoto kongresu, i nyní Coudenhove neváhal oslovit prezidenta Československa a ministra zahraničí Edvarda Beneše. Československým politickým špičkám navrhnul umístění Evropské akademie do Prahy s tím, že československá vláda bude instituci subvencovat.²⁰⁰ Akademie však v Praze nikdy nevznikla. Ostatně jak Beneš, tak Masaryk odmítli již samotné pozvání do Basileje.

O kongresu informovala většina československých deníků, některé dokonce psaly o Curychu jako o místě konání.²⁰¹ V největším švýcarském městě mělo setkání (nejen) Panevropanů opravdu původně proběhnout. České slovo již 30. září 1932 referovalo i o konfliktu mezi Herriotem a Coudenhovem a v této souvislosti komentář připomněl, „že se proti svémocnému a často stranickému postupu dr. Coudenhove-Calergi (sic!) již před delším časem projevil odpor zvláště ve středoevropských uniích panevropského hnutí.“²⁰² Autor článku vyslovil domněnku, že basilejský kongres bude úspěšný, pokud dojde k nápravě v panevropském hnutí v duchu demokratických zásad. I Deutsche Presse si všimly konfliktu mezi Herriotem a Coudenhovem. Jestliže České slovo uvedlo jako důvod sporu Coudenhoveovu reakci na Herriotovo údajné prohlášení o německém vojenském zrovnoprávnění, Deutsche Presse navíc zmínilo Coudenhoveův odmítavý postoj vůči Společnosti národů.²⁰³

Basilejský kongres znamenal částečný obrat v dějinách panevropského hnutí, které se mělo od nynějška soustředit ve větší míře na masy, a ne výhradně na vlády. Geografické i zájmové těžiště Panevropy se také posunulo. Zdůrazněna

---

¹⁹⁹ Coudenhove-Kalergi, Europa-Kongress 1932, s. 294.

²⁰⁰ Archiv Ústavu TGM, Fond TGM, oddělení KOR. II, složka 91, Coudenhove-Kalergi Masarykovi, 28. února 1933, Vídeň.

²⁰¹ Například Lidové listy, 12.3.1932, Státní ústřední archiv Praha (SÚA Praha), Výstřížkový archiv ministerstva zahraničních věcí (VA MZV), k. 314, f. 506/0/43.

²⁰² České slovo, 30.9.1932, SÚA Praha, VA MZV, k. 314, f. 506/0/43.

²⁰³ Deutsche Presse, 30.9.1932, tamtéž.

byla důležitost regionální spolupráce podunajských států a hospodářská kooperace vůbec. Založení Evropské strany sice možná udělalo dojem, ale praktický dopad nemělo, s nástupem Hitlera k moci vzala za své nejen Evropská strana a plánovaný plebiscit, ale výhledově též celé panevropské hnutí.

4.5 Panevropské hnutí ve stínu Hitlera²⁰⁴

Po nástupu Adolfa Hitlera do úřadu říšského kancléře se panevropské hnutí ocitlo v zoufalé situaci. Německá sekce Panevropské unie byla záhy rozpuštěna a většina Coudenhoveových knih zakázána. Realizace Panevropy nebyla možná, dokud držel v Německu moc nacionální socialismus.²⁰⁵ Coudenhove v této souvislosti vyslovil pozoruhodnou větu: „Tak se zdála Panevropa, jeden rok po Briandově smrti, utopičtější než kdykoli předtím.“²⁰⁶ V některých případech až přehnaně optimistický Coudenhove pochopitelně vytrvale odmítal slova kritiků o Panevropě jako o utopii, která nebere na vědomí situaci v mezinárodním dění. Dospěl snad autor tohoto výroku v závěru svého života přece jen k přesvědčení, že realizace Panevropy mezi válkami byla pouhou utopií, a to i před rokem 1933?

Přes tuto ránu hnutí nadále pokračovalo ve svých aktivitách, za což mělo vděčit podle Coudenhoveova svědectví čtyřem státníkům: rakouskému kancléři Engelbertu Dollfussovi,²⁰⁷ francouzskému ministrovi zahraničí Louisi Barthouovi, jeho rumunskému resortnímu kolegovi Nicolaemu Titulescovi a československému premiérovi Milanu Hodžovi.²⁰⁸ Coudenhove nepřestával sledovat vývoj mezinárodních vztahů a komentovat je na stránkách časopisu Paneuropa, pokračoval v psaní knih věnující se filozofické a panevropské tématice²⁰⁹, a hlavně nepřestával varovat před hrozící válkou: „Každým dnem nám můžou noviny oznámit událost, která se vyrovná rakouskému ultimátu Srbsku.“²¹⁰ Takto Coudenhove varoval již na počátku roku 1933 a dodal, že stačí jiskra k zažehnutí požáru, jaký svět ještě nespatriřil.²¹¹ Obával se krachu odzbrojovací konference a jeho následků. V říjnu Německo odvolalo své zástupce z odzbrojovací konference v Ženevě a vystoupilo ze Společnosti národů. V popředí Coudenhoveova zájmu stálo tedy přirozeně Německo.

²⁰⁴ Takto Coudenhove-Kalegi, in: *Ein Leben*, s. 193.

²⁰⁵ Týž, *Paneuropa 1922 bis 1966*, Wien-München 1966, s. 67.

²⁰⁶ Tamtéž.

²⁰⁷ Coudenhoveův vřelý vztah k Dollfussovi se dá srovnat s úctou, kterou choval k Masarykovi. O obou státnících se mnohokrát obdivně rozepisoval na stránkách *Panevropy*.

²⁰⁸ Coudenhove, *Ein Leben*, s. 211.

²⁰⁹ Ze 30. let pocházejí například jeho díla *Europa erwacht!*, *Totaler Staat – Totaler Mensch*, *Kommen die Vereinigte Staaten von Amerika?* či *Europa ohne Elend*.

²¹⁰ Coudenhove-Kalergi, S.O.S., in: *Paneuropa 3/1933*, s. 66.

²¹¹ Tamtéž, s. 65.

Sečtělý zakladatel panevropského hnutí si okamžitě uvědomil, jaké hrozí Evropě nebezpečí po nástupu nacistů k moci, v jejichž politickém programu se nacházel bod o sjednocení všech Němců v jedné říši. Již v březnovém čísle „Paneuropy“ roku 1933 totiž otiskl článek s názvem „Die deutsche Frage“, v němž se zabýval otázkou německého národa, roztroušeného po celé Evropě.²¹² Ochrana národnostních menšin byla součástí programu Paneuropy od počátku hnutí, nacistickou politikou podporující iredentu však dostala nový rozměr, ohrožující vážně evropský mír. Proto Coudenhove vyzýval k „uspokojení národnostních menšin,“ jelikož měly existovat jen tři způsoby řešení německé otázky: revoluce, válka a Panevropa, přičemž vzorem i v tomto případě mu bylo švýcarské uspořádání. Utlačování a pronásledování židů nazval „tragickou kapitolou menšinové otázky.“²¹³ Coudenhove pochopitelně tvrdě kritizoval okamžité perzekvování židů v nacistickém Německu. Jeho otec Heinrich kriticky analyzoval antisemitismus a Coudenhove šel v jeho šlépějích. Nadto si vzal za manželku židovku Idu Roland a židovstvo považoval za „hlavní faktor budoucí šlechty.“²¹⁴

Přesto dokázal Hitler svými „mírovými poselstvími“ částečně zmást i tak bystrého analytika, jakým Coudenhove bezpochyby byl. Po jednom z Hitlerových projevů vůdce Paneuropy psal o harmonii mezi zahraničně-politickými cíly Německa a požadavky Paneuropy: rovnoprávnost Německa a revize míru mírovými prostředky.²¹⁵ Coudenhove ovšem rozlišoval mezi zahraničněpolitickým programem Hitlera jako říšského kancléře a programem nacistické strany, v jejímž čele Hitler stál.

Stejně jako Briandovo memorandum, i rok 1933 znamenal obrat v dějinách panevropského hnutí. Sjednotit politicky Evropu se ukázalo jako neuskutečnitelné, Panevropa proto definitivně upřela svou pozornost na hospodářské sjednocení Evropy, byla zahájena „hospodářská ofenzíva“. Odklon od původní linie znamenal i přiznání skutečnosti rozdělení Evropy, která by se tak měla organizovat v etapách a po regionech.²¹⁶ S nadějami Panevropa vzhlížela

---

²¹² Coudenhove-Kalergi, Die deutsche Frage, in: Paneuropa 3/1933, s. 69-75.

²¹³ Týž, Europäisches Menschenrecht, in: Paneuropa 4/1933, s. 99.

²¹⁴ Týž, Adel, s. 39. Srovnej tato práce, podkapitola Panevropa – demokracie – aristokracie.

²¹⁵ Týž, Vertrauen, in: Paneuropa 5/1933, s. 134.

²¹⁶ Týž, Block der Kleinstaaten, in: Paneuropa 7/1933, s. 197.

k Malé dohodě²¹⁷, Baltické unii, Balkánské unii, ke spolupráci skandinávských států atd. Na začátku prosince 1933 se ve Vídni sešla poprvé panevropská hospodářská konference.²¹⁸

Coudenhove chápal rok 1933 jako jeden z vrcholů upadajícího internacionalismu. Za důkaz mu posloužilo ztroskotání světové hospodářské konference v Londýně; krach konference o odzbrojení v Ženevě; úpadek Společnosti národů, která se musela obejít bez členství Německa a Japonska; podobný úpadek Druhé internacionály, tedy sociální demokracie, jež měla podle Coudenhovea utrpět od vítězství komunismu v Rusku mnoho porážek, a to zejména nástupem pravicových systémů k moci v evropských státech; ale také porážka Třetí internacionály, když se chopil moci v Sovětském svazu „nacionální bolševik“ Stalin; „Zlatá“ internacionála, čímž měl autor na mysli krizi kapitalismu, jehož pozicí v ekonomice měl otřást nástup komunismu či fašismu a hospodářská krize.²¹⁹ Přes tuto skeptickou vizi a, ze zpětného pohledu i přes nezadržitelný pád panevropského hnutí, stály zatím za Panevropou významné osobnosti: bývalý francouzský ministerský předseda Joseph Caillaux převzal funkci čestného prezidenta Panevropské unie Francie, rakouský autokratický kancléř Dollfuss se chopil stejné funkce v Rakousku, stejně jako dlouholetý ministr zahraničí Titulescu v Rumunsku.

Stejně jako v letech dvacátých, i v třicátých letech Coudenhove trávil velké množství času na cestách po Evropě. Kvůli přípravám panevropských hospodářských konferencí pobýval například v Ženevě, Paříži, Curychu, Praze a Brně či v Belgii. Během svých zastavení se setkal s prominentními osobnostmi, jakými byli Edvard Beneš, nový guvernér Národní banky československé Karel Engliš, francouzský ministr zahraničí Louis Barthou a generální sekretář Barthouova úřadu Alexis Léger, zmiňovaný Titulescu či belgičtí a švýcarští politici.

Jestliže Coudenhove i nadále hojně cestoval a vedl rozhovory s politiky a národohospodáři, neúnavně také pokračoval ve svých up-to-date komentářích na

---

²¹⁷ O Malé dohodě se po podepsání Organizačního paktu v únoru 1933 Coudenhove vyjádřil sice jako o velmoci, na druhé straně si ale byl vědom fakticky jediného pojítka těchto států, totiž protimaďarského ostří: „Bez Maďarska je Malá dohoda politické, hospodářské, strategické torzo: Coudenhove, Die Neue Grossmacht, in: Paneuropa 2/1933, s. 52.

²¹⁸ O „hospodářské“ Panevropě bude pojednávat kapitola „Exkurz: 1933 – 1938. Panevropská hospodářská ofenzíva“.

²¹⁹ Coudenhove-Kalergi, Zusammenbruch des Internationalismus, in: Paneuropa 1/1934, s. 8-17.

stránkách „Paneuropy“. Jeho pozornosti tak nemohla uniknout událost z února 1934, kdy se zástupci balkánských států Rumunska, Turecka, Řecka a Jugoslávie dohodli na založení vojensko-politické aliance, tzv. „Balkánské dohody“. Stejně jako bylo zřejmé, proti které zemi je Balkánská dohoda zaměřena, bylo také obvyklé, že tento pakt Coudenhove vyzdvihl jako „rozhodující událost na cestě k evropskému sjednocení.“,²²⁰ jako „pokračování Malé dohody na jih“.²²¹ Překvapilo však jeho prohlášení o rozšíření evropského kontinentu k řece Tigris. Coudenhove původně nepočítal s Tureckem v evropském společenství, poté, co autoritativní Mustafa Kemal muslimský stát sekularizoval, však začal mluvit o europeizaci Turecka. Nyní ho začlenil mezi evropské státy. Vývoj vztahu Panevropy k zemi na dvou kontinentech dává připomenout nevyjasněnému vztahu Evropské unie k maloasijskému státu i v dnešní době. Turecko už je více jak 40 let spjato s evropskými společenstvími asociační dohodou s možností přistoupení, nadále ale zůstává na půl cesty mezi Evropou a muslimským světem.

Měsíc po uzavření Balkánské dohody byly podepsány tzv. Římské protokoly, hospodářsko-politická smlouva mezi Itálií, Maďarskem a Rakouskem. Úmluva potvrdila italský vliv v těchto zemích a sloužila jako forma odpovědi na rostoucí německé ambice v této části Evropy. Coudenhove v ní především viděl konečnou konsolidaci jihovýchodní Evropy, které předcházelo ustavení Malé a Balkánské dohody. Tím byla v této oblasti zároveň nastolena rovnováha, jež byla prezidentem Panevropské unie chápána jako předpoklad pro jihoevropské porozumění na širší bázi.²²²

I rok 1934 se nesl ve znamení panevropských hospodářských konferencí a stále zasedajícího studijního hospodářského byra Panevropy. V roce 1935 se konal poslední, čtvrtý, panevropský kongres, který se po Berlínu a Basileji opět vrátil do Vídně, jež byla i rezidencí stálého hospodářského byra. O těchto událostech budou pojednávat následující dvě kapitoly.

Během let 1935 a 1936 se nadále nejen „obloha nad západní Evropou zatemňovala“.²²³ Již v lednu 1935 dostal Mussolini od Francie faktické svolení ke svým dobovačným plánům v Africe, přestože Coudenhove považoval schůzku ministra zahraničí Pierra Lavalu s ducem za tolik očekávaný počátek osy Paříž –

---

²²⁰ Coudenhove-Kalergi, Balkanpakt, in: Paneuropa 2/1934, s. 34.

²²¹ Tamtéž, s. 36.

²²² Týž, Rom, in: Paneuropa 3/1934, s. 70.

²²³ Týž, Balkanpakt, s. 38.

Řím. Když pak v říjnu 1935 italská vojska napadla Habeš, Coudenhove odmítl sankce uvalené Společností národů na Itálii²²⁴. Tento postoj našel negativní odezvu a rozladění v panevropských kruzích. Rakouský obchodník Julius Meinl, sponzor Panevropské unie, či Václav Schuster, prezident československé pobočky, se s Coudenhovem názorově rozešli, což vedlo u prvního k ukončení kontaktů s prezidentem Unie, u druhého k složení prezidentské funkce. Hitler v březnu 1935 a 1936 porušil jak versailleské ustanovení, tak dohody z Locarna uzavřené před deseti lety, když obnovil brannou povinnost a obsadil demilitarizované Porýní. Coudenhove odsoudil obě události, v nichž oprávněně viděl ohrožení míru.²²⁵

V květnovém čísle časopisu Paneuropa z roku 1936 byl otištěn pod názvem „Frankreichs Paneuropa-Plan“ mírový plán z produkce francouzské vlády,²²⁶ který Coudenhove označil jako panevropský. Návrh nesl datum 8. dubna 1936, je tedy zřejmé, že tímto návrhem Francie jednak reagovala na obsazení Porýní německými vojáky, a jednak reagovala na mírové nabídky z 31. března, kterými Hitler doprovodil svou vojenskou akci. Francie kriticky přijala tento Hitlerův návrh a její plán by tak měl být chápán jako protinávrh vůči německému plánu. Francie ve svém návrhu usilovala mimo jiné o kolektivní bezpečnost, odzbrojení, hospodářskou spolupráci, respektování dohod či založení evropské komise. Coudenhove přikládal tomuto plánu mimořádný význam, protože se jeho body měly téměř ve všem shodovat s panevropským programem. Proto nadšeně psal, že je francouzský plán „naplněn panevropským duchem, panevropskými idejemi a návrhy...Proto upřímně vítáme tento plán.“²²⁷ Francie pochopitelně i tímto návrhem sledovala především vlastní bezpečnostní cíle, stejně jako v případě návrhů Brianda a Tardieua, Coudenhove však v tomto případě chválil francouzskou snahu, v níž nespatořoval hegemoniální osten.²²⁸ Zřejmě proto mu nyní nevadilo, že se jednalo o vládní návrh a tedy o „europäische Idee in französischer Fassung.“²²⁹

---

²²⁴ Viz tato práce, kapitola Paneuropa a Společnost národů, a podkapitola Paneuropa a fašistická Itálie.

²²⁵ Srovnej Coudenhove-Kalergi, Europa mobilisiert, in: Paneuropa 4/1935, s. 97-101 a týž., Zur Locarno Krise, in: Paneuropa 4/1936, s. 85-93.

²²⁶ Frankreichs Paneuropaplan, in: Paneuropa 5/1936, s. 109-115.

²²⁷ Tamtéž, s. 114.

²²⁸ Coudenhove-Kalergi, Europas Piemont, in: Paneuropa 5/1936, s. 116.

²²⁹ Týž, Europäische Armee, s. 43.

Časopis Paneuropa i v posledních letech své meziválečné existence pokračoval ve sledování mezinárodního dění, především v Evropě. Čtenáři si tak mohli například přečíst Coudenhoveovu úvahu o roku 1936 coby roku, kdy stojí Evropa na rozcestí²³⁰, což se v mnoha směrech potvrdilo, o již několikrát prezentované úvaze o světových velkoprostorech, o válce v Habeši, vystěhování židů z Německa, aby byli ušetřeni pronásledování, o bolševismu a nacistickém Německu či o smrti československého prezidenta. Coudenhove ve zvýšené míře opakoval své názory vyslovené v dřívějších komentářích.

I v roce 1937 podniknul několik cest za účelem propagace panevropského hnutí. V jejich rámci navštívil kromě Bukurešti a Tirany všechna hlavní města balkánského poloostrova, zavítal i do Curychu a Paříže, kde přednášel při příležitosti nedožitých Briandových 75. narozenin. V Budapešti se například setkal s regentem Miklósem Horthym či ministrem zahraničí Kálmánem Kányou.

Jestliže se Paneuropa původně orientovala především na politické sjednocení Evropy a od počátku 30. let na sjednocení v oblasti hospodářství, od druhé poloviny 30. let se její pole působnosti nadále měnilo a přizpůsobovalo radikalizující se situaci v Evropě. Basilejský kongres z října 1932 byl také posledním panevropským shromážděním, konajícím se mimo Vídeň. Kromě hospodářských konferencí proběhla v roce 1936 i první, a rovněž poslední, „dunajská konference“. V září téhož roku se konala panevropská agrární konference, na listopad 1937 byla plánována Panevropská konference, která se měla členit na školní, tiskovou a agrární konferenci, dále na výroční konferenci Centrální rady Panevropské unie a na hospodářskou centrálu. Avšak v zářijovém čísle „Paneuropy“ už bylo oznámeno konání pouze školní konference a konference o surovinách. Nakonec se realizovala v listopadu jen školní konference pro geografii a historii. Na březen 1938 připravovaná konference o surovinách se již neuskutečnila, Hitlerova vojska v Rakousku učinila rázný konec panevropskému hnutí v meziválečné éře.

---

²³⁰ Coudenhove-Kalergi, Europa am Scheideweg, in: Paneuropa 6/1933, s. 141-142.

4.6 Čtvrtý panevropský kongres ve Vídni

Posun panevropských priorit z oblasti politického sjednocení k sjednocení hospodářskému, ale také duchovnímu, znamenal i čtvrtý a svého druhu poslední panevropský kongres. Panevropa si uvědomovala vážnost poměrů panujících v Evropě, a proto měl tento kongres mobilizovat vůli Evropanů a bojovat za uskutečnění evropského spolku států. Jak bylo avizováno již dva měsíce před zahájením kongresu, v jeho středu měl stát „problém evropského kulturního společenství v jeho národních projevech.“²³¹ Ve dnech konání kongresu Coudenhove vstoupil také do rozhlasového vysílání svými přednáškami.

Samotný kongres byl zahájen 16. května 1935 v Domě spolkového zákonodárství ve Vídni, ukončen byl 19. května. Do parlamentu, slavnostně vyzdobeného panevropskými a rakouskými vlajkami, se dostavil i spolkový kancléř a čestný prezident Panevropské unie Rakouska Kurt von Schuschnigg, který přednesl zahajovací řeč. Po kancléři mluvil předseda spolkového sněmu Rudolf Hoyos, následovaný zástupcem starosty Vídně Fritzem Lahrem. Řečníci vyzdvihovali význam Rakouska pro Evropu a s povděkem kvitovali založení Panevropské hospodářské centrály se sídlem ve Vídni. Centrála, založená o den dříve 15. května z popudu bývalého francouzského ministra zemědělství Josepha Ricarda, si dala za úkol mimo jiné organizovat užší evropskou hospodářskou spolupráci lepším přizpůsobením zemědělské a průmyslové výroby evropským zemím, či zkoumat obtíže importu a exportu.²³²

I Coudenhove se ve svém projevu dotkl založení Hospodářské centrály, stručně zrekapituloval historii panevropských kongresů a odmítl označení panevropského hnutí jako hnutí utopického. Neopomněl přitom zdůraznit Dollfusovu významnou historickou úlohu, o němž již tradičně mluvil jako o mučedníkovi, hrdinovi a Evropanovi. Nadále také věřil v existenci „latinské unie“ Francie a Itálie na základě Lavalovy návštěvy Říma v lednu 1935. Údajnou unii neváhal označit počátkem unie panevropské.²³³ Po prezidentovi Panevropské unie se vystřídali u řečnického pultíku i další význační Panevropané: již zmíněný Ricard, prezident československé pobočky Václav Schuster, čestný prezident

²³¹ IV. Paneuropa-Kongress, in: Paneuropa 3/1935, s. 69.

²³² Více Ricard, J. H., Plan der Paneuropäischen Wirtschaftszentrale, in: Paneuropa 5/1935, s. 132.

²³³ IV. Paneuropa-Kongress Wien, in: Paneuropa 6/8/1935, s. 243.

maďarské sekce Georg von Lukács, bývalý jugoslávský ministr zemědělství Otto Frangeš, švýcarský právní zástupce Walter Keller-Staub a nakonec bývalý rumunský ministr práce a sociálního zabezpečení Ion Raducanu.

Panevropské shromáždění se rozdělilo do jedenácti komisí. Jak již bylo naznačeno, v centru zájmu Panevropy nestála jen hospodářská, nýbrž i duchovní spolupráce. Proto se první komise, jíž předsedal Coudenhove, věnovala otázkám „duchovní spolupráce“, tématem diskuzí druhé komise bylo „zavedení panevropské myšlenky do škol“. Zbýlých devět komisí projednávalo hospodářské otázky: například hospodářskou spolupráci podunajských států, mezievropské úvěrové a měnové problémy, obchodní otázky či harmonizaci evropského práva. Za zmínku stojí opětovná účast Eleméra Hantose na práci kongresu. Tento Středoevropan předsedal ve funkci prezidenta příznačně komisi pro spolupráci států Podunají. Československo zastupovali kromě Václava Schustera i bývalý ministr železnic z let 1929 – 1932 Josef Hůla na postu prezidenta dvojkomise „Spolupráce evropského cestovního ruchu“ a „vnitroevropské dopravní otázky“. Hůla, jehož kariéra byla spjata s železnicí, si nepochybně uvědomoval těžkosti, komplikující dopravu i cestovní ruch ve středoevropském prostoru po rozpadu rakousko-uherské monarchie. Dalším československým zástupcem byl například Ladislav Feierabend, předseda Československé obilní společnosti a odborník, který se profesně věnoval otázkám zemědělství celý svůj život.²³⁴

Zatímco v těchto letech Feierabenda a Schustera spojovala panevropská idea hospodářské obnovy východní Evropy, jejich osudy se po mnichovském diktátu a příchodu druhé světové války rozešly. Obdivovatel myšlenky hospodářského velkoprostoru Schuster již ve 30. letech projevoval určité sympatie vůči hospodářské politice Itálie a Německa. Přes radikální změnu mezinárodní situace na konci tohoto desetiletí a připojení zbytku českých zemí k Německu v březnu 1939 zůstal věrný svému ekonomickému smýšlení a propagoval nacistický hospodářský velkoprostor. Naštěstí pro něj se Schuster konce druhé světové války nedožil, zemřel v roce 1944. Feierabend vstoupil do vlády Jana Syrového po mnichovské dohodě jako několikanásobný ministr,²³⁵ pouze ve funkci ministra zemědělství zůstal až do ledna 1940. Poté byl nucen emigrovat, načež se připojil k Benešově exilové vládě v Londýně, v níž zastával v letech

²³⁴ Více ke komisím in: IV. Paneuropa- Kongress Wien, s. 161-192.

²³⁵ Jako ministr spravedlnosti, ministr zemědělství, a ministr pro sjednocení zákonů a org. správy.

1941 – 1945 post ministra financí. Názorově se v této době postupně rozcházel s Benešovou politickou linií. Po návratu do vlasti aktivně vystupoval proti komunistickým snahám, což ho přimělo po „vítězném únoru“ 1948 Československo opět opustit. Přes Velkou Británii se dostal do Spojených států, kde také v roce 1969 zemřel.

Během kongresu proběhlo i první panevropské shromáždění na téma „Evropský duch“, které bylo uspořádáno při příležitosti pátého výročí zveřejnění Briandova memoranda 17. května. I tohoto mítinku se účastnili členové rakouské vlády v čele s kancléřem Schuschniggem. Coudenhove zde přednášel o „Třech dimenzích evropské duše“, jimiž měl být individualismus, socialismus a heroismus, tedy myšlenky, jež Coudenhove prezentoval už dříve. 18. května se konalo druhé panevropské shromáždění, tentokrát na téma „Sjednocení nebo rozvrat“. V průběhu těchto dvou setkání si posluchači mohli vyslechnout přednášky od rakouského ministra financí Karla Buresche, kancléře Schuschnigga, Eleméra Hantose nebo bývalého španělského ministra Leopolda Palaciosse.

„Také byl schválen návrh zřídit ve Vídni panevropskou tiskovou ústřednu a návrh přípravných prací pro zřízení evropské akademie literatury a filosofie.“²³⁶ K zřízení akademie, již v Basileji zamýšlené, tedy ani po téměř třech letech nedošlo.

Coudenhove byl pochopitelně oficiálně s kongresem spokojený. Sice žádné hmatatelné výsledky nepřinesl, přesto o kongresu mluvil jako o „novém kroku ke sjednocení Evropy“ a o nově zřízené panevropské hospodářské centrále prohlásil, že „byl překročen Rubikon, dělicí propagandu od činu.“²³⁷ Ani nyní nepochyboval o realizaci Panevropy, avšak dodal, v podobném smyslu jako již dříve, že „je pouze otázkou, zda dojde naplnění aby zabránila světové válce nebo aby spojila trosky naší kultury do jakéhosi společenství z nouze až po válce.“²³⁸

Další panevropský kongres byl plánován na následující rok, v září 1936 se nicméně konala jen panevropská agrární konference.

---

²³⁶ Lidové noviny, 20.5. 1935, SÚA Praha, VA MZV, k. 314, f. 506/0/43.

²³⁷ IV. Paneuropa-Kongress Wien, s. 269.

²³⁸ IV. Paneuropa-Kongress Wien, s. 269.

5 Exkurz: 1933 – 1938. Panevropská hospodářská ofenzíva

V této kapitole je pozornost obrácena na hospodářské cíle panevropského hnutí a jeho aktivity v této oblasti. Protože se jedná o téma rozsáhlé, které zde nemůže být důkladně zpracované, měla by být tato kapitola chápána jako úvod do problematiky, jako vsuvka, doplňující dějiny meziválečného panevropského hnutí.

Po první světové válce se na mapě Evropy objevila na místě bývalé německé, rakousko-uherské a ruské říše zhruba desítka nových států. Antagonismus nově vzniklých zemí, obava z obnovení hospodářské moci a tím i politické přitažlivosti Rakouska-Uherska, a budování autarkních ekonomik bránily v restauraci předválečných trhů. Ačkoli druhá polovina 20. let byla dobou hospodářské konjunktury, tradiční ekonomické problémy podunajského regionu se tím nevyřešily. Když se pak zhroutila newyorská burza v říjnu 1929, k jedním z nejvíce postiženým patřila právě oblast rozkládající se mezi Sovětským svazem a Německem včetně.

Již panevropský manifest z roku 1924 varoval, že roztržštěná Evropa jde vstříc trojí hrozbě. Kromě evropské války a podmanění Ruskem jí hrozila hospodářská zkáza.²³⁹ Zabránit tomuto scénáři měla podle autora manifestu evropská celní unie, k níž měla vést cesta přes pravidelné hospodářské konference evropských států.²⁴⁰ Ve 20. letech publikoval na stránkách „Paneuropy“ své a tedy i panevropské hospodářské vize především rakouský národohospodář a redaktor *Neue Freie Presse* Otto Deutsch.²⁴¹ Tyto vize se pak staly ve 30. letech základem programu hospodářské Paneuropy.

S realizací hospodářského programu začal první panevropský kongres v roce 1926. Jedním z jeho výsledků se stalo založení panevropského hospodářského komitétu a byra v Bruselu, jež se konstituovalo za prezidentství amerického průmyslníka Dannieho Heinemanna. Více se však o práci byra na stránkách časopisu „Paneuropa“ nepsalo, v centru panevropské pozornosti stálo v této době předně politické sjednocení Evropy. To ovšem neznamenal nezájem

---

²³⁹ Coudenhove-Kalergi, *Kampf um Paneuropa* (I. Band), s. 9.

²⁴⁰ Srovnej panevropský hospodářský program, tato práce s. 13.

²⁴¹ Srovnej například Otto Deutsch, *Paneuropäisches Wirtschaftsprogramm*, in: *Paneuropa* 1/1927, s. 7-17.

Panevropy o hospodářské otázky. Práce na říjen 1927 plánovaného druhého panevropského kongresu v Bruselu měla být rozdělena do osmi komisí, přičemž pět se jich mělo zabývat otázkami hospodářského propojení, obchodu, dopravě, měnovým otázkám, racionalizaci a otázkám dělníků a pracovnímu trhu. Konání druhého panevropského kongresu bylo několikrát odloženo, aby se pak nakonec kongres konal až v květnu 1930 jako výraz podpory Briandovu memorandu. Během tohoto kongresu vystoupil se svým referátem i prezident francouzské sekce Panevropské unie a bývalý ministr obchodu a průmyslu Louis Loucheur, který se ve svém příspěvku věnoval výlučně hospodářským problémům Evropy. Přesto se již na tomto kongresu těžiště panevropského zájmu začalo posouvat ve prospěch hospodářské integrace Evropy.

„Hospodářská ofenzíva“²⁴² Panevropy tak začala až na sklonku roku 1933 jako reakce na neřešené hospodářské problémy jihovýchodní Evropy, neúspěch Briandova memoranda a z něj vzešlé Studijní komise pro Evropskou unii, neúspěch Tardieuova plánu, jako reakce na britské závěry v Ottawě z července předchozího roku²⁴³ a v neposlední řadě jako reakce na zkrachovalou londýnskou světovou hospodářskou a měnovou konferenci z léta 1933. Neúspěch této konference Coudenhove nazval koncem „hospodářské internacionály.“²⁴⁴ Ostatně již v programu 3. panevropského kongresu v Basileji se kladl hlavní důraz na hospodářské otázky a ve zvýšené míře se též sjezd zajímal o dunajský region a řešení jeho svízelné zemědělské situace.

„Hospodářská ofenzíva“ panevropského hnutí byla zahájena 2. prosince 1933 v prostorách vídeňské obchodní komory a za cíl si kladla překonání evropské krize a sjednocení všech evropských států do hospodářského velkoprostoru.²⁴⁵ O průběhu panevropského zasedání se dozvěděla i veřejnost prostřednictvím rozhlasového vysílání a zvukovým filmem. Konference skončila o tři dny později 5. prosince za bouřlivých ovací na témže místě. Coudenhove odůvodnil toto panevropské setkání osamoceným bojem Evropy s krizí, jelikož ostatní velkoprostory, tedy Spojené státy potažmo Amerika, Velká Británie, Japonsko a Sovětský svaz, se snažily vyřešit problémy každý zvlášť. „Poté, co se

---

²⁴² Paneuropäische Wirtschaftskonferenz, in: Paneuropa 9/10 /1933, s. 253.

²⁴³ V kanadské Ottawě v červenci 1932 Velká Británie upustila od svobodného obchodu a dala přednost preferenčnímu systému v rámci svého impéria.

²⁴⁴ Coudenhove-Kalergi, Weltwirtschaftskonferenz †, in: Paneuropa 6/1933, s. 178.

²⁴⁵ Paneuropäische Wirtschaftskonferenz, s. 253.

ani Společnost národů, ani vlády Evropy nechopily iniciativy ke společnému boji proti evropské krizi, rozhodla se toto učinit Panevropská unie.²⁴⁶ Coudenhove přitom přirovnával panevropskou hospodářskou konferenci k ottawské. Samotný průběh konference se odehrával v tradičním scénáři.

Přítomni byli kromě tehdejšího rakouského kancléře Dollfusse i bývalý rakouský spolkový kancléř Ernst Streeruwitz, rakouský spolkový ministr obchodu a dopravy Friedrich Stockinger, z rakouské Panevropy Otto Böhler, bývalý maďarský ministr Gustav Gratz, Francis Delaisi, Elemér Hantos, Mihail Manoilescu a další. Zahajovací řeč přednesl čestný prezident Panevropské unie Rakousko kancléř Dollfuss, následovaný prezidentem konference Coudenhovem. Její práce byla poté přenesena na čtyři komise: komise pro evropské měnové otázky, jejímž předsedou byl zvolen Hantos; komise pro evropské celní a obchodní otázky s Manoilescem na postu předsedy; komise pro dopravní a transportní otázky s předsedou Henrym Hombergem, generálním ředitelem mezinárodní společnosti lůžkových vozů; čtvrtá a poslední komise se zabývala otázkami evropské nezaměstnanosti v čele s prelátem Drexelem.

Konference byla ukončena vyhlášením hospodářského manifestu, volajícím po realizaci hospodářského velkoprostoru Evropy, tedy po evropské hospodářské Monroeově doktríně.²⁴⁷ Současně Coudenhove ve své závěrečné řeči odmítl názory o smrti panevropského hnutí, protože to prý zemřít nemůže. Za zmínku rovněž stojí Manoilescův návrh založit permanentně zasedající panevropské hospodářské byro se sídlem ve Vídni, které by studovalo hospodářské otázky v době mezi jednotlivými konferencemi. Coudenhove tento návrh uvítal a vyhlásil 5. prosinec 1933 za den vzniku tohoto byra.²⁴⁸ Další hospodářská konference se měla konat 26. února 1934, ale vzhledem k několikadenní únorové občanské válce v Rakousku, předcházející zamýšlené konferenci, byla přesunuta na květen téhož roku.

Druhá panevropská hospodářská konference tak proběhla ve Vídni ve dnech 16.-18. května 1934, účelově se tedy kryla s výročním dnem publikace Briandova memoranda. Oproti prosincovému zasedání, jež bylo zastoupeno pozorovateli pouze z pěti vlád, se květnové konference zúčastnili zástupci 16 vlád

---

²⁴⁶ Paneuropäische Wirtschaftskonferenz, s. 254.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 316.

²⁴⁸ O tom, zda v této době ještě fungovalo panevropské hospodářské byro v Bruselu, založené v roce 1926, nejsou žádné zmínky.

jako oficiální či polooficiální pozorovatelé.²⁴⁹ Rakouská vláda zaštitila tuto akci stejně jako ostatní panevropská setkání ve 30. letech. Opět se na konferenci svou přítomností podílel i kancléř Dollfuss, který byl o dva měsíce později zavražděn nacisty. Konference sledovala čtyři cíle: rozčlenit hospodářské problémy a ke každému vypracovat konkrétní návrh; propagovat myšlenku velkoprostoru jako jedinou cestu z evropské krize; posílit kontakt s evropskými vládami a nakonec pevněji zakotvit panevropské hospodářské hnutí v jeho vídeňském výchozím bodu.²⁵⁰ Coudenhove pochopitelně považoval cíle po skončení sjezdu za více než splněné. Ke čtyřem komisím z minulého hospodářského zasedání se přidaly komise pro úvěrové a agrární otázky a komise pro právní harmonizaci. Tentokrát stáli v čele jednotlivých komisí finančník Gottfried Kunwald (úvěrová politika), Manoilescu a Ricard (obchodní a agrární politika), Josef Hůla (evropská doprava a transport), francouzský poslanec Pierre Baudoin-Bugnet (právní harmonizace), Leopoldo Palacios a Drexel (obstarávání práce (Arbeitsbeschaffung)) a opět Hantos coby prezident komise pro měnové otázky. Středem pozornosti se stala střední a východní Evropa, respektive její hospodářské znovuobnovení.

Kunwaldova komise vyzvala evropské vlády k vytvoření mezinárodní úvěrové instituce, která by měla za úkol kontrolovat a garantovat nově poskytnuté úvěry. Tato instituce by umožnila obnovit obchod mezi evropskými státy. Hantosova komise doporučila spolupráci vlád i centrálních bank k zmírnění hospodářské krize a současně doporučila stálému panevropskému hospodářskému byru zkoumat metody a návrhy, jež by vedly k vyřešení otázky dluhů. Za zvlášť zajímavý Coudenhove považoval Ricardův návrh ustavit Hospodářskou radu, protože „musí být v první řadě vytvořen k realizaci evropského velkoprostoru společný orgán, který by zastupoval zájmy celoevropského hospodářství.“²⁵¹ Ricard přitom Coudenhovea navrhnul zplnomocnit k budování této Rady a Coudenhove se tak měl stát stálým vyslancem při styku s evropskými vládami. Coudenhove samozřejmě nabízený mandát rád přijal. Hůlova komise soudila, že k oživení v mezistátní dopravě dojde, pokud se „zásadně“ prohloubí dosavadní spolupráce jednotlivých evropských drah. K obdobnému závěru dospěla i Palaciova a Drexelova komise, zabývající se problémy nezaměstnanosti. Konečně

---

²⁴⁹ Paneuropa-Wirtschaftshefte 1934, II. Paneuropa Wirtschaftskonferenz, Juni 1934, s. 3.

²⁵⁰ Tamtéž.

²⁵¹ Paneuropa-Wirtschaftshefte 1934, s. 4.

komise pro harmonizaci práva navrhla ustanovit jednak nejvyšší instanci, jež by rozhodovala sporné právní otázky, jednak stálý evropský smírčí soud pro otázky obchodu. Rezoluce s návrhy se vedení panevropského hnutí zavázalo předat evropským vládám. Další hospodářská konference byla naplánována na listopad 1934.

Třetí panevropská hospodářská konference byla opravdu zahájena 22. listopadu 1934 ve vídeňském parlamentu a ukončena 24. listopadu. Coudenhove v článku, uvozujícím konferenci potvrdil, že těžiště Panevropy nyní leží v hospodářství, a dodal, že politické sjednocení Evropy bude opět panevropským cílem až po francouzsko-německém usmíření, prvotním cílem je tedy zajištění evropského míru, pak znovu vejde do popředí otázka ustavení spolku států.²⁵² Coudenhove považoval tuto konferenci za konec první etapy panevropské hospodářské ofenzívy. Za její hlavní výsledek považoval panevropský hospodářský program, schválený na konci třetí hospodářské konference. Primárním cílem se stalo vytvoření pátého hospodářského velkoprostoru, tvořeného evropskými státy. Jednotlivé požadavky sestávaly z růstu evropského životního standardu, společné celní ochrany Evropy, evropské měnové unie, zpřístupnění evropských kolonií všem národům Evropy, zlevnění a racionalizaci evropské dopravy a konečně harmonizace práva. Požadavky z roku 1933 se tedy částečně kryjí z panevropskými hospodářskými cíli z počátku hnutí. Coudenhove zároveň opět potvrdil, že si nedokáže představit hospodářsky sjednocenou Evropu bez souběžného surovinového využití kolonií jako doplnění evropského trhu.

Třetí panevropská hospodářská konference se skládala z komisí jako obvykle. Měnová komise s prezidentem Kunwaldem doporučila „zákonné uznání gramu zlata jako neraženou zúčtovací jednotku“, jinak řečeno, zlato mělo podle této komise představovat nejlepší základ pro společný měnový systém.²⁵³ Obchodněpolitická komise v čele s Hantosem navrhovala etapovité sjednocení Evropy po regionech, což by podle ní mohlo vést ke vzniku větších hospodářských jednotek. Komise současně konstatovala, že „systém regionálních paktů znamená budování evropského celního spolku odzdoła.“²⁵⁴ Konečně bylo také navrženo vytvoření komise, v níž by byli zastoupeni ekonomové z různých

---

²⁵² Coudenhove-Kalergi, 3. Paneuropa Wirtschaftstagung. Ein Jahr Paneuropa-Wirtschaftsoffensive, in: Paneuropa 10/1934, s. 157-158.

²⁵³ 3. Paneuropa Wirtschaftstagung, Die Kommissionen, s. 161.

²⁵⁴ Tamtéž.

zemí, kteří by zkoumali možnosti spolupráce jednotlivých států či skupin. Tito odborníci by posléze vypracovali plány pro „regionální spolupráci na sebe odkázaných hospodářských bloků.“²⁵⁵ Sociálněpolitická komise s prezidentem Gravellim, bývalým odpůrcem Panevropy, dospěla k závěru, že životní standard sedláků a dělníků lze udržet a zvýšit pouze ochranou evropského trhu proti americké a asijské konkurenci. S tím měl jít ruku v ruce hospodářská spolupráce evropských států. Dopravní komise, kterou vedl Hůla z Československa, doporučila sjednocení cestovního ruchu v dunajském prostoru. Doprovodit tento krok mělo současně zlevnění tarifu a zmírnění obtíží, jež s sebou přinášely pasové a devizové povinnosti. Komise pro harmonizaci práva s prezidentem Baudoin-Bugnetem se rozdělila na dvě sekce. První, zabývající se automobilovou dopravou v Evropě, usilovala o synchronizaci dopravních předpisů a pravidel. Činnost druhé sekce se zaměřila obdobným způsobem na leteckou dopravu a na problémy s ní spojené.

V květnu 1935 ve Vídni zasedal čtvrtý panevropský kongres. Den před jeho zahájením byla založena pod záštitou rakouské vlády Panevropská hospodářská centrála se sídlem ve Vídni. Zakládací akt se ostatně odehrál na půdě rakouského parlamentu v přítomnosti spolkového ministra financí Karla Buresche a ministra zemědělství a lesnictví Josefa Reithera. Dalšími účastníky byli bývalí ministři Panevropy Schuster, Frangeš, Twardowski či Raducanu a další. Bylo plánováno založit ve všech evropských zemích pobočky Hospodářské centrály. Joseph Ricard, jenž byl otcem myšlenky uvést v život Hospodářskou centrálu, formuloval i její cíle, které lze shrnout takto: zlepšení podmínek pro výměnu zboží, podpora obchodních styků, přizpůsobení výroby spotřebě vedením statistik a studium problémů ve vývozu a dovozu.²⁵⁶

Devět komisí z jedenácti se věnovalo hospodářským otázkám. Komise pro mezievropské obchodní otázky pod Ricardovým vedením usilovala o „usnadnění vnitroeuropejských obchodních styků.“²⁵⁷ Komise pro hospodářskou spolupráci dunajských států pod Hantosovým předsednictvím navrhovala například vytvoření expertní skupiny v rámci Studijní komise Společnosti národů, která by zkoumala možnosti a metody ekonomické spolupráce dunajských států. V čele komise

---

²⁵⁵ 3. Paneuropa Wirtschaftstagung, Die Kommissionen, s. 161.

²⁵⁶ Ricard, J. H., Plan, s. 132.

²⁵⁷ IV. Paneuropa-Kongress Wien, s. 164.

„Panevropské zemědělství“ stál exministr Raducanu. „Jeho“ komise hodlala navrhnout vládám, aby proklamovaly evropskou Monroeovu doktrínu. Evropské státy by se takto mohly v brzké době sjednotit do společenství podobného britskému impériu. V této souvislosti zde již po několikáté zazněly závěry ottawské konference britského impéria z roku 1932 jako následování hodný vzor. Komise „Panevropa a technika“ vyzývala k podpoře hospodářství, založeného na využívání elektrického proudu, a institucí, zabývajících se výzkumem surovin. Dvojkomise Josefa Hůly, jež nesla název „Spolupráce evropského cestovního ruchu“ a „vnitroevropské otázky dopravy“ volala například po svolání evropské konference cestovního ruchu.²⁵⁸ I tento kongres věnoval svou pozornost evropským měnovým a úvěrovým otázkám, harmonizaci práva či problémům nezaměstnanosti. Ostatně v čele komisí, jež měly na starost tyto oblasti hospodářství, stály tytéž osoby jako během zasedání třetí panevropské hospodářské konference.

Čtvrtý panevropský kongres byl slavnostně ukončen v Hofburgu, kde kancléř Schuschnigg uspořádal soiree. Přítomni byli i další členové vlády včetně spolkového prezidenta Wilhelma Miklase a dalších 700 hostů.

27.-28. ledna 1936 zasedala ve Vídni poprvé Panevropská hospodářská centrála.²⁵⁹ Po obvyklých ceremoniích se ustavily tři komise, projednávající zemědělské otázky, otázky elektrárénství (Elektrizitätswirtschaft) v evropském hospodářství a cestovní ruch. Středem pozornosti se stal referát Ladislava Feierabenda o tzv. Hodžově plánu. Československý ministr Milan Hodža na přelomu let 1935 a 1936 prezentoval svůj návrh středoevropské sektorové hospodářské integrace v agrární oblasti, jejíž aktivity měla koordinovat Stálá zemědělská kancelář. O tom, že Panevropa považovala tuto iniciativu za velmi podnětnou, svědčí fakt, že Feierabendův referát byl zvláště otištěn na stránkách „Paneuropy“ a také článek, věnovaný Hodžovým 60. narozeninám.²⁶⁰ Třetí říše se nemínila nechat vyloučit ze zamýšleného uskupení a vyvinula na státy Podunají nátlak, jenž vedl ke ztroskotání Hodžova plánu. Balkánské země se ostatně v této době dostávaly do stále větší hospodářské závislosti na Německu. Tento 70-milionový stát, schopný absorbovat zemědělské přebytky balkánských států,

---

²⁵⁸ Srovnej IV. Paneuropa-Kongress Wien, s. 161-192.

²⁵⁹ I. Tagung der Paneuropäischen Wirtschaftszentrale, in: Paneuropa 2/1936, s. 42-48.

²⁶⁰ Hodžas Plan einer gemeinsame Getreidezentrale (von L. Feierabend), in: Paneuropa 3/1936, s. 77-81. Ministerpräsident Hodža zum 60. Geburtstag, in: Paneuropa 2/1938, s. 33-34.

využíval nenasycenosti svého trhu a tuto výhodu dokázal uplatnit i na poli zahraniční politiky. Hospodářská orientace států jihovýchodní Evropy na Německo postupně přerůstala i v orientaci politickou.²⁶¹

V práci započaté během této konference bylo dohodnuto pokračovat v září téhož roku.

V návaznosti na zasedání Hospodářské centrály proběhla i první panevropská dunajská konference.²⁶² Účastníci této jednodenní konference se shodli na nutnosti hospodářského sjednocení států Podunají, jak ale sám Coudenhove přiznal, nejednota panovala v tom, jaké metody k dosažení tohoto cíle použít.

Od 9.-12. září 1936 se konala panevropská agrární konference, čímž měla být zahájena série na určitou hospodářskou oblast zaměřených panevropských konferencí.²⁶³ Agrární konference se měla zabývat obecnými problémy agrární Evropy, hrozbami pro evropské rolníky a překonáním evropské agrární krize, která měla tvořit jádro evropské hospodářské krize. I nadále byl vzorem pro Panevropu preferenční systém, aplikovaný v rámci britského impéria. Během dopoledních plenárních zasedání bylo předneseno mnoho referátů specializovaných například na téma „cukr, lín a olejniny Československa“ z úst odborníka Franze Bučka, „cukr v Rumunsku“, „role Maďarska v zásobování Evropy krmivem“ či „ovocnářství a pěstování zeleniny ve Švédsku“. Odpoledne byla vyplněna zasedáními komisí, kterých vzniklo tentokrát sedm. Z názvů uvedených referátů lze vyčíst, jakými tématy se komise zabývaly.²⁶⁴

Konference dospěla k závěru, že agrární krize byla opravdu hlavní příčinou evropské hospodářské krize. Tato zase měla původ v zámořské konkurenci a Sovětském svazu, jelikož výroba zde byla levnější. Lékem se měla stát racionalizace evropského zemědělského trhu. Konference proto doporučila

---

²⁶¹ Srovnej např. Jančík, D., Německo a Malá dohoda. Hospodářské pronikání Německa do Jugoslávie a Rumunska v první polovině 30. let, Praha 1990 nebo Týž, Třetí říše a rozklad Malé dohody. Hospodářství a diplomacie v Podunají v letech 1936-39, Praha 1998.

²⁶² Paneuropäische Donaukonferenz, in: Paneuropa 2/1936, s. 50-52.

²⁶³ Více ke konferenci in: Paneuropa 7/8 a 9/1936.

²⁶⁴ 1. Obilí a krmivo v Evropě; Rozdělení chlebovinových přebytků v Evropě 1936/1937, 2. Dobytek, mléčné produkty a tuky v Evropě, 3. Cukr, lín a olej v Evropě, 4. Zelenina a ovoce v Evropě, 5. Výrobní podmínky v evropském zemědělství ze sociálního a technického úhlu pohledu, 6. Zemědělský tržní, dopravní a úvěrový problém v Evropě, 7. Zemědělské suroviny v Evropě.

evropským vládám reorganizovat agrární trh a poskytnout preference evropským zemědělským výrobkům oproti zámořským produktům.

Agrární konference z konce roku 1936 byla poslední hospodářskou konferencí Panevropy, ačkoli byla plánována konference o nezaměstnanosti či o surovinách. Panevropský pokus o hospodářské sjednocení Evropy, který se později zúžil především na oblast Podunají, neuspěl. Důvody byly shodné jako v případě jiných panevropských neúspěchů. Návrhy Panevropanů vzešlé z těchto setkání visely ve vzduchu, postrádaly mocenské prostředky k prosazení svých vizí. Výmluvné v tomto směru byla zaměstnání účastníků, často se jednalo pouze o bývalé ministry, tedy o muže, kteří již pozbyli mocenský vliv. Na panevropské konference evropské vlády ale také vysílaly i své pozorovatele. Ani rakouská vláda, jež se pravidelně spolupodílela v jisté míře na přípravách panevropských kongresů a konferencí, nepřijala pozitivně Hodžův plán. V neposlední řadě nelze opomenout rozložení mocenských sil v Evropě, respektive celkovou politickou atmosféru, jež na starém kontinentě panovala. Ze zpětného pohledu se tak jeví „kolotoč“ panevropských kongresů a hospodářských konferencí se svými komisemi, rezolucemi a zakládáním různých institucí jako vpravdě zbytečný.

Od čtvrtého panevropského kongresu ve Vídni zaměřila Panevropská unie svou pozornost také na šíření duchovního rozměru panevropské myšlenky, a to například jejím zavedením do školních kurikul a prostřednictvím tisku. Coudenhove si byl vědom důležitosti rozšíření ideje sjednocené Evropy mezi širokou veřejnost a obzvláště mezi mládež, které měla podle zakladatele panevropského hnutí patřit budoucnost. Odpověď na otázku, proč propagovat duchovní Panevropu nabídl i tento Coudenhoveovův výrok: „Neboť nejsilnější politická moc, která dnes existuje, nejsou kulometry, ani bajonety, nýbrž: veřejné mínění.“²⁶⁵ Manifestací podpory západních hodnot se stalo shromáždění „západního kulturního společenství“ v únoru 1937, na podzim stejného roku proběhla také první panevropská školní konference, s cílem zavést do dějepisu, zeměpisu a kulturních dějin panevropskou ideu.

---

²⁶⁵ Coudenhove-Kalergi, Die europäische Mission der Frau, in: Paneuropa 1/1936, s. 5.

6 Vztah Panevropy ke Společnosti národů

Několikrát se tato práce dotkla napjatého vztahu mezi panevropským hnutím a Společností národů. Ačkoli Panevropa v celé meziválečné době nikdy nezpřetrhala styky s ženevskou organizací a uznávala ji jako instituci usilující o trvalý mír, ustavičně kritizovala její organizační strukturu a s tím spojené omezené možnosti Společnosti. Současně panevropské hnutí navrhovalo způsob její reorganizace a zefektivnění činnosti. Rozčlenění ženevské instituce do kontinentálních bloků a vytvoření evropského spolku států spolu do jisté míry souviselo, proto je potřeba věnovat vztahu Panevropy k Ženevě pozornost.

Společnost národů vznikla po 1. světové válce zejména na základě iniciativy amerického prezidenta Wilsona. Primárním cílem této celosvětové organizace byla snaha zajistit trvalý mír a odzbrojení. Jejím sídlem se stala Ženeva ležící v neutrálním Švýcarsku, mezinárodní smírčí soud byl ustanoven v nizozemském Haagu. Do Společnosti však nebyly od počátku pozvány poražené státy, ani občanskou válkou zmítaný Sovětský svaz, navíc neprošla versailleská mírová smlouva a tedy ani Společnost národů ratifikačním procesem v samotných Spojených státech. Jakým způsobem tedy nahlížel Coudenhove respektive panevropské hnutí na tuto mírovou organizaci?

V knize Pan-Evropa, bibli panevropského hnutí, Coudenhove věnoval otázce Společnosti národů jednu kapitolu.²⁶⁶ Jádrem problému podle něj byl akční rádius Společnosti, která se nestala ani organizací čistě evropskou, ani organizací celosvětovou. Coudenhove proto navrhoval odlišit tyto dvě tendence, vytvořením panevropské unie by byl umožněn přístup Spojených států a Sovětského svazu do Společnosti. Coudenhove zde tímto prezentoval myšlenku reorganizace Společnosti národů, kterou pak opakovaně prosazoval a propagoval. Principem jejího nového dělení se mělo stát pět regionů – velkoprostorů: Evropa, Sovětský svaz, Amerika, Východní Asie (Japonsko a Čína) a britské impérium.²⁶⁷ Namísto ženevského centralismu požadoval tedy Coudenhove mezinárodní či mezikontinentální federalismus. Odvolával se přitom na článek XXI statut Společnosti národů, který dovoľoval vytváření státních spolků v jejím rámci. Dále

²⁶⁶ Coudenhove-Kalergi, Pan-Evropa, s. 52-57.

²⁶⁷ Coudenhove své knize Kampf um Paneuropa (II. Band), Wien-Leipzig 1926 uvádí na s. 38 a 62 dokonce šest uskupení: region východní Asie rozdělil na dva samostatné celky Japonska a Číny.

vytýkal Společnosti její „abstraktní strukturu“. Nejdříve měla vzniknout sjednocená Evropa či Amerika, až v dalším sledu světová organizace. Coudenhove na tomto místě dokonce považuje v Evropě za „silnějšího mocenského činitele“ Malou dohodu před Společností národů a dodává: „protože chce být [Společnost národů] vším, není ničím,“ ale přitom se má pokládat „za hlásnou troubu celého lidstva.“²⁶⁸ Dokonce zpochybnil Společnost národů, když o ní mluvil jako o „Společnosti států“ a navrhoval doplnit tento parlament států parlamentem národů.²⁶⁹

Za důkaz neefektivnosti Společnosti mu mohl sloužit neúspěšný pokus o ratifikaci garančního paktu v podobě tzv. Ženevského protokolu přijatého na zasedání Společnosti národů v říjnu 1924. V této souvislosti Coudenhove hovořil o roce 1924 jako o vrcholu a současně krizi Společnosti, která jako nástroj k zachování míru ztroskotala.²⁷⁰ Coudenhoveovi se zdálo založení Panevropy nutným předpokladem pro záchranu Společnosti.²⁷¹ O její údajné krizi se opětovně rozepisoval u příležitosti vstupu Německa do Společnosti v roce 1926, kdy na jednu stranu sice ocenil tento akt a dokonce ho prohlásil za „znovuzrození“ ženevské organizace, na druhou stranu ale podle něj znamenala německá účast pro Společnost národů „nejtěžší a nejnebezpečnější krizi“. Coudenhove totiž předpokládal, že se vstupem výmarské republiky do mezinárodních mírových struktur se „bez milosti odkryje konstrukční chyba Společnosti národů a především Rady.“²⁷² Za konstrukční chybu Coudenhove považoval skutečnost, že Společnost hodlala paralelně zastávat funkci Spojených států evropských a světového areopagu, čímž selhávala v obou směrech. Opakoval zde tedy svůj argument z předchozích let.

O nic méně Coudenhove kritizoval zasahování mimoevropských států do evropského dění prostřednictvím Ženevy. „Evropa musí sto let po Americe zvěstovat světu svou doktrínu Monroeovu: „Evropu Evropanům“!“²⁷³ Ale dokázal také rozpoznat i potenciální nebezpečí pro zbytek světa, pokud by se stala „anarchistická“ Evropa pilířem mezinárodního světového společenství.

V červenci 1925 Coudenhove adresoval generálnímu sekretariátu

---

²⁶⁸ Coudehove-Kalergi, Pan-Evropa, s. 53.

²⁶⁹ Týž, Kampf um Paneuropa, (I. Band), s. 62.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 137-8.

²⁷¹ Týž, Ein Leben, s. 113.

²⁷² Týž, Kampf (II. Band), s. 34.

²⁷³ Týž, Pan-Evropa, s. 55.

Společnosti národů memorandum, jež vyzývalo k modifikaci Společnosti a zajištění evropského míru.²⁷⁴ Autor zde opět reprodukoval výhody členění Společnosti národů: vstup Spojených států do této organizace; možný vstup Sovětského svazu; spolupráce s Panamerikou a vyloučení nebezpečí střetu s Washingtonem a eventuelně i s Moskvou; nejvýše možné zajištění míru; lokalizování eventuelní války politickým systémem lusku (Schotensystem); umožnění světového odzbrojení a světové organizace a konečně zajištění evropského míru. Navíc však navrhoval zahájit členění instituce podle regionálního klíče u Rady Společnosti národů, v níž by zasedal vždy minimálně jeden delegát z každé skupiny národů (Völkergruppe). O Radě zastoupené pěti mocnostmi mluvil Coudenhove jako o oligarchii Společnosti, která hájí své zájmy. Ty pak erudovaně analyzoval.²⁷⁵

Namísto nerealizovaného garančního paktu mezi státy prosazoval Coudenhove garanční pakty mezi světadíly a interkontinentální smírčí soudnictví (interkontinentale Schiedsgerichtsbarkeit). Vzorem členění Společnosti se mu stalo federativní uspořádání britského impéria s autonomními domínii. Impérium Coudenhoveovi bylo sice vzorem, současně však považoval Společnost národů kromě jiného za „mezinárodní nástroj britské světové kontroly“, za „mistrovské dílo anglosaského ducha“, „za instrument k zajištění míru na základě nadvlády bílé rasy nad barevnými a kapitalismu“, „za nástroj k obklíčení Ruska (sic!)“ atd.²⁷⁶ Ženevskou instituci přirovnával k Svaté alianci 19. století. Jeho návrh však zůstal de facto bez odezvy. Velmi diskutabilní by byla míra jeho uskutečnitelnosti. Za formu odpovědi lze považovat dopis generálního sekretáře Společnosti národů sira Erica Drummonda, adresovaný Coudenhoveovi, v němž mu oznámil rozhodnutí o zřízení stálého spojení mezi Panevropou a Společností.²⁷⁷ Tímto spojením byl pověřen Henry Reginald Cummings ze sekretariátu Společnosti.

Pro Coudenhovea ženevská organizace nepředstavovala dokonce ani morální mocnost, ačkoli oceňoval její mírové a humanitární poslání. Důvod byl prostý: Společnost byla složena ze států a „stát je dnes bohužel zatím ryzí produkt popírání mravních zásad bez ohledu na to, zda jsou jeho exponenti morální či

---

²⁷⁴ Coudenhove-Kalergi, Kampf (II. Band), s. 7-22 nebo in: Paneuropa 4/1925/1926, s. 14-29.

²⁷⁵ Týž, Völkerbund 1927, in: Paneuropa 8/1927, s. 5.

²⁷⁶ Týž, Weltherrschaft, in: Paneuropa 2/ 1927, s. 6-7.

²⁷⁷ Paneuropäische Union, in: Paneuropa 1/1927, s. 18.

nemorální osobnosti. Moderní stát je nejdokonalejší sobec...Evropský státník, který obětuje politický zájem svého národa mravnímu ideálu, platí za velezrádce...²⁷⁸ Coudenhoveův negativní postoj k státní organizaci se, stejně jako jeho jiné názory, blížil postojům jeho současníka José Ortegy y Gasset. Skeptické nahlížení Coudenhovea na morální autoritu Společnosti souviselo s jeho světonázorem, odsuzujícím mimo jiné i demokratický systém vlády a preferujícím vládu tzv. neoaristokracie.²⁷⁹

Na přelomu 20. a 30. let Coudenhove prezentoval svůj návrh Panevropského paktu, v němž se dotknul i potenciálního vztahu Panevropy a Společnosti národů.²⁸⁰ Jím navrhovaný spolek států měl být ustanoven jako regionální dohoda ve smyslu článku XXI statut Společnosti národů, přičemž sporné kompetenční otázky mezi Společností a evropským spolkem států měla rozhodovat smíšená instance.

Rozporný postoj panevropského hnutí ke Společnosti národů se projevil i v době diskuse o Briandově memorandu. Coudenhove, rozladěný z obsahu memoranda, mu vytýkal mimo jiné právě podřízení Evropy Společnosti národů. Nejistota z oslabení Společnosti měla být podle Coudenhovea důvodem, proč se postupně z Ženevy stalo centrum odporu vůči Panevropě, načež Coudenhove prohlásil, že cílem Společnosti národů je poručenství nad Panevropou.²⁸¹ Toto byl hlavní důvod radikalizace myšlenek prezidenta Panevropské unie vůči Společnosti národů. Jak již bylo uvedeno v kapitole o Briandově iniciativě: „Možný konflikt měl buďto skončit „zadušením“ Panevropy Společností národů nebo naopak, Panevropa mohla ohrozit existenci Společnosti. Jádro je pro skořápku příliš velké.“²⁸² Coudenhove zopakoval obvyklý argument o výhodách kontinentálního dělení Společnosti: stejně jako sjednocená Evropa by byla bez Itálie či Německa torzem, stala se podle Coudenhovea i ženevská organizace torzem bez Spojených států, jejichž vstup do Společnosti pro ni měl představovat „životní otázku“.²⁸³

Tvrdá kritika Společnosti národů z úst zakladatele Panevropy vrcholila v článku „Friede“ na stránkách „Paneuropy“. Již podtitulky „Ženevské světové divadlo“ a „Bludná cesta“ dávaly předvídat tónu obsahu článku, který začínal

---

²⁷⁸ Coudenhove-Kalergi, *Völkerbund 1927*, s. 1.

²⁷⁹ Více o neoaristokracii v této práci viz kapitola Panevropa, demokracie a ideová hnutí.

²⁸⁰ Více k návrhu Panevropského paktu viz tato práce, s. 27-28..

²⁸¹ Coudenhove-Kalergi, *Völkerbund kontra Paneuropa*, in: *Paneuropa* 8/1930, s. 278-279.

²⁸² Tamtéž.

²⁸³ Tamtéž, s. 280.

slovy: „Komedie, která se v Ženevě hraje již deset let, hrozí skončit jako tragédie.“²⁸⁴ Coudenhove kritizoval plané řeči o míru, když se zároveň zostřovaly vztahy mezi státy a štválo se na obou stranách do války. Varoval Evropu před touto cestou vedoucí buďto k revoluci nebo k zmiňované válce. Nikoli díky komisi Společnosti národů, ale na základě francouzsko-německého usmíření vznikne Evropa.²⁸⁵

Společnost národů považoval Coudenhove za neúspěšnou organizaci, pořádající neustále bezvýsledné konference. Sleduje-li však člověk meziválečné dějiny panevropského hnutí, jehož cílem bylo získat evropské masy pro svou myšlenku, nelze si nevšimnout jisté analogie mezi ženevskou Společností národů a vídeňskou Panevropou. Coudenhove vytýkal Společnosti množství konaných konferencí, ale při zpětném pohledu je možné prohlásit o panevropských kongresech a konferencích to samé. Masy získány nebyly, Evropa se nesjednotila, namísto toho se Panevropa stala elitářským hnutím, jehož setkání se konala v honosných prostorách. Na druhou stranu i to představovalo jeden z oficiálních způsobů propagace panevropské ideje.

Coudenhoveův kritický názor ohledně schopnosti Společnosti národů zasáhnout v různých částech světa se ukázal jako pravdivý s příchodem roku 1931 a japonskou agresí v Mandžusku. Japonsko neakceptovalo nařízení Ženevy o stažení svých vojsk, spor dvou členských zemí Společnosti národů hrozil přerůst ve válku. Na Japonsko nebyly uvaleny žádné sankce, protože se Společnost neodvážila označit ho za agresora. Morální odsouzení země vycházejícího slunce Číně nepomohlo. Republikánské Mandžukuo, loutkový stát vytvořený Japonskem, odmítla Společnost národů v roce 1933 uznat, načež z ní Japonsko v reakci na toto rozhodnutí vystoupilo. Tento první vážný neúspěch světové mírové organizace Coudenhove pochopitelně bedlivě sledoval. Společnosti národů by podle něj nebylo umožněno zasáhnout na americkém kontinentu, i kdyby k tomu měla prostředky, kvůli stále platné Monroeově doktríně. Analogicky k Americe nepovažoval za reálné, aby Společnost zasáhla v britském impériu, kde platila britská varianta Monroeovy doktríny a nyní i v Japonsku, o kterém Coudenhove tvrdil, že začalo hlásat svou vlastní východoasijskou Monroeovu doktrínu: Asii

---

²⁸⁴ Coudenhove-Kalergi, Friede, in: Paneuropa 10/1930, s. 339.

²⁸⁵ Týž, Moralische Abrüstung, s. 137.

Asiatům. Na základě těchto chmurných vyhlídek Společnosti se Coudenhove vyjádřil o Paktu Společnosti národů jako o paktu, jenž zůstal jen papírem.²⁸⁶

Coudenhoveovi posloužily události na Dálném východě jako potvrzení správnosti jeho teorie o zefektivnění činnosti Společnosti národů rozdělením na kontinenty. Coudenhove nejenže neodsoudil Japonsko za agrese v Mandžusku, ale naopak prohlásil, že „by mělo být nezlomné přátelství s Japonskem pilířem panevropské světové politiky.“²⁸⁷ Toto prohlášení, de facto schvalující japonskou agrese, vyslovené z úst zakladatele panevropského hnutí, usilujícího o mír, se může jevit zdánlivě rozporné, je však nutné pohlížet na tento názor Coudenhoveovými očima. Coudenhove se nejpozději již v roce 1924 rozešel s pacifisty, jimž vytýkal neochotu obětovat pro mír čest, peníze a život, a vyzýval je, aby se opírali o moc, dokud je v politice moc přednější právu.²⁸⁸ Podobně jako v případě japonské agrese reagoval i v roce 1935 při italském útoku na Habeš. Neméně podstatný je fakt, že Coudenhove považoval Japonsko v jihovýchodní Asii za průkopníka západní civilizace, za „skálu“ pořádku, jež stála v protikladu k rozvrácené Číně.

A konečně se u Coudenhovea projevila i tradiční a opodstatněná obava ze Sovětského svazu a s tím i fakticky ražená teorie o příteli, jež je nepřítelem mého nepřítele. Pokud však pacifisté nedokázali vystoupit ze svého vlastního stínu, ani Coudenhove nedokázal dohlédnout dopad svých slov. Schvalování nastolení pořádku v Číně japonskými zbraněmi v sobě skrývalo nebezpečný precedens. Beztrestnost jednání Japonska a s tím spojená bezmoc Společnosti národů respektive neschopnost a chybějící vůle západních mocností podniknout kroky proti agresorovi, dodaly o několik let později odvalu Hitlerovi či Mussolinimu.

V zářijovém vydání „Paneuropy“ z roku 1932 Coudenhove pokračoval ve svém odsuzování Společnosti národů. V článku s názvem „Agonie Společnosti národů“ znovu srovnával osud Svaté aliance s osudem Společnosti národů.²⁸⁹ Jestliže se Aliance rozpadla kvůli neshodám ohledně zásahu v Řecku, za údajným rozpadem Společnosti stála japonsko-čínská válka. O Společnosti se mimo jiné Coudenhove vyjádřil jako o „mumii“, která přežívá jen z vůle byrokratů²⁹⁰, a která

---

²⁸⁶ Coudenhove-Kalergi, Japans Monroe-Doktrin, in: Paneuropa 9/1931, s. 256-263.

²⁸⁷ Tamtéž, s. 262.

²⁸⁸ Více o pacifismu viz tato práce kapitola „Panevropa, demokracie a ideová hnutí“.

²⁸⁹ Coudenhove-Kalergi, Agonie des Völkerbundes, in: Paneuropa 7/1932, s. 205-211.

²⁹⁰ Tamtéž, s. 205.

nedosáhla žádného ze svých cílů, ať už to byly cíle hospodářské či politické jako zajištění míru; odzbrojení a revize smluv, jež se staly neudržitelné. Naopak, všechny skutečné mírové pokroky se podle Coudenhovea odehrály mimo rámec Ženevy. Proto Coudenhove vyzýval k odklonu od tehdejší Společnosti s cílem zahájit organizaci evropského spolku, proto požadoval mezikontinentální spolupráci. Platformou pro tuto spolupráci měl být Briand-Kelloggův pakt, nikoli pakt o Společnosti národů, protože tato umírá.²⁹¹ Coudenhoveovým výzvám nechybělo jisté opodstatnění, avšak hospodářská a politická situace doby nepřála podobným myšlenkám, což si zřejmě uvědomoval sám autor těchto výzev. Na závěr svého článku totiž konstatoval, že „třináct let Společnosti národů dokázalo, že lidstvo není pro tuto instituci zralé.“²⁹² To ostatně platilo i pro myšlenku jednotné Evropy.

V říjnu 1932 se konal třetí panevropský kongres, tentokrát na neutrální švýcarské půdě v Basileji. I zde se projednávala otázka reorganizace ženevské instituce, jíž se zabývala k tomu speciálně ustanovená komise nesoucí název Reforma Společnosti národů. Závěrečná rezoluce této komise navrhla vytvoření stálé komise k vypracování ústavy evropského spolku států a požádala Coudenhovea, aby tuto komisi v brzké době sestavil. Basilejská komise se věnovala návrhům pozměňujícím statuty Panevropy tak, aby byly v souladu se stanovami Společnosti národů. Zároveň navrhla i změny samotného paktu Společnosti národů ve shodě s výše uvedenými Coudenhoveovými návrhy.²⁹³

Když v roce 1933 vystoupilo Japonsko ze Společnosti národů, Coudenhove o ní napsal, že vstoupila do další etapy svého rozpadu. Uvolněné místo v Radě Společnosti národů navrhoval obsadit Vatikánem, v němž viděl morální velmoc, mírový faktor a náboženskou internacionálu.²⁹⁴ Ostrá opakovaná kritika Společnosti z úst zakladatele panevropského hnutí vyprovokovala k reakci formou otevřeného dopisu proevropskou „Liberální mládež Švýcarska“.²⁹⁵ Ta uznávala nedostatky Společnosti, ale zároveň odsuzovala útoky proti ní vedené ze strany panevropského hnutí. Coudenhove na kritiku také veřejně odpověděl na

---

²⁹¹ Coudenhove-Kalergi, *Agonie* s. 210-211.

²⁹² Tamtéž s. 211.

²⁹³ *Europa-Kongress 1932, Resolutionen des Europa-Kongresses*, s. 277-280.

²⁹⁴ Coudenhove-Kalergi, *Vatikan und Völkerbund*, in: *Paneuropa* 4/1933, s. 113-115.

²⁹⁵ *Offener Briefwechsel über Paneuropa im Völkerbund*, in: *Paneuropa* 3/1933, s. 76-78.

stránkách „Paneuropy“.²⁹⁶ Zopakoval své argumenty a odmítl, že by bojoval proti myšlence Společnosti národů, bojoval pouze proti její špatné organizaci a proti jejímu přeceňování. Dokazoval, že neexistují žádné protiklady mezi myšlenkou Panevropy a ženevskou ideou.

Coudenhoveův egocentrismus a nepolevující úsilí mu nedovolily přestat agitovat za restrukturalizaci ženevské organizace. V roce 1934 přišel proto s dalším návrhem, který nazval Coudenhove-Kalergi-Plan zur Reform des Völkerbundes.²⁹⁷ Ještě než přistoupil k samotnému návrhu reformy, vyslovil mimo jiné názor, že Společnost vznikla jako kompromis: byla příliš univerzální, aby usmířila a sjednotila Evropu a příliš evropská, aby by byla uznána jako světová instance. Zároveň neopomenul zmínit vystoupení Německa ze Společnosti v říjnu 1933. Důvod tohoto kroku Coudenhove správně hledal v dlouholetém odpírání Německu přiznat zrovnoprávnění ve zbrojení a také ve svázanosti Společnosti s poválečným *statem quo*, tedy s versailleským mírovým systémem.

Samotnou reformu hodlal založit na Briand-Kelloggovu paktu, který měl podle autora čtyři výhody oproti Ženevě: a) znamenal zřeknutí se války, kterou pakt Společnosti národů jen ztěžuje; b) vzdává se prakticky neproveditelného požadavku mezikontinentálních sankcí; c) není součástí mírových smluv; d) sdružuje podpisy téměř všech států světa, především také těch velmocí, které neuznaly pakt o Společnosti národů. V souvislosti s již mnohokrát opakovaným argumentem členění světa podle kontinentů, Coudenhove nastínil reformu ženevských orgánů, navrhnul zrušení mandátů Společnosti a předání části těchto mandátů Německu a Itálii jako koloniální kompenzace, založení evropského spolku států se společnou zahraniční, hospodářskou a armádní politikou, přičemž se Turecko mělo také stát jeho součástí. Za zásadní předpoklad pro reorganizaci Společnosti ale Coudenhove považoval konstituování Panevropy. Ani tento návrh nebyl vyslyšen, jeho proveditelnost se navíc pohybovala ve sféře fantazie, neodpovídající reálné politické situaci v Evropě. Nadčasovost Coudenhoveových úvah je patrná při srovnání se současným stavem Evropy. Evropská unie 21. století nadále hledá cestu k opravdu společné zahraniční politice.

---

²⁹⁶ Coudenhove-Kalergi, *Offene Antwort an die Liberale Jugend der Schweiz*, in: *Paneuropa* 3/1933, s. 78-80.

²⁹⁷ Celý Coudenhoveův návrh lze nalézt in: *Paneuropa* 1/1934, s. 1-7.

Je nutné ovšem na druhou stranu dodat, že přes opakované výzvy k reformě Společnosti národů a kritiku jejího uspořádání v ní Coudenhove současně viděl záruku evropského míru!

Jestliže v roce 1933 opustilo ženevské struktury Německo a Japonsko, o rok později se naopak jejich součástí stala jiná velmoc, Sovětský svaz, donucený k tomuto kroku politickými a hospodářskými okolnostmi. Vstup Sovětského svazu do Společnosti národů v září 1934 Coudenhove komentoval slovy: „Panevropa se neobrátí proti vstupu Sovětů do světové organizace: nýbrž proti jejich vstupu do Evropy.“²⁹⁸ Coudenhove se obával sovětského vlivu na vnitřní politiku evropských států. Sovětskou přítomnost v Ženevě vysvětloval geopolitickou situací, v níž se Rusko (sic!) nacházelo.²⁹⁹ Ani tentokrát neopomenul zdůraznit pouhé příměří panující mezi Evropou a Sovětským svazem, Evropa by proto podle něj měla využít této doby ke sjednocení se. Zpětně viděl přijetí Sovětů za členy mezinárodní mírové organizace jako den, kdy Ženeva poprvé zradila svou ideologickou základnu, čímž byl její osud zpečetěn.³⁰⁰ Na mysli měl přitom sovětský odpor vůči demokracii. Členství států s fašistickými, autokratickými a jim podobnými režimy v mírové společnosti mu zjevně nepřipadly jako důvod, proč by měla Společnost národů „ztratit duši“, ačkoli si protidemokratického a proti Ženevě namířeného hrotu těchto zemí Coudenhove uvědomoval. Coudenhoveův strašák jménem komunismus na jedné straně, a jeho tolerance či příklon k autoritativním vládním systémům na straně druhé, zde dostaly příležitost projevit se.

Obratem ve vztahu Coudenhovea ke Společnosti národů se stal krátký článek „Am Kriege vorbei“, v němž psal o prosincovém zasedání Společnosti roku 1934 jako o největším úspěchu v jejích dějinách, protože mělo zabránit hrozícím válkám na východě i západě Evropy, aniž by upřesnil o jaké války se mělo jednat.³⁰¹ Dokonce na dálku blahopřál generálnímu tajemníkovi Společnosti, jímž v této době byl francouzský diplomat Joseph Louis Avenol a napsal: „tak jako se stala skutečností Společnost národů, stane se skutečností i Panevropa.“³⁰²

---

²⁹⁸ Coudenhove-Kalergi, Russland in Genf, in: Paneuropa 8/1934, s. 136.

²⁹⁹ Jak již bylo uvedeno, Coudenhove jen výjimečně používal správný název „Sovětský svaz“. Často používal označení „Rusko“ či „Sovětské Rusko“.

³⁰⁰ Coudenhove-Kalergi, Völkerbund – oder Abendland?, in: Paneuropa 2/1938, s. 35-36.

³⁰¹ Týž, Am Kriege vorbei, in: Paneuropa 10/1934, s. 187.

³⁰² Tamtéž.

Tedy nikoli již hodnocení Ženevy coby utopie, ale naopak jako reality. Jaké příčiny stály za tímto myšlenkovým obratem o 180 stupňů?

Coudenhove si velmi dobře uvědomoval nebezpečí, které hrozilo Evropě po uchopení moci nacisty v Německu. Četl Hitlerův spis Mein Kampf a opakovaně varoval před realizací v něm vyslovených myšlenek. Musel vědět, že jeho idea Panevropy je prozatím ztracena, ačkoli vytrvale burcoval alespoň za hospodářské sjednocení Evropy. Proto slova pronesená o Ženevě coby jediné záruce míru na starém kontinentě, jež ostatně zopakoval i v březnu 1936, když přímo prohlásil, že požadavkem dne není zdůrazňovat kritiku Společnosti národů, ale naopak její podpora.³⁰³ O vzrůstajícím významu Společnosti psal v souvislosti s kolektivní bezpečností i v lednu 1936.³⁰⁴

Situace se v Evropě od poloviny 30. let začala povážlivě zostřovat. V březnu 1935 Hitler obnovil brannou povinnost a v říjnu téhož roku Mussolini zahájil své „civilizační“ tažení v africké Habeši. Společnost národů odsoudila italskou agresi a pověřila členské státy uvalením ekonomických sankcí na Itálii. Přestože hospodářské embargo bylo prováděno liknavě, Coudenhove, jenž hodnotil habešskou krizi z panevropského úhlu pohledu, tyto sankce odsoudil. Pro Coudenhovea, nikoli pro Panevropu jako celek, mělo větší cenu zachování evropské solidarity než obnovení ženevského protokolu, který měl být podle Coudenhovea cílem akcí proti Itálii. „Proto Panevropa odmítá myšlenku vojenských sankcí proti evropskému státu kvůli koloniální sporné otázce.“³⁰⁵ Jinak řečeno, nebylo-li možné udržet mír v Africe, bylo nutné udržet ho alespoň na evropském kontinentu, Coudenhove se obával, že spor v Africe rozdělí Evropu na dva tábory. Na druhou stranu ale chápal nesnadnou pozici Společnosti národů jakožto jediného garanta evropské bezpečnosti. Pokud by nezasáhla proti Itálii v Africe, napříště by se podobná situace mohla opakovat v Evropě. Coudenhove se tak de facto pohyboval v začarovaném kruhu.

Zároveň přiznal, že existovalo mnoho Panevropánů, kteří si přáli triumf ženevské instituce v Africe, aby tento sloužil právě jako varování před podobnými válečnými experimenty v Evropě.³⁰⁶ Coudenhove tímto prohlášením připustil názorové rozdíly, jež panovaly v panevropském hnutí ve vztahu k sankcím

---

³⁰³ Coudenhove-Kalergi, Donaeuropa – Paneuropa – Völkerbund, in: Paneuropa 3/1936, s. 63.

³⁰⁴ Týž, Kollektive Sicherheit, in: Paneuropa 1/1936, s. 30.

³⁰⁵ Týž, Der Abessinische Konflikt, in: Paneuropa 9/1935, s. 279.

³⁰⁶ Týž, Donaeuropa – Paneuropa – Völkerbund, s. 63.

uvaleným Společností národů na Itálii. Přinejmenším československá sekce Panevropské unie se oficiálně postavila za politiku sankcí a žádala, aby Coudenhove prezentoval svůj postoj k sankcím pouze jako osobní.³⁰⁷

Ještě v polovině roku 1936 se Coudenhove zabýval reformou Společnosti národů s tím, že Panevropa měla i nadále propagovat své návrhy a dokázat tak odhodlání udělat vše pro záchranu a obnovení Společnosti.³⁰⁸ O pár měsíců později však na stránkách „Paneuropy“ ohlásil vítězství italských zbraní v Habeši, které podle vůdce panevropského hnutí současně zasadily i smrtelnou ránu Společnosti národů, žijící z prestiže, kterou nelze obnovit, sankcím a kolektivní bezpečnosti.³⁰⁹ Coudenhove se tak opět vrátil ke své dřívější rétorice. V roce 1936 Coudenhove psal o faktické smrti Společnosti, ale svůj názor změnil již v dubnu roku příštího v souvislosti s britským zbrojením, když dal do rovnítka britské zbrojení s posilováním Společnosti.³¹⁰ Coudenhove, který v minulosti ženevskou organizaci několikrát pohřbil, ji opět daroval život a to v době blížící se nejen evropské katastrofy.

V létě 1936 vypukla španělská občanská válka, která přiměla legálně zvolenou republikánskou vládu přemístit své sídlo z Madridu do Valencie. Vládní rezidencí povstaleckých nacionalistů se stal Burgos. Společnost národů vyhlásila politiku nezasahování do konfliktu a zbrojní embargo. Ať už to byla touha uhájít mír alespoň v Evropě, humanistické poslání či tradiční egocentrismus, Coudenhove zaslal v březnu 1937 do obou hlavních španělských měst „memorandum k vyřešení španělského konfliktu.“³¹¹ Přitom také napsal dopis generálnímu tajemníkovi Společnosti národů Josephu Avenolovi s výzvou k záchraně španělského kulturního dědictví umístěného v muzeu Prado. Španělské ministerstvo zahraničí vzápětí Coudenhovea ujistilo o tom, že památkám v Pradu nehrozí žádné nebezpečí.³¹²

Jednou z posledních reakcí na dění ve Společnosti národů otisknutých na stránkách „Paneuropy“ se stalo vystoupení Itálie ze Společnosti v prosinci 1937. Coudenhove ve svém článku „Der Völkerbund ohne Italien“ rekapituloval svou

---

³⁰⁷ SÚA Praha, VA MZV, k. 314, f. 506/0/43. Panevropská unie v Československu se ostatně i v roce 1934 vyslovila „proti metodě střídání tendencí a pokusů. Doba žádá jednoznačnost panevropské metody.“ Tamtéž.

³⁰⁸ Coudenhove-Kalergi, Reform des Völkerbundes, in: Paneuropa 6/1936, s. 143.

³⁰⁹ Týž, Abessinische Bilanz, in: Paneuropa 10/1936, s. 210.

³¹⁰ Týž, Britische Aufrüstung, in: Paneuropa 4/1937, s. 98.

³¹¹ Týž, Zum spanischen Bürgerkrieg (zwei Briefe), in: Paneuropa 4/1937, s. 101-104.

³¹² Um die spanische Kunstschatze, in: Paneuropa 6/1937, s. 183.

správnou předpověď z roku 1932, kdy poukázal na hrozbu vystoupení Itálie, Japonska a Německa ze ženevské mírové organizace.³¹³ Nyní opět konstatoval, že je Společnost národů mrtvá, přesto nepředpokládal její rozpuštění především z důvodu sdružení a z právního hlediska i určité formy spojenectví Londýna a Paříže. O bývalém zarputilém odpůrci Ženevy, Sovětském svazu, napsal, že z ženevské instituce vystoupí, jakmile se naskytne pro něj příznivá mezinárodní situace. V době již probíhající Druhé světové války Sověti zaútočili na Finsko. Na základě této agrese byl Sovětský svaz rozhodnutím Rady Společnosti národů z 14. prosince 1939 z jejích struktur exkomunikován. Sovětský svaz tedy neopustil Společnost národů dobrovolně, jak předpokládal Coudenhove.

Přes výzvy k restrukturalizaci a kritiku ženevské instituce, jejíž ostrý tón Coudenhove zachoval téměř po celé meziválečné období a jež nezůstal bez ohlasu i v rámci panevropského hnutí³¹⁴, vyzýval Panevropany k její podpoře, protože měla ztělesňovat velký pokrok v realizaci mírových myšlenek. „Proto by bylo směšné vytýkat Panevropské unii, že chce Společnost národů rozbít nebo učinit zbytečnou. Od prvního dne našeho hnutí se Společností národů souhlasíme, ale kriticky souhlasíme.“³¹⁵ Tato slova pronesená v roce 1927 měla o pět let později mnohem menší váhu, když Coudenhove odmítal argument typu „lepší nějaká Společnost národů než žádná“. Není tedy při četbě soustavné kritiky Společnosti národů na stránkách produkce z nakladatelství Panevropa překvapením, že Ženeva nebrala vážně Coudenhoveovy návrhy na její reorganizaci, která nadto sama nebyla připravena k takovýmto krokům. Na druhou stranu Coudenhoveovy výtky se často opíraly o reálný stav věcí a jeho opakovaná slova o neefektivnosti Společnosti se ukázala jako pravdivá, ačkoli tato organizace stála za úspěšným vyřešením některých územních sporů a starala se i o sociální otázku. Vinit však pouze Společnost národů z neúspěchu svého poslání bylo nekorektní. Ženevskou organizaci nedisponující reálnou mocí tvořilo množství různých států, které sledovaly své vlastní politiky. Paradoxní spíše může být skutečnost, že ani Organizace spojených národů coby nástupkyně Společnosti národů si

³¹³ Coudenhove-Kalergi, *Agonie*, s. 206.

³¹⁴ Momčilo Ninčič, exministr v Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, se ve své řeči na berlínském panevropském kongresu vyslovil o vytvoření sjednocené Evropy v rámci Společnosti národů jako o věci škodlivé zájmům Panevropy; nesouhlas s členěním Společnosti národů na velkoprostory vyslovil i rakouský Panevropan Konstantin Dumba: Ziegerhofer-Prettenthaler, *Botschafter*, s. 457. Kritiku si Coudenhove vysloužil i od „švýcarské liberální mládeže“, jak jest uvedeno výše.

³¹⁵ Coudenhove-Kalergi, *Völkerbund 1927*, s. 3.

nevybudovala ve světě lepší pozici. Jedním z posledních důkazů bezmoci je možné uvést invazi Spojených států do Iráku v roce 2003, která proběhla bez mandátu Organizace spojených národů.

7 Panevropa, demokracie a ideová hnutí

Panevropské hnutí se v komplikované době meziválečné epochy muselo vyrovnat s různými ideologiemi a duchovními hnutími, ať už mezi ně patřily totalitní ideologie komunismu či nacismu, fašismus či pacifismus. I tento vztah byl určován osobními postoji a smýšlením zakladatele Panevropy, proto se také panevropské hnutí nacházelo ve zvláštním postavení vůči demokracii, což nepochybně souviselo s Coudenhoveovou „neoaristokratickou“ teorií. Sám ostatně prosazoval autokratické vedení Panevropské unie. Tyto postoje, stejně jako jiná Coudenhoveova stanoviska, však nesdíleli všichni Panevropané, což vedlo k názorovým prnutím uvnitř hnutí. Smýšlení a přístup Coudenhove-Kalergiho k demokracii či fašismu se vyvíjel v průběhu celého meziválečného období a částečně tak odrážel proměny na mezinárodní politické scéně této doby.

7.1 Panevropa – demokracie – neoaristokracie

V literatuře pojednávající o dějinách evropského sjednocení je Coudenhove-Kalergiho panevropský odkaz pravidelně připomínán. Panevropské hnutí bývá označováno za nejvážnější pokus o založení federálně koncipované Evropy v meziválečné době. S tímto tvrzením nelze než souhlasit, přesto hodnotu Coudenhoveova odkazu snižují dvě skutečnosti. Za prvé, až dosud byl přijímán obecně rozšířený názor o přímém vlivu zakladatele Panevropy na Briandovy kroky, vedoucí k předložení francouzského memoranda v květnu 1930. Poté, co se otevřely ruské archivy panevropské provenience, se ukázal tento názor jako nadále neudržitelný.³¹⁶ Druhým faktem, zpochybňujícím Coudenhoveovo postavení pionýra evropského sjednocení, byl jeho pesimistický až odmítavý postoj k demokracii a obdiv projevovaný autokratickým režimům. Jeho vztahu k demokracii a tezí o neoaristokracii se bude zabývat tato kapitola.

Ještě předtím než Coudenhove rozvinul v roce 1923 panevropskou iniciativu, napsal několik filozofických knih, v nichž mimo jiné vyložil své úvahy o demokracii. Jednou z nich je i spisek *Adel*, v kterém Coudenhove rozvedl svou teorii tzv. neoaristokracie, jíž se stal horlivým stoupencem. O demokracii se pro ilustraci vyjádřil třeba takto: „Naše éra demokracie je bídnou mezihrou mezi dvěma velkými aristokratickými epochami: feudální aristokracií meče a sociální aristokracií ducha. Feudální aristokracie je v rozkladu, aristokracie ducha ve vývoji. Toto mezidobí se sice nazývá demokracií, ve skutečnosti je však ovládáno „pseudo-aristokracií peněz“.³¹⁷ Přesto vliv šlechty ducha podle autora této teorie roste na úkor šlechty krve (*Blutadel*). S despektem tedy Coudenhove hodnotil demokracii, která je podle něj založena na optimistické představě, že většina lidu opravdovou šlechtu rozpozná a následně zvolí. Lid by chtěl opravdovou šlechtu, nemůže ji ale podle Coudenhovea najít. Až ji najde, demokracie zmizí, proto má být její existence pouze dočasná, představuje jakousi z nouze ctnost. Demokracie, respektive parlamentní systém, má navíc nutit k demagogii.³¹⁸

---

³¹⁶ Srovnej tuto práci, kapitola Briandova panevropská iniciativa.

³¹⁷ Coudenhove-Kalergi, *Adel*, s. 25.

³¹⁸ Týž, *Zum Führerprinzip*, in: *Paneuropa* 2/1934, s. 50. Článek je výňatkem z Coudenhove-Kalergi, *Los vom Materialismus*, Wien-Leipzig 1931.

Aristokraty ducha přitom nazýval například spisovatele, ale též ruské bolševiky. Takto pozitivně o komunistech ovšem Coudenhove psal zřejmě poprvé a také naposled. Ale i aristokrat ducha byl ohrožen, protože sloužil kapitalismu.

Coudenhove tak de facto rozlišoval tři stavy: vymírající šlechtu krve, duchovní pseudo-aristokracii, což byli vládnoucí plutokraté, skrývající se za fasádou demokracie a skutečnou šlechtu ducha. K úpadku šlechty meče nemělo dojít jen přirozeným historickým vývojem, svou daň si měl vybrat i alkoholismus, syfilis a sňatky mezi příbuznými!³¹⁹ Coudenhove, jehož rodina byla příbuzensky spjata s mnoha šlechtickými rodinami v Evropě, tak tvrdě útočil do vlastních řad. Není pak obtížné uhodnout, proč se mladý hrabě Coudenhove-Kalergi oženil s ženou nearistokratického původu, s vídeňskou divadelní herečkou Idou Roland, a to i přes následný rozkol v rodině.

Jak již bylo naznačeno, plutokraté se stali terčem útoků Coudenhovea, jenž svou teorii nadále rozvíjel. Jestliže dříve určoval sociální status člověka původ, nyní ho měl podle vůdce Panevropy nahradit příjem. Coudenhove tvrdil, že představitelé demokratických států jsou loutkami ovládanými kapitalisty, v jejichž moci se nacházelo i voličstvo prostřednictvím koupeného veřejného mínění. Coudenhove rok po napsání spisku Adel vydal do mnoha jazyků později přeložený bestseller Pan-Evropa. Píše-li na konci této knihy o průmyslových podnicích, chráněných cly jako o „nejnebezpečnějších a nejmocnějších“ protivnicích Panevropy³²⁰, dá se na tomto místě vyzorovat určitá spojitost se závěry, k nimž došel v „Adel“. Současně si však Coudenhove protiřečil, když na jednu stranu zde psal o koupeném a tudíž bezmocném voličstvu, aby na druhé straně nazýval voličskou obec „anonymním diktátorem“ či „kolektivním autokratem“, která drží ve svých rukou veškerá politická rozhodnutí.³²¹

Coudenhove nakonec dospěl k závěru, že sociální skupinou z níž vzejde nová aristokracie, je židovstvo, jež mělo v průběhu dlouhé historie ukázat svou nadřazenost ducha. Tímto tvrzením se autor musel značně odlišovat od vídeňských antisemitsky laděných intelektuálních vrstev té doby. Antisemitismus však neměl v Coudenhoveově rodině místo, jeho otec Heinrich napsal na přelomu 19. a 20. století knihu *Das Wesen des Antisemitismus*, v níž kriticky rozebíral

---

³¹⁹ Coudenhove-Kalergi, Adel, s. 28.

³²⁰ Týž Pan-Evropa, s. 93.

³²¹ Srovnej, týž, Der anonyme Diktator, in: Paneuropa 3/1928, s. 1-21.

tento fenomén a Coudenhove šel v tomto směru v otcových šlépějích. Jeho manželka byla navíc židovského původu.

Aby se lidstvo pozvedlo, mělo se rozejít s principy všeobecného, rovného a přímého volebního práva, tedy s plutokracií, a nastolit vládu neoaristokracie. V ní „by měli osobnosti vést masy, místo toho aby, jako dnes, masy diktovaly svým vůdcům.“³²² Coudenhove tak argumentoval způsobem velmi blízkým svému současníkovi, španělskému mysliteli José Ortegovy y Gasset.³²³ Zakladatel panevropského hnutí ostatně vyzýval nejednou k záchraně individualismu.³²⁴ Rozchod s plutokracií znamenal pochopitelně rozchod s parlamentarismem, který podle Coudenhovea vede k vládě průměrnosti a polovzdělanosti. Rozdíl mezi voličem a poslancem měl spočívat ve větší výmluvnosti a ctižádostivosti druhého. 30. léta hodnotil jako období krize parlamentarismu, v němž se často střídají vlády, proto pro ně požadoval silnější postavení. V čele vlád měl stát předseda s velkými pravomocemi.³²⁵

S teorií neoaristokracie souvisí i požadavek „vzdělání a postupu nejschopnějších,“ protože demokracie v Coudenhoveových očích představovala diktaturu mas, z nichž jsou voleni buď lidé průměrní nebo bohatí a mocní. Chudému, ale schopnému člověku by tedy nemělo být bráněno v postupu. Proto Coudenhove pronesl větu: „Sociální požadavek neoaristokracie zní: Všem existenční minimum – nejschopnějším existenční maximum!“³²⁶

Pokrok spatřoval v systému rad, v nichž je vůdce volen z řad rady. Tato rada by tvořila nedemokraticky volenou komoru parlamentu, kterou by doplnila komora „oduševnělé a kultivované menšiny“, čímž by vznikla „vláda nejschopnějších a nejmoudřejších.“³²⁷

Takto by spatřila světlo světa vláda neoaristokracie, syntéza vládní autority a kontroly lidem, aristokratického vedení doplněného demokratickou kontrolou.³²⁸ Proto podle Coudenhovea neznamenal autokratické či dokonce fašistický režim v Itálii nebezpečí pro Panevropu, nýbrž pokrok, proto viděl hrozbu pouze v komunismu a extrémním nacionalismu.

---

³²² Coudenhove-Kalergi, *Zum Führerprinzip*, s. 51.

³²³ Ortega y Gasset, J., *Vzpouza davů*, Praha 1993.

³²⁴ Např. Coudenhove-Kalergi, *Europäisches Menschenrecht*, in: *Paneuropa* 4/1933, s. 97-101.

³²⁵ Týž, *Krise der Demokratie?* In: *Paneuropa* 10/1936, s. 217.

³²⁶ Týž, *Peitsche*, s. 353.

³²⁷ Wyrwa, *Richard Nicolaus*, s. 108.

³²⁸ Coudenhove-Kalergi, *Paneuropa und Faschismus*, s. 132.

7.2 Stejný cíl, různé prostředky. Vztah Panevropy k pacifismu

Ačkoli pacifistické hnutí existovalo a mělo své zastánce již před První světovou válkou, byly to právě hrůzy této války, jež rozšířily společenskou platformu tohoto hnutí. Snahu zabránit opakování zkázy světové války sdílelo s pacifismem i panevropské hnutí Coudenhove-Kalergiho, některé důvody pro mír a prostředky k jeho dosažení se však lišily.

Jak již bylo uvedeno na začátku této práce, přestože se Coudenhove po válce nejdříve připojil k pacifistickému hnutí kolem Kurta Hillera, brzy poté ho opustil a názorově se vůči pacifismu vymezil. Definitivně se s ním rozešel ve svém referátu na pacifistickém kongresu konaném v říjnu 1924 v Berlíně, kterého se účastnil jako host.³²⁹ Coudenhove zde přednesl svou vizi regionálního členění Společnosti národů na pět celků. Jak sám uvedl ve svých pamětech, „mnoho starých pacifistů považovalo Panevropu za kacířství, za počátek kontinentálního imperialismu.“³³⁰ Pacifismus nahlížel na sjednocení Evropy opravdu jen jako na přechodné období, po němž mělo následovat vytvoření celosvětové organizace. Mezi další důvody averze pacifistů vůči Panevropě jmenoval Coudenhove odpor pacifistů vůči evropskému vojenskému spolku; svůj názor preferující ideál svobody před ideálem míru; a odmítání pacifistů bojovat proti tyranii.³³¹ Příslowěčnou poslední kapkou ve vztahu mezi Panevropou a pacifismem se stalo shrnutí a precizování Coudenhoveových myšlenek v brožuře „Pacifismus“ vydané ještě v roce 1924.³³²

V „Pacifismu“ Coudenhove de facto obvinil pacifisty z rozpoutání První světové války, protože jejich slabost, pramenící z neochoty proti ní bojovat, nedokázala čelit rozhodnosti militaristů. Hlavní chybou evropského pacifismu měla podle autora být nepolitická hnutí; jeho „bezbřehost“ – pacifisté se neomezili ve svých cílech, ale chtěli dosáhnout všeho najednou; „dalekozrakost“ hnutí, jež se zaměřovalo na budoucnost, aniž by chtělo ovlivnit současnost; roztržičnost; skutečnost, že pacifismus bývá přívěskem, nikoli středem

---

³²⁹ Přepis Coudenhoveovy berlínské řeči byl zveřejněn v článku Pan-Europa und Völkerbund, in: Paneuropa 6/1924, s.3.

³³⁰ Coudenhove-Kalergi, Ein Leben, s. 130.

³³¹ Tamtéž, s. 130-131.

³³² Týž, Pazifismus, Wien-Leipzig 1924.

politických programů; a nedůslednost.³³³ Tvrdou kritiku nakonec Coudenhove korunoval prohlášením, že „největším zlem pacifismu jsou pacifisté, z nichž většina jsou snílci, někteří zbabělci, mnozí slabí povahou a přesvědčením. Mnozí také věří ve změnu světa svým kázáním, chybí jim udatnost a obětavost.“³³⁴ Takto vyhrocený postoj zakladatele panevropského hnutí k pacifistickému hnutí ani nemohl neskončit rozchodem. Je zarážející, že si Coudenhove hned při zrodu myšlenky Panevropy svou agresivní rétorikou zneprátelil potenciální spojence aktivní v řadách pacifismu, když navíc obě hnutí sledovala stejný cíl.

K tématice pacifismu se Coudenhove vrátil roku 1928 v časopise Paneuropa. Tentokrát však v částečně jiné rovině, jelikož psal o pacifistech jako o spojencích Panevropy, kteří se tak nacházejí na stejné frontě.³³⁵ Toto ale mělo platit jen do doby než bude Evropa postavena před alternativu: mír nebo svoboda. Tehdy se měli podle Coudenhovea Panevropané rozhodnout pro svobodu, zatímco pacifisté pro mír. Tento fakt pak Coudenhove jmenoval ve svých pamětech, jak již bylo zmíněno výše, jako jeden ze zásadních rozdílů mezi oběma hnutími.

V době, kdy již bylo zřejmé, že Briandův plán federální Evropy nemá naději na uskutečnění, se Coudenhove vrátil k ostré kritice pacifismu. V říjnovém čísle časopisu Paneuropa z roku 1930 napsal, že se hlasy pacifistů v této napjaté době staly téměř neslyšnými a i ty vedly často spíše ke škodě než k užítku.³³⁶ Tím měly přispět v mnoha zemích ke kompromitaci myšlenky míru natolik zásadně, „že se pro miliony ‚pacifista‘ a ‚zrádce‘ stal synonymem.“³³⁷

Panevropské hnutí si tak po celá dvacátá léta nenašlo cestu k navázání plodné spolupráce se svými potenciálními spojenci z řad pacifismu, což bylo na škodu pro obě hnutí, usilující o zachování míru.

Ve 30. letech se již Coudenhove k otázce pacifismu nevrátil.

---

³³³ Coudenhove-Kalergi, Pazifismus, s. 9.

³³⁴ Tamtéž, s. 9-10.

³³⁵ Týž, Die europäische Nationalbewegung, in: Paneuropa 1/1928, s. 4.

³³⁶ Týž, Friede, s. 339.

³³⁷ Tamtéž.

7.3 Panevropa a komunismus

Pokud Coudenhove názorově osciloval v některých otázkách (např. panevropské hnutí ve vztahu ke Společnosti národů či fašismu), ve vztahu Panevropy ke komunistickému Sovětskému svazu zastával vždy stejné, tedy negativně vymezené stanovisko, pomineme-li jeho označení komunistických vůdců coby duchovní aristokracie v jeho raném spisku *Adel* z roku 1920.³³⁸ Je nutné také uvést, že Coudenhove po celé meziválečné období používal označení „Rusko“ a podobné variace namísto Sovětského svazu.

Coudenhove od zrodu panevropského hnutí varoval před okamžikem, kdy se Sovětský svaz opět postaví na nohy a současně zůstane Evropa rozdělená na množství proti sobě stojících států. Aby k tomuto okamžiku nikdy nedošlo, měla podle Coudenhovea vzniknout Evropa jednotná, vnitřně soudružná, která by byla schopná zabránit pokusu bolševického Sovětského svazu dobýt Evropu. Tato obava také představovala jeden z důvodů, proč Coudenhove rozvinul projekt Panevropy. Podle něj měla Evropa jen dvě možnosti: buďto se sjednotit nebo dříve či později padnout za oběť bolševikům. Coudenhove se často obracel do historie, v níž čerpal ponaučení či poznatky, které pak využíval ve svých spiscích a knihách. I v případě své úvahy o postavení Sovětského svazu vůči Evropě našel paralelu v historii, konkrétně v antickém Řecku. Chtěl tak varovat před osudem rozhádaných řeckých městských států a potažmo i helénské kultury, které padly za oběť jednotné a větší Makedonii.

Variantu o přistoupení Sovětského svazu k Panevropě Coudenhove logicky okamžitě zamítl: „Nebylo by nic nesmyslnějšího a nebezpečnějšího než přijetí tohoto úhlavního nepřítele evropské kultury do evropského spolku států.“³³⁹ Argumentoval absurdností sjednocení demokratických (sic!) zemí Evropy a bolševického Sovětského svazu. „Zřeknutím se demokracie se Rusko svobodně zřeklo evropského spolku států.“³⁴⁰ Coudenhove jednak psal o evropských zemích

---

³³⁸ Coudenhove-Kalergi, *Adel*, Leipzig 1922, s. 26. Ulrich Wyrwa uvádí ve své studii rok 1920 za rok vydání Coudenhoveova spisku *Adel*. Wyrwa též píše, že Coudenhove změnil svůj postoj k bolševikům po své negativní zkušenosti s Bavorskou republikou rad. Pokud měl však o komunistech mluvit jako o duchovní šlechtě roku 1920, jak mohl změnit svůj názor vůči nim po bavorském komunistickém experimentu, který proběhl již v roce 1919? Srovnej Wyrwa, Richard Nicolaus, s. 108-111 včetně poznámky č. 27.

³³⁹ Coudenhove-Kalergi, *Die Sowjetunion und wir*, in: *Paneuropa* 1/1931, s. 12.

³⁴⁰ Týž, *Kampf um Paneuropa* (I. Band), s. 11.

po První světové válce paušálně jako o zemích demokratických, jednak odmítal přijmout do evropského spolku stát s nedemokratickým ústavním systémem, přestože se ve svých spiscích vyjadřoval o demokracii krajně skepticky.³⁴¹ Současně však psal o Panevropě jako o hnutí se zahraničně-politickým programem, které respektuje vnitřní uspořádání států. V Panevropě Coudenhove vítal všechny „dobré Evropany“ bez ohledu na stranickou příslušnost, národ či vyznání. Panevropské hnutí bylo tedy sice hnutí nadstranické, ale komunistické strany byly z této nadstranickosti vyloučeny.

O bolševismu Coudenhove psal jako o novém, čtvrtém světovém náboženství, jež vzniklo vedle buddhismu, křesťanství a islámu.³⁴² Zatímco se měl Sovětský svaz od bolševické revoluce od Evropy vzdalovat, či spíše se jí úplně zřeknout, opačný vývoj zažívalo podle Coudenhovea Turecko pod vedením Mustafy Kemala, jenž svou zem „europeizoval“.

Tím však Coudenhove nevyzýval k nepřátelství Evropy k Sovětskému svazu, naopak, prosazoval vůči Sovětům mírovou politiku. Evropa měla nejdříve uzavřít panevropský garanční pakt k obraně své východní hranice, což by znemožnilo Sovětům intervenovat v Evropě. Pokud by však vzájemné nepřátelství evropských států přetrvávalo a poskytlo tak záminku k intervenci, znamenalo by to pro Evropu velké nebezpečí: „A jakmile budou jednou stát ruské armády v Evropě, stěží ji opustí dobrovolně.“³⁴³ Došlo-li by tedy k evropské „občanské“ a tím i ke světové válce, v níž by na jedné straně stáli revizionisté a na druhé antirevizionisté, nebylo by sice jasné, podle prezidenta Panevropské unie, kdo z nich by zvítězil, ale bylo by zřejmé, kdo by byl poražen a zničen: Evropa. Pak by pouze vyvstala otázka, kde by Evropa hledala svou záchranu, zda v bolševismu či v americkém panství. Coudenhove se zde projevil jako vnímavý analytik s citem pro přesný odhad budoucího vývoje. Jeho skeptické předpovědi se během dvaceti pěti let vyplnily.

Tato chmurná představa se stala zároveň jedním z hlavních hnacích motorů Coudenhoveovy panevropské iniciativy. Proto vůdce panevropského hnutí neustále burcoval ve svých přednáškách, úvahách, knihách a především v příspěvcích ve své revue Paneuropa před bolševickým nebezpečím. Pro

---

³⁴¹ Srovnej tato práce, kapitola Paneuropa, demokracie a ideová hnutí.

³⁴² Coudenhove-Kalergi, Die vierte Weltreligion, in: Paneuropa 1/1937, s. 10-15.

³⁴³ Týž, Pan-Europa, s. 40.

bolševismus používal koneckonců množství pejorativních označení (rudý islám, rudý despotismus) a přirovnání (bolševismus je nové náboženství).³⁴⁴

Je zářející, že Coudenhove postavil svým prohlášením z roku 1929 na stejnou rovinu panevropské hnutí a komunismus. Konkrétně napsal, že „panevropské hnutí je ve svém původu duchovní, svými důsledky politické a hospodářské. Patří „do řady hnutí socialismu, nacionalismu, komunismu, fašismu, liberalismu. Na základě společného ideálu usiluje o určité praktické cíle.“³⁴⁵ Ačkoli je toto prohlášení logické, překvapuje svým srovnáním.

O tom, že Coudenhove pečlivě sledoval dění v Sovětské svazu, svědčí brožura *Stalin & Co.* napsaná z jeho pera v roce 1931.³⁴⁶ V knize rozebíral skladbu moci v tomto komunistickém státu, která přešla na Josifa V. Stalina, proto také Coudenhove trefně psal současně o bolševismu a stalinismu. Kromě jiného se věnoval i vývoji v sovětské politice a hospodářství od vítězství bolševické revoluce. V podkapitole *Stalinismus a fašismus* srovnával obě ideologie s tvrzením, že fašismus je z vládních režimů Západu stalinismu nejpodobnější. Zásadní rozdíl mezi oběma režimy však viděl nejen ve sféře hospodářství, ale též ve skutečnosti, že zatímco „fašismus chce západní kulturu zachovat – bolševismus ji chce zničit.“³⁴⁷ Bolševismus Coudenhove označil za „fašismus vyššího řádu“, za fašismus posílený hospodářskou dimenzí.³⁴⁸ Zde je tedy také možné nalézt odpověď na otázku, proč Coudenhove toleroval fašistickou diktaturu coby režim, jenž nestojí v protikladu k Panevropě.

Kromě obvyklé rétoriky o ohrožení evropské kultury ze dvou stran, a to bolševismem a amerikanismem, teorií o možné koalici Itálie, Německa a Sovětského svazu za účelem revize versailleského mírové uspořádání, či zklamaným hodnocením Studijní komise pro Evropskou unii poté, co se jejich zasedáních začal účastnit i Sovětský svaz, se Coudenhove ve větší míře vrátil k tématice Sovětského svazu při příležitosti jeho vstupu do Společnosti národů v roce 1934. O této události již bylo pojednáno v kapitole *Panevropa a Společnost národů*, proto postačí na tomto místě uvést, že Coudenhove v zásadě souhlasil

---

³⁴⁴ „Svatá válka rudého islámu“ se měla podle Coudenhovea odehrávat ve třech rovinách: propagandy, hospodářství a ve vojenské rovině. Srovnej Coudenhove-Kalergi, *Die Sowjetunion und wir*, s. 9-10.

³⁴⁵ Týž, *Neuer Kurs*, in: *Paneuropa 1/1929*, s. 5-6.

³⁴⁶ Týž, *Stalin & Co.*, Wien-Leipzig 1931. Coudenhove tuto brožuru otiskl i v časopise *Paneuropa 7/8 /1931*.

³⁴⁷ Tamtéž, s. 14.

³⁴⁸ Tamtéž, s. 13.

s účastí Sovětů ve Společnosti národů, obával se však jejich zasahování do evropských záležitostí.³⁴⁹

Pokud Coudenhove i po vstupu Sovětského svazu do Společnosti národů nadále vyzýval Evropu, aby se okamžitě sjednotila „než bude příliš pozdě“, čímž poukazoval na trvající příměří mezi Evropou a Sovětským svazem, mnohem optimističtější se stal po uzavření paktu o vzájemné pomoci mezi francouzskou a sovětskou vládou v květnu 1935. Dokonce napsal, že: „se Rusko mění z nepřátelského v přátelského souseda Evropy. Rusko-evropský mír zůstává dlouhodobě zajištěn.“³⁵⁰ Coudenhove jako obvykle posuzoval tuto smlouvu z „evropského“ hlediska, když o ní psal jako o smlouvě, jíž Sovětský svaz garantuje Evropě mír. Zároveň uvažoval o francouzské zahraniční politice orientované na mocného východního souseda Evropy jako o geopolitice pro Francii tradiční, sahající až do doby krále Františka I.

Dění v Sovětském svazu se od roku 1935 pravidelně věnovala v „Paneuropě“ rubrika Rings um Europa, sledující události ve čtyřech velkoprostorech světa.³⁵¹ Panevropané se tak mohli dočíst i o VII. sjezdu komunistické internacionály v Moskvě v roce 1935 a o jejích závěrech, sledujících vytvoření jednotné fronty všech politických stran proti fašismu.³⁵² Po propuknutí španělské občanské války v červenci 1936 si Coudenhove všiml participace Sovětů v tomto konfliktu na jedné straně a Italů s Němci na straně druhé. Již zapomněl na svá slova o dlouhodobě zajištěném evropském míru ze strany Sovětského svazu uzavřením francouzsko-sovětské dohody, když konstatoval, že se Sovětský svaz snaží svou účastí ve Španělsku Evropu obklíčit.³⁵³

Důležitou roli Coudenhove přikládal zinscenovaným politickým procesům v Sovětském svazu, jelikož se o nich zmínil časopis Paneuropa nejen v „Rings um Europa“, ale i ve zvláštním článku, v němž autor označil procesy za „lidsky nejnedůstojnější události dějin“ a za akt, který vydá za všechnu antibolševistickou propagandu.³⁵⁴

---

³⁴⁹ Srovnej tuto práci, kapitola Paneuropa a Společnost národů.

³⁵⁰ Coudenhove-Kalergi, Der russisch-europäische Friedensschluss, in: Paneuropa 5/1935, s. 129.

³⁵¹ O rubrice Rings um Europa srovnej tuto práci, kapitola Coudenhoveova panevropská iniciativa.

³⁵² Rings um Europa, U.d.S.S.R., in: Paneuropa 9/1935, s. 302-305.

³⁵³ Coudenhove-Kalergi, 1937: Krieg oder Frieden?, s. 1.

³⁵⁴ Týž, Moskauer Prozess, in: Paneuropa 2/1937, s. 48-49.

Jak sám Coudenhove poznamenal v roce 1938, panevropský odpor vůči bolševismu byl spojen přímo se statuty Panevropské unie.³⁵⁵ Paragraf 7 totiž obsahoval tento požadavek: zachování národních kultur všech evropských národů jako základ evropského kulturního společenství. Protibolševický charakter panevropského hnutí tak zůstal zachován po celou meziválečnou dobu.

---

³⁵⁵ Coudenhove-Kalergi, Europas Grenzen, in: Paneuropa 3/1938, s. 42.

7.4 Panevropa a fašistická Itálie

Zastával-li Coudenhove ke komunistické ideologii v meziválečné době jednoznačně negativní postoj, víceméně vstřícný vztah choval k fašistickému režimu v Itálii či později ke stavovskému Rakousku za éry spolkových kancléřů Engelberta Dollfusse a Kurta von Schuschnigga.

Tolerantní vztah k fašistickému režimu v Itálii je nutné především chápat v souvislosti s Coudenhoveovým odporem vůči komunismu, s jeho kritickými názory na demokracii a parlamentarismus, o nichž bylo pojednáno výše a s nadstranickostí panevropského hnutí. Coudenhove ospravedlňoval uchopení moci Benitem Mussolinim slabostí tehdejší italské vlády, která nebyla schopna účinně zasáhnout do pouličních bojů fašistů a komunistů.³⁵⁶ Stejně tak hodnotil fašistické převzetí bolševických metod antiparlamentarismu, antiliberalismu, teroru, policejního režimu atd. jako prostředek k obraně před bolševismem.³⁵⁷ Coudenhove tak fakticky vyznával zásadu o účelu světicím prostředky. V neposlední řadě mu musel autokratický styl vládnutí imponovat, protože byl blízký jeho osobnostní charakteristice. Národní pobočky Panevropské unie si nejednou stěžovaly, že její prezident nedbá na jejich názory: „Československá odbočka Panevropské unie /dle zpráv předsedy dr.a Jindřicha Kohna/ má dávno námitky proti vedení panevropského hnutí p. Coudenhove-Kalergimu (sic!) a stěžuje si, že p. Coudenhove-Kalergi ignoruje při svých propagačních a jiných akcích odbočky svého hnutí vůbec, nedbá na jejich mínění a postupuje naprosto samovolně.“³⁵⁸

Coudenhove sám jmenoval mezi protivníky Panevropy nacionální šovinisty, komunisty, militaristy a průmyslové podniky chráněné cly. Za nepřítel panevropské ideje však určitě nepokládal italského premiéra Benita Mussoliniho, kterého při svém hledání patrona, jenž by zaštitil panevropské hnutí, Coudenhove v roce 1923 prostřednictvím novin neúspěšně oslovil. 20. února v Neue Freie Presse otiskl Coudenhove otevřený dopis určený Mussolinimu, v němž na něj „jménem evropské mládeže“ apeloval slovy: „Zachraňte Evropu!“³⁵⁹ Jednak

³⁵⁶ Coudenhove-Kalergi, *Totaler Staat – Totaler Mensch*, Glarus 1937, s. 80.

³⁵⁷ Tamtéž, s. 106.

³⁵⁸ Archiv Ústavu TGM, Fond TGM R, karton 500, Mezinárodní politika, sl. 22, 17.2.1933 Kroftovi. Autor zprávy ani místo není uvedeno.

³⁵⁹ Coudenhove-Kalergi, *Antieuropa*, s. 93.

vyzval Itálii, aby svolala do Říma panevropskou konferenci, jednak měla coby jedna ze tří dědiců Francké říše usmířit zbylé dva: zapřísáhlé rivaly Francii a Německo. Coudenhove oprávněně usiloval celé meziválečné období o porozumění mezi těmito státy, po chopení se nacistů moci v roce 1933 viděl záruku evropského míru ve spolupráci románských zemí Francie a Itálie. Paradoxně však působila výzva vůdci fašistů, aby svolal konferenci evropských demokratických států k vyřešení francouzsko-německého sporu. Jak již ale bylo uvedeno výše, panevropské hnutí bylo hnutí nadstranické, vnitropoliticky neutrální, apelující na všechny „dobré Evropany“ bez rozdílu politické příslušnosti.

Existovala ještě jedna příčina náklonnosti prezidenta Panevropské unie k italskému vůdci: obdiv k výsledkům, jichž fašistické hnutí během krátké doby dosáhlo. Je proto dokonce pravděpodobné, že Coudenhove měl duceho v této době za vzor.³⁶⁰ Mussolini zahájil svou politickou kampaň výzvou v novinách, pak založil hnutí, které se rozvinulo v masovou politickou stranu, slavící brzy nato úspěch. Mussolini též hojně využíval nové zbraně: propagandy. Coudenhove postupoval analogicky, ovšem s mnohem skromnějšími pokroky.

Jakým výsledkem Coudenhoveovy snahy o svolání panevropské konference do Říma skončily není nutné rozvádět, je však potřeba si uvědomit za jakých souvislostí se zakladatel panevropského hnutí opakovaně pokoušel získat Mussoliniho pro svou vizi. Bílé Rusko nahradilo v roce 1917 Rusko rudé a Coudenhove od počátku 20. let začal bít na poplach za záchranu západní kultury před „rudým islámem“. Komunistům měla postavit hráz v „infikování“ Evropy právě fašistická Itálie.

Možná také proto obhajoval Coudenhove italské imperialistické tendence, mezi které patřily ve 20. letech například vojenský incident na ostrově Korfu či vzrůstající vliv Itálie v Albánii. Hlavní důvod italské nevole však Coudenhove spatřoval v nespravedlivém versailleském mírovém systému. Dohodovým spojencům oprávněně vyčítal, že Itálie vyšla z přerozdělování kolonií po skončení války téměř naprázdno. Itálie, která se po podepsání pro ni výhodné tajné londýnské dohody z roku 1915 připojila k Dohodě, měla po skončení pařížské mírové konference důvod k nespokojenosti. Coudenhove proto navrhnul na jedné

---

³⁶⁰ Ziegerhofer-Prettenthaler, Botschafter, s. 387.

straně přerozdělení mandátů ve prospěch italského státu, přesto to podle něj nemohlo vést ke konci rozdělení Evropy na dvě části: na kolonie bohatou západní část a na kolonie chudou východní část. Tuto skutečnost považoval Coudenhove jako potenciální příčinu vypuknutí příští války a tak připojil ještě druhý a vsutku radikální návrh, jenž předpokládal „osobní a hospodářskou rovnoprávnost všech Evropanů v evropských koloniích, především v Africe“.³⁶¹ Přestože takovou výzvu nemohl akceptovat žádný evropský politik té doby, Coudenhove se držel i nadále této linie³⁶², pro níž měl dva argumenty: odstranění sporných koloniálních otázek a posílení Evropy.

Opět to tedy bylo panevropské hledisko, jež prezident Panevropské unie sledoval a to mu také mohlo znemožnit dívat se na koloniální otázku očima druhé poloviny 20. století. Pokud totiž Coudenhoveovy názory a teorie často předběhly svou dobu, funkci kolonií chápal plně v tradičním mocenském a civilizačním duchu jako rezervoár nerostných surovin, odbytiště výrobků, jako prostor, kde bílý člověk zlepšit životní podmínky apod. Ačkoli tedy měly podle Panevropy jakékoli územní změny vycházet z versailleského mírového uspořádání, což se změnilo až na počátku 30. let, pro revizi mimo území Evropy ve prospěch Itálie se Coudenhove vyjádřil již v roce 1927.

Přelom 20. a 30. let se nesl ve znamení Briandovy iniciativy ustavení federální evropské unie.³⁶³ Ze zpětného pohledu lze konstatovat, že se Coudenhoveovo smýšlení v této době začalo dostávat do neřešitelných rozporů. Na jedné straně se Panevropa orientovala na státy s demokratickým zřízením, na druhou stranu vyjádřeno slovy hraběte: „Co má do činění tento velký cíl [Nové Evropy] s nálepkami „nacionální“ nebo „internacionální“, „demokratický“ a „fašistický“, „socialistický“ a „kapitalistický“?“³⁶⁴ V každé straně měli podle autora předchozího výroku existovat lidé, kteří chtěli Evropu. Fašismus a Evropa proti sobě podle Coudenhovea nestály v protikladu.³⁶⁵ V kapitole „Jak se staví Panevropa ke stranické politice“ v brožuře z roku 1931 určené k propagaci panevropského hnutí stálo: „Otázka ústavy států je ... sekundární: na Briandovo memorandum Panevropy odpověděly souhlasně monarchie a republiky,

---

³⁶¹ Coudenhove-Kalergi, *Krieg oder Frieden?*, s. 2.

³⁶² Srovnej například Coudenhove-Kalergi, *Afrika*, in: *Paneuropa 2/1929*, s. 1-19.

³⁶³ Srovnej tato práce, kapitola Briandova panevropská iniciativa, s. 15-29.

³⁶⁴ Coudenhove-Kalergi, *Bücherverbrennung*, s. 46.

³⁶⁵ Týž, *Antieuropa*, s. 92.

demokracie a diktatury.³⁶⁶ Coudenhove zde tímto poukazoval na Brianda, který svým memorandem oslovil také různé formy režimů. Dvě skupiny odpůrců Panevropy však zůstaly: extrémní nacionalisté a komunisté. Prvně jmenovaní usilovali o válku, druzí o revoluci. Fašismus a jemu podobné diktatury naopak neměly podle Coudenhovea panevropské myšlenky sjednocení Evropy vadit.³⁶⁷

Nejen Adolf Hitler, ale také Mussolini usiloval (nejen) o změnu mapy Evropy. Coudenhove de facto omluvil svou změnu v uvažování o revizi poválečného uspořádání takto: „Na vrchol evropského revizionistického hnutí vystoupil Mussolini. Ten postavil proti Briandovu evropskému heslu míru heslo rovnoprávnosti. Panevropa se současně hlásí k míru a rovnoprávnosti.“³⁶⁸

Po Briandově smrti Coudenhove uvažoval, kdo by po něm mohl převzít žezlo evropské iniciativy. Nenapadl ho nikdo jiný než italský vůdce fašistů, který měl spolu se svým ministrem zahraničí Dino Grandim vést poslední dva roky politiku „paneuropštější“ než Francie.³⁶⁹ Ostatně když roku 1929 začal v Itálii vycházet časopis Antieuropa, propagující fašistickou Novou Evropu, Coudenhove označil „Antieuropany“ za „fašistické křídlo panevropského hnutí.“³⁷⁰ A to přesto, že postoj „Antieuropy“ k panevropskému hnutí byl kritický.

Pokud si tedy historička Katiana Orluc ve svém příspěvku k dějinám panevropského hnutí položila otázku, zda by Coudenhovem založená Evropská strana byla „poslední pevnost proti fašismu a nacionálnímu socialismu“, nelze na takto formulovanou otázku de facto odpovědět s ohledem na výše popsany vztah Coudenhovea k italské fašistické ideologii.³⁷¹

Poté, co v roce 1932 panevropské hnutí skončovalo s vnitropolitickou neutralitou a vyhlásilo boj komunismu a nacismu, navrhnul Coudenhove reformu demokracie s cílem posílit moc vlád. Opět našel vzor v Itálii, a to v korporativní hospodářské komoře, načež dodal, že fašistické reformy jsou v souladu s budoucí Panevropou stejně jako reformy socialistické.³⁷² Při svém hodnocení roku 1932 se Coudenhove ještě jednou obdivně pozastavil u myšlenky silného státu, opírajícího se o hospodářské korporace. Současně nezapomněl připomenout

---

³⁶⁶ Coudenhove-Kalergi, Paneuropa ABC, s. 25.

³⁶⁷ Srovnej např. Coudenhove-Kalergi, Der Deutsch-Europäische Konflikt, in: Paneuropa 8/1933, s. 227-228.

³⁶⁸ Coudenhove-Kalergi, Revision, s. 311.

³⁶⁹ Týž, Briands Vermächtnis, s. 108.

³⁷⁰ Týž, Antieuropa, s. 95.

³⁷¹ Orluc, K., A last Stronghold, s. 23-43.

³⁷² Coudenhove-Kalergi, Nationalismus, s. 194.

desáté výročí pochodu na Řím. Během této doby měl podle Coudenhovea vliv Itálie stoupat díky Mussoliniho osobnosti.³⁷³

Přestože se v průběhu 30. let v důsledku mezinárodně-politických událostí sblížil italský fašismus s německým nacionálním socialismem, Coudenhove nepřestal obdivovat vůdce italských fašistů a nadále se ho snažil získat pro svou myšlenku. Právě koalici Německo-Itálie chtěl Coudenhove coby zapřísažený odpůrce nacismu zabránit. Proto se několikrát pokusil o setkání s Mussolinim, což mu bylo nakonec umožněno 10. května 1933.³⁷⁴ Coudenhove ducemu předal některé své knihy, poté spolu mluvili o různých tématech včetně Panevropy a protinacistické koalice Francie-Itálie, které měl být údajně Mussolini nakloněn.³⁷⁵ Tuto náklonnost však duce dal najevo pouze prezidentu Panevropské unie při jeho návštěvě, jelikož tato neměla reálný dopad. Coudenhove sice na začátku roku 1935 psal o mírové události světového významu, kterou pro něj představovala lednová návštěva francouzského ministra zahraničí Pierra Lavalu v Římě, v níž vůdce Panevropy spatřoval jím tolik očekávané usmíření a přátelství mezi Francií a Itálií a „rozhodující krok na cestě k Panevropě“, opravdové důvody této mezistátní návštěvy však spočívaly jinde.³⁷⁶

Coudenhove ve svých memoárech také tvrdil, že po jeho návštěvě Říma v roce 1933 utichla Mussoliniho kritika Panevropy. Před svým odjezdem z Itálie se Coudenhove ještě setkal s mladým fašistou Asverem Gravellim, vydavatelem časopisu Antieuropa, který se měl ukázat jako přesvědčený Panevropan.³⁷⁷ Pokud lze takto mluvit o Gravellim, tak pouze jako o Panevropanovi ryze fašistického ražení, jenž předpovídal vítězství fašismu ve všech zemích Evropy.³⁷⁸

Necelé dva měsíce poté co se Hitler stal říšským kancléřem, představil Mussolini Francii, Velké Británii a Německu „pakt čtyř“, jímž by se obnovil „koncert velmocí“ z 1. poloviny 19. století. Z jeho realizace sice sešlo, svou stopu však zanechal v časopisu Paneuropa. Coudenhove, který se na jeho stránkách vyjadřoval ke každé důležité události mezinárodního významu, neopomněl

---

³⁷³ Coudenhove-Kalergi, 1932, in: Paneuropa 1/1933, s. 15.

³⁷⁴ Týž, Ein Leben, s. 201.

³⁷⁵ Tamtéž s. 203-204.

³⁷⁶ Týž, Pax Romana, in: Paneuropa 1/1935, s. 1-3. Lednovými dohodami Laval deklaroval francouzský nezájem při případné italské intervenci v Habeši výměnou za italskou podporu nezávislosti Rakouska.

³⁷⁷ Týž, Ein Leben, s. 205.

³⁷⁸ Gravelli, A., Von Paneuropa zum Faschismus!, in: Paneuropa 1/1934, s. 26-29.

komentovat ani tuto v článku Mussolini-Pakt.³⁷⁹ Podle autora se jednalo o mírový návrh, jelikož fašistický režim potřebuje mír ke stabilizaci evropského mocenského systému, poté co se Itálie zařadila vedle ostatní evropské velmoci. Na to, aby vedla válku proti Francii či Jugoslávii, však neměla mít podle autora článku prostředky. Ačkoli Coudenhove Mussoliniho nazval přítelem míru, byl si vědom pragmatismu, který přivedl duceho válečnou povahu k tomuto politickému kroku. Coudenhove označil tuto zahraniční politiku jako „mírový imperialismus.“³⁸⁰

Přímo ke vztahu fašismu a Panevropy se Coudenhove vyslovil v polovině roku 1933, pravděpodobně v souvislosti se svou nedávnou audiencí u Mussoliniho.³⁸¹ Opět zopakoval několikrát již vyslovené tvrzení o slučitelnosti fašistické státní formy s evropskou myšlenkou a ujistil, že Panevropa zůstává zahraničněpolitickým programem, aniž by se opírala o jakýkoli vnitropolitický systém. Otevřeně se pak vyjádřil, že „fašističtí protivníci Panevropy se často pokusili identifikovat panevropské hnutí s demokratickou ideologií. Tento pokus musel selhat už jen proto, poněvadž moje státněfilosofické ideje nebyly nikdy demokratické, nýbrž vždy aristokratické.“³⁸² Coudenhove se tímto prohlášením nepokrytě přiznal ke svému (neo)aristokratickému světonázoru. Pravidelné čtenáře revue Paneuropa však tímto nemohl překvapit, dočíst se o Coudenhově smýšlení měli možnost z mnoha předešlých čísel. Ve většině případů však byly tyto názory ventilovány v rámci částečných či úplných přetisků Coudenhoveových děl na stránkách Panevropy. Sám Coudenhove odkázal čtenáře věty o nedemokratičnosti svého smýšlení na svá díla jako „Krise der Weltanschauung“, „Praktischer Idealismus“, „Held oder Heiliger“ a další.³⁸³

Prohlášení o nedemokratičnosti má ještě druhou důležitou výpovědní hodnotu. Pro zdůraznění jejích významných bodů je autor této práce podtrhl. Při studiu meziválečných dějin Panevropy se neustále prolíná Coudenhoveova postava s celým panevropským hnutím a právě toto prohlášení spolehlivě vystihuje situaci v tomto hnutí. Coudenhove v první větě svého výroku zmínil výtku celému panevropskému hnutí, aby vzápětí dodal, že je tato výtku zcestná,

---

³⁷⁹ Coudenhove-Kalergi, Mussolini-Pakt, s. 103-110.

³⁸⁰ Tamtéž, 105.

³⁸¹ Týž, Paneuropa und Faszismus (sic!), in: Paneuropa 5/1933, s. 129-133.

³⁸² Tamtéž, s. 131.

³⁸³ Tamtéž, s. 131.

jelikož on takto nikdy nesmýšlel, čímž de facto identifikoval panevropské hnutí se svou osobou. A oprávněně.

Coudenhove vykonával po celé období funkci prezidenta Panevropské unie, po jeho sporech s německou sekcí Panevropské unie se sám stal jejím prezidentem, stejnou funkci zastával od roku 1930 i ve švýcarské sekci, byl hlavním přispěvatelem do časopisu Paneuropa, často rozhodoval o „panevropských“ otázkách o své vůli, přičemž vyžadoval poslušnost atd. Příkladem za všechny může být původní orientace panevropského hnutí na sjednocení všech demokratických států, zakotvená v panevropském programu. Od přelomu 20. a 30. let se však Coudenhove tomuto programu vzdálil, když se členy zamýšleného evropského sjednocení mohly stát i země fašistické, monarchistické a republikánské.³⁸⁴ Je pochopitelné, že se zakladatel Panevropy přizpůsoboval měnící se mezinárodní politické situaci, ale na základě svého osobního rozhodnutí.

Coudenhove vyjadřoval své sympatie k fašistickému režimu v Itálii nejen formou teoretických úvah, nýbrž též v praktické rovině. Podle komentátora Lidových novin během konání agrárního sjezdu panevropského hnutí v září 1936 Coudenhovea někteří účastníci zdravili fašistickým pozdravem, „na který odpovídal také sám vztyčením ruky. Čs. zástupci mnohdy jen stěží zachovali klid...“³⁸⁵

Jak již bylo popsáno výše, italský útok na Habeš Coudenhove neodsoudil.³⁸⁶ Pro pochopení italské expanze našel dostatek argumentů: přelidnění; nedostatek surovin; civilizační poslání evropské kultury; rozšíření surovinové základny a životního prostoru nejen pro Itálii, ale pro Evropu vůbec; přirozený ventil italské expanze, která by jinak mohla ohrozit evropský mír a v neposlední řadě odůvodňoval italskou snahu získat nová území minimem kolonií.³⁸⁷ Současně Coudenhove věřil v dělitelnost míru a to i po rozpoutání války na Pyrenejském poloostrově o rok později.

Coudenhove byl v květnu 1936 několik dní po vítězství italských zbraní v Africe podruhé přijat u Mussoliniho. Účel jeho návštěvy se shodoval s předcházející: usmířit Francii a Itálii a zabránit tak anšlusu Rakouska. Ani

---

³⁸⁴ Srovnej tato práce, s. 31.

³⁸⁵ SÚA Praha, VA MZV, k. 315, f. 506/0/43.

³⁸⁶ Srovnej tato práce, s. 65 a s. 90-91.

³⁸⁷ Coudenhove-Kalergi, Der abessinische Konflikt, s. 277-278.

květnové, ani červencové přijetí Coudenhovea ducem však nemělo šanci na úspěch. Vyhlídky na realizaci osy Paříž-Řím byly v této době již mizivé. Italská válka v Africe měla za následek sblížení Mussoliniho režimu s Třetí říší, které vyvrcholilo společnou podporou Francisca Franca během španělské občanské války. Ve Francii navíc došlo v červnu 1936 k sestavení antifašistické Lidové fronty za ministerského předsednictví Léona Bluma a v červenci uzavřeli zástupci Německa a Rakouska smlouvu, která omezila manévrovací schopnosti rakouské politiky. Konečně v říjnu 1936 byla podepsána dohoda mezi fašistickým a nacistickým režimem, jež dala vzniknout Ose Berlín-Řím.

7.5 Panevropa versus nacismus

Coudenhove se vždy vyjadřoval o nacionálních šovinistech jako o nebezpečných protivnících panevropské myšlenky. Současně si byl velmi dobře vědom důležitosti Německa, bez něhož si nedokázal sjednocení Evropy představit. 30. ledna 1933 se extrémní nacionalista Adolf Hitler stal německým říšským kancléřem a nejen Coudenhoveovy nejčernější představy se vyplnily. Panevropské hnutí se ocitlo v troskách,³⁸⁸ Panevropská unie Německa byla zakázána spolu s Coudenhoveovými knihami.³⁸⁹ Coudenhove ve svých memoárech prohlásil, že „životunebezpečný se stal fašismus pro panevropské hnutí teprve s Hitlerovým chopením se moci...“³⁹⁰ Paradoxně se však nadále snažil získat audienci u Mussoliniho, aby se ho pokusil přimět ke spolupráci s Francií.

Když začalo na přelomu 20. a 30. let postupně nabývat Hitlerovo hnutí na moci, Coudenhove před ním opakovaně varoval. Četl Hitlerovu knihu *Mein Kampf* a věděl tedy, jaké cíle nacismus sleduje. Nacionální socialismus se tak zařadil spolu s komunismem mezi největší nepřátele evropského míru, a tudíž i Panevropy. Panevropské volání po usmíření mezi Francií a Německem ještě zesílilo a Briandova iniciativa byla vnímána jako velká naděje. Po jejím ztroskotání se Coudenhove na stránkách „*Paneuropy*“ rozepisoval o zoufalé situaci v Německu a vyzýval Evropu, aby nenechala německé demokratické politiky na holičkách, a aby jednala s Německem jako rovný s rovným. Zřejmě také z tohoto důvodu se odklonil od původního panevropského programu, který odmítal revizi versailleského mírového uspořádání a od této doby se vyslovoval pro návrat k Wilsonovu programu s cílem usmířit Německo. Revize se neměla týkat jen poválečného mírového systému, ale také reparací, s nimiž mělo jít ruku v ruce odzbrojení. Naumannův projekt německé Mitteleuropy však Coudenhove odmítal, ačkoli v regionální integraci spatřoval zárodek pozdější celoevropské integrace. Mitteleuropu schvaloval pouze v případě vyloučení mocenské politiky,

---

³⁸⁸ Takto Coudenhove-Kalergi, in: *Ein Leben*, s. 200.

³⁸⁹ Vyjma spisků „*Stalin & Co.*“ a „*Held oder Heiliger*“.

³⁹⁰ Týž, *Paneuropa 1922-1966*, s. 66.

v opačném případě by Mitteleuropa znamenala válku.³⁹¹ Na druhou stranu ale uvítal projekt německo-rakouské celní unie.³⁹²

Panevropa tedy podporovala říšského kancléře Brüninga v jeho boji proti šovinistickým nacionalistům v čele s Hitlerem. Coudenhoveovi přirozeně nevadilo, že Brüning, s podporou SPD, za zachování demokracie bojuje nedemokratickými prostředky. Ostatně o Brüningovi se vyjádřil obdivně jako o muži aristokratické povahy a jako o vůdci.³⁹³ Coudenhove si uvědomoval vážnost situace v Německu, což vystihovala i skutečnost, že ve své pozdravné řeči při zahájení panevropského basilejského kongresu znovu upozorňoval na politický program NSDAP, respektive na jeho zahraničněpolitický cíl sjednocení všech Němců.

Pokud Panevropa považovala extrémní nacionalisty spolu s komunisty za své nepřátele, ale současně oficiálně zachovávala neutralitu vůči vnitropolitickému uspořádání států, kritická vnitropolitická situace, v níž se Německo roku 1932 nacházelo, měla toto stanovisko změnit. Coudenhove oznámil konec panevropské politiky neutrality a oficiálně vyhlásil boj dvěma nepřátelům evropského míru a tím i Panevropy: bolševismu a nacismu.

Panevropské volání po evropském usmíření mezi revizionisty a antirevizionisty nenašlo ohlas. V úřadu říšského kancléře vystřídal Brüninga v červnu 1932 Franz von Papen, který byl sesazen už v prosinci, aby ho nahradil generál Kurt von Schleicher. Konečně se v lednu 1933 nacisté chopili moci.

Historická náhoda přivedla Hitlera a Coudenhovea v den nacistického triumfu 30. ledna 1933 pod jednu střechu. Zatímco slavící nacisté obléhali berlínský hotel Kaiserhof, nejen političtí prominenti se sjížděli do téhož hotelu, aby se zde zúčastnili setkání S.S.S.-klubu.³⁹⁴ Coudenhove obdržel také pozvání a měl přednášet na téma „Evropské poslání Německa“. Svůj referát sice přednesl, nicméně se o něm vyjádřil ve svých pamětech jako o „labutí písni panevropského hnutí v Německu“³⁹⁵, v souvislosti s nástupem nacistů k moci a zamýšleném založení evropské strany zase poznamenal, že se „o evropské straně už nedalo

---

³⁹¹ Srovnej Coudenhove-Kalergi, Mitteleuropa, s. 85-91.

³⁹² Srovnej tato práce, kapitola Celní unie mezi Německem a Rakouskem.

³⁹³ Coudenhove-Kalergi, Brüning-Hitler, s. 37-39.

³⁹⁴ S.S.S.-klub byl pojmenován po svých zakladatelích, jimiž byli: generál Hans von Seeckt, bývalý prezident nejvyššího říšského soudu Walter Simons, a diplomat a politik Wilhelm Solf.

³⁹⁵ Coudenhove-Kalergi, Ein Leben, s. 197.

uvažovat“.³⁹⁶ Přítomnosti Coudenhovea v hotelu Kaiserhof si všiml i nacionální socialista Karl Richard Ganzer, který komentoval Coudenhoveovo rodinné zázemí na základě nacistického světonázoru a o panevropském hnutí se vyslovil jako o „typickém dítěti výmarského a versailleského systému, v němž se politicky zformovala končící stará Evropa.“³⁹⁷

Coudenhove dospěl k realistickému závěru, že opravdovým vítězem 30. ledna se stala Itálie, mezinárodní postavení Francie a Německa se mělo naopak zhoršit, což by, podle autora, mělo vést ke snaze obou zemí ležících na březích Rýna získat Mussoliniho na svou stranu.³⁹⁸ Ostatně nedlouho poté duce vystoupil se svým návrhem paktu čtyř. Navíc Coudenhove brilantně předpověděl, že rozhodnutí, na čí stranu se Itálie přidá, padne v Africe, což došlo naplnění o tři roky později. Ve vítězství nacistické ideologie Coudenhove nespatořoval pouze vítězství jedné strany či politického systému, ale také protest Německa proti atlantické civilizaci se svými pilíři v liberalismu, lidským právům a racionalismu.³⁹⁹ Itálie měla přitom zaujímat v boji Německa a západní civilizace místo mezi těmito systémy.

V boji proti nacismu Coudenhove neváhal požádat o pomoc československého prezidenta. Nedlouho poté co se nacisté chopili moci, napsal Masarykovi dopis s prosbou, v níž ho žádal, aby v rozhlasu přednášel o lidské svobodě. Propagandistický záměr vysílání byl zřejmý, Masaryk však nabídku odmítl.⁴⁰⁰

Panevropské hnutí neúspěšně agitovalo proti Třetí říši a analyzovalo dění v něm až do pohlčení Rakouska Německem v březnu 1938.⁴⁰¹ Coudenhoveova slova z roku 1933 se naplnila: „Pro Panevropu je německá otázka otázkou bytí a nebytí.“⁴⁰²

---

³⁹⁶ Coudenhove-Kalergi, *Ein Leben*, s. 197.

³⁹⁷ Karl Richard Ganzer, *Das Reich als europäische Ordnungsmacht (1941)*, in: Foerster, *Die Idee Europa*, s. 247-248.

³⁹⁸ Coudenhove-Kalergi, *Der 30. Januar*, in: *Paneuropa* 2/1933, s. 45.

³⁹⁹ Týž, *Der Deutsch-Europäische Konflikt*, in: *Paneuropa* 8/1933, s. 226.

⁴⁰⁰ Týž, *Ein Leben*, s. 197. Srovnej také Archiv Ústavu TGM, Fond TGM, oddělení KOR. II, složka 91, Coudenhove-Kalergi Masarykovi, Vídeň 28.2.1933.

⁴⁰¹ Např. v článcích: Coudenhove-Kalergi, *Europäische Rasse*, in: *Paneuropa* 5/1934, s. 99-101, Týž, *Wandlungen des Dritten Reiches*, in: *Paneuropa* 2/1935, s. 36-39 nebo týž, *Deutsch-europäische Verständigung?*, in: *Paneuropa* 2/1937, s. 37-40.

⁴⁰² Coudenhove-Kalergi, *Der Deutsch-Europäische Konflikt*, s. 244.

8 Závěr

Panevropská idea sjednocené Evropy v meziválečné době nedošla naplnění, Coudenhoveovo opakované varování před další válkou vyjádřené slovy „Zusammenschluss oder Zusammenbruch“ se však ukázalo jako opodstatněné. Jestliže vyhlídky na funkční spolupráci evropských států byly nevelké již ve 20. letech, ještě více se ztenčily po neúspěchu Briandova plánu, aby nakonec vzaly za své s příchodem nacistů k moci. Když Coudenhove i na konci roku 1933 tvrdil, že panevropské hnutí není mrtvé a ani nemůže umřít⁴⁰³, měl a neměl pravdu zároveň. Sám později přiznal faktický konec hnutí, poté co se stal Adolf Hitler říšským kancléřem, na druhou stranu ale oprávněně prorokoval evropské myšlenky budoucnost.

Politická atmosféra meziválečné Evropy idejím podobným Panevropě nepřála. Ta sice rozpoznala nerealizovatelnost politicky sjednoceného starého kontinentu a zahájila proto „hospodářskou ofenzívu“, vzájemná propojenost ekonomiky s politikou nicméně zabránila hospodářské integraci jak Evropy, tak hospodářskou krizí nejvíce postiženého regionu Podunají, který se postupně stával středem zájmu panevropského hnutí. Pokud hospodářská parcelace Evropy k integraci vybízela, politická roztříštěnost tuto snahu naopak sabotovala. „Duchovní Panevropa“, usilující o výchovu nového, evropsky smýšlejícího člověka, přišla na pořad dne příliš pozdě. Priority Panevropy měly stát spíše v opačném pořadí: nejdříve se zaměřit na zavedení evropské ideje do škol, poté či současně s prvním krokem, usilovat o ekonomické sjednocení Evropy a až nakonec se pokusit o realizaci nejobtížnějšího kroku, totiž o politicky sjednocenou federální Evropu.

Přesto je pravděpodobné, že by ani obrácení priorit uskutečnění Panevropy nepřineslo. Vzájemná nevraživost nově vzniklých států ve střední a jihovýchodní Evropě a rozdělení kontinentu na státy vítězné a poražené bránilo opravdovému zakotvení integračních plánů v politikách vlád. Coudenhoveově iniciativě navíc chyběly reálné mocenské prostředky, ačkoli nacházela významnou podporu v rakouských vládách kancléřů Ignaze Seipela, Engelberta Dollfusse a Kurta von Schuschnigga, finanční pomoc od vlády československé a francouzské, a se

---

⁴⁰³ Paneuropäische Wirtschaftskonferenz, s. 310.

sympatiemi se panevropská myšlenka setkávala i v Rumunsku, kde byl jejím velkým zastáncem ministr zahraničí Nicolae Titulescu.

Jedinou oficiální výzvou ke sjednocení Evropy v době mezi válkami se tak stala francouzská iniciativa Aristida Brianda, která ale nenašla patřičný ohlas. V historiografické obci dlouho tradovaná teze o Coudenhoveově vlivu na Briandovy kroky v roce 1929 a 1930 se ukázala jako neudržitelná. Vize obou mužů byly rozdílné, Panevropa se od memoranda distancovala a Coudenhove se dokonce o memorandu vyjádřil ve svých memoárech krajně negativně. Přesto je možné považovat tuto dobu za vrchol panevropského hnutí, jelikož se ideou federální Evropy byly nuceny zabývat diplomatické a vládní sbory celého kontinentu.

Lze také konstatovat, že bez Coudenhoveovy autoritativní osobnosti by hnutí nedosáhlo takové popularity, na druhou stranu to ale byla právě Coudenhoveova osobnost, která dala nejednou příležitost ke vzniku třecích ploch uvnitř hnutí. Zakladatel panevropského hnutí své názory vydával v drtivé většině za názory celého hnutí, což v mnoha případech vedlo k protestům nejen národních poboček Panevropské unie. Kritika jen málokdy dopadla na úrodnou půdu, navíc Coudenhove již na počátku roku 1929 prohlásil, že v případě, že se bude Unie ubírat směrem, odporujícím jeho svědomí, založí s menšinou věrných novou organizaci.⁴⁰⁴ Touto výhrůžkou byla kritika fakticky vyloučena. Píše-li proto historik dějiny panevropského hnutí, píše současně životopis jeho zakladatele.

Hnutí jako takové je nutné chápat jako podobně smýšlející skupinu lidí různých národností, konfesí či politické příslušnosti, kteří sympatizují s panevropskou ideou. Od národních sekcí Panevropské unie se vyžadovala organizace a vedení hnutí, ovšem s respektováním Coudenhove-Kalergiho coby „prvního“ Panevropana. K jeho neoaristokratickému, tedy nedemokratickému smýšlení se rovněž přidaly i intelektuální protichůdnosti, jež snižují celkovou hodnotu jeho odkazu budoucím generacím, přesto by neměl být tento průkopník federativní Evropy zapomenut.

Jak se zdá, doposud se tak nestalo, Richard Nicolaus Coudenhove-Kalergi je považován současnými evropskými strukturami za předního bojovníka

---

⁴⁰⁴ Coudenhove-Kalergi, Die neue Kurs, s. 3-12.

evropské ideje. Jak seniorská, tak juniorská Panevropská unie stále existuje a její členové se nadále pravidelně scházejí.

9 Resumé

Tato diplomová práce analyzuje dějiny panevropského hnutí ve 30. letech 20. století. Jeho zakladatelem se stal v roce 1923 Richard Nicolaus hrabě Coudenhove-Kalergi. Tento šlechtic s československou státní příslušností si byl vědom upadající politické a hospodářské váhy evropského kontinentu v celosvětovém dění, proto se rozhodl založit hnutí, které by sjednotilo Evropu na federálním principu. Vzorem mu přitom bylo po celý život švýcarské státní uspořádání.

Ačkoli se tato práce dotýká i dějin panevropského hnutí ve 20. letech, těžiště této práce je položeno do následujícího desetiletí. Idea sjednocené Evropy byla v této době vystavena tvrdé konfrontaci s radikalizující se politickou situací v evropských státech, která nakonec zabránila uskutečnění Evropské unie již v meziválečné době.

Diplomovou práci lze rozdělit na pět stěžejních částí. První nastiňuje životní osudy mladého filosofa Coudenhove-Kalergiho, poté je podrobena analýze jeho kniha Panevropa, jež stála na počátku panevropského hnutí a úvodní část končí Briandovým návrhem ustavení Evropské unie, vysloveným na půdě Společnosti národů v září 1929.

Tomuto návrhu, respektive Briandovu memorandu z května 1930 je věnována následující kapitola. Francouzská iniciativa znamenala významný milník v dějinách panevropského hnutí a představuje tak druhou stěžejní část.

Významné události první poloviny 30. let, nahlížené očima zakladatele panevropské ideje a komentované na stránkách časopisu Panevropa, stojí v popředí další kapitoly, která je tak třetím pilířem této práce.

Příchod Hitlera k moci znemožnil politické sjednocení Evropy, Panevropa proto své aktivity obrátila na evropskou hospodářskou integraci a problémy hospodářství vůbec. Fenomén hospodářské Panevropy, načrtnutý formou exkurzu, tvoří čtvrtou stěžejní část.

Za poslední, pátou část, lze považovat analýzu vztahu panevropského hnutí ke Společnosti národů, k demokracii, pacifismu, komunismu, fašismu a nacismu. Tyto vztahy dokreslují dějiny Panevropy v celé meziválečné době, tedy nejen ve 30. letech. Na tuto éru byl však primárně položen důraz.

Summary

This thesis analyses history of the Pan-European movement in the 1930s, which was founded by the count Richard Nicolaus Coudenhove-Kalergi in the year of 1923. This nobleman with Czechoslovak citizenship was aware of declining political and economic weight of the European continent in the world and this fact stood behind his decision to found a movement that unite Europe on federal principle.

Although this work also covers partially the history of the Pan-European movement in the 1920s, the accent of this work is put on following decade. The idea of united Europe had to face tough confrontation with radicalizing political situation in many European countries in this time and that is why the European could not be established already in the interwar period.

The thesis can be divided into five fundamental parts. The first one outlines the early life of the young philosopher Coudenhove-Kalergi, analyses his book Pan-Europe and end with Briand's plan of the European Union, of which he spoke about during the League of Nation's General Assembly in September 1929.

The following chapter and the second main part at the same time pursues this proposal and the Briand Memorandum from May 1930. The French plan represented a significant milestone in the Pan-European movement history.

The important events of the first half of the 1930s, seen by the founder of the Pan-European idea and with his comments in the revue Paneuropa, is an object of interest of the next chapter, which is thus the third pillar of this thesis.

When Hitler came to power, the goal of implementation of the political united European Union showed as unfeasible. Pan-Europe Union then attempted to realize the European Union based on economical integration at least.

The last fundamental part of this work represents the Pan-European relationship towards the League of Nations, democracy, pacifism, communism, Fascism and Nazism. These relations complete the picture of the Pan-European interwar history.

10 Příloha

Wilsonův mírový program z 8. ledna 1918⁴⁰⁵

1. veřejnost všech mezinárodních jednání
2. svobodu moří v době války i míru
3. odstranění obchodních bariér
4. mezinárodní odzbrojení a omezení zbrojení
5. svobodné a nestranné uspořádání koloniálních nároků se zřetelem k zájmům obyvatel kolonií
6. vyklizení obsazených ruských území
7. vyklizení a znovuoobnovení Belgie
8. vyklizení a obnovení jednoty obsazených francouzských území včetně Alsasko-Lotrinska
9. úpravu italských hranic „v souladu se zřetelnými národnostními hranicemi“
10. autonomii pro národy dunajské monarchie
11. vyklizení Rumunska, Srbska a Černé Hory, jakož i volný přístup k moři pro Srbsko
12. autonomii pro národy pod tureckým panstvím a otevření Dardanel pro mezinárodní lodní plavbu
13. vytvoření nezávislého polského státu s volným přístupem k moři
14. vytvoření mezinárodní organizace, která by byla zárukou prosazení vzájemných garancí politické nezávislosti a územní integrity pro velké a malé státy

---

⁴⁰⁵ Převzato z Müller – Krieger – Vollrath, Dějiny Německa, s. 224. Rozšířené znění Wilsonových bodů i s dodatky otiskl Coudenhove na stránkách panevropské revue v článku Versailles und Wilson, in: Paneuropa 6/1932, s. 164-178.

11 Prameny a literatura

Archivy

Archiv Ústavu TGM, Fond TGM R, karton 500, Mezinárodní politika, složka 22.

Archiv Ústavu TGM, Fond TGM, oddělení KOR. II, složka 9.

Státní ústřední archiv Praha, Výstřižkový archiv ministerstva zahraničních věcí, k. 314 a 315, f. 506/0/43.

Vydané prameny

Foerster, R. H., Die Idee Europa 1300 – 1946. Quellen zur Geschichte der politischen Einigung. München 1963.

Foerster, R. H., Europa. Geschichte einer politischen Idee. Mit einer Bibliographie von 182 Einigungsplänen aus den Jahren 1306 bis 1945, München 1967.

Dobová literatura - knihy

Beneš, E. Anšlus nebo nová Evropa, Praha 1931.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Adel, Leipzig 1922.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Pan-Evropa, Praha 1993.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Pazifismus, Wien-Leipzig 1924.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Kampf um Paneuropa. Aus dem 1. Jahrgang von Paneuropa, Wien-Leipzig 1925 (I. Band).

Coudenhove-Kalergi, R. N., Kampf um Paneuropa (II. Band), Wien-Leipzig 1926.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Los vom Materialismus, Wien-Leipzig 1931.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Stalin & Co., Wien-Leipzig 1931.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Paneuropa ABC, Wien-Leipzig 1931.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Europa erwacht!, Zürich-Wien-Leipzig 1934.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Europa ohne Elend, Paris – Wien – Zürich 1936.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Totaler Staat – Totaler Mensch, Glarus 1937.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Kommen die Vereinigten Staaten von Europa?, Glarus 1938.

Paměti

Coudenhove-Kalergi, M., Paměti hraběnky Micu Coudenhove-Kalergi, která žila na zámku v Poběžovicích, Domažlice 2006.

Coudenhove-Kalergi R. N., Ein Leben für Europa. Meine Lebenserinnerungen, Köln – Berlin 1966.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Paneuropa 1922 bis 1966, Wien-München 1966.

Dobová literatura – časopisy

Časopis Paneuropa

1924

Coudenhove-Kalergi, Das Pan-Europäische Manifest, in: Paneuropa 4/1924, s. 3-19.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Pan-Europa und Völkerbund, in: Paneuropa 6/1924, s. 3-23.

1925-1926

Coudenhove-Kalergi, R. N., Rundfrage: 1) Halten Sie die Schaffung der Vereinigten Staaten von Europa für notwendig?, 2) Halten Sie das Zustandekommen der Vereinigten Staaten von Europa für möglich?, in: Paneuropa 1/3 /1925.

1927

Coudenhove-Kalergi, R. N., Krieg oder Frieden?, in: Paneuropa 1/1927, s. 1-6.
Paneuropäische Union, in: Paneuropa 1/1927, s. 18.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Weltherrschaft, in: Paneuropa 2/ 1927, s. 1-16.

Die Paneuropa-Bewegung, in: Paneuropa 3/1927, s. 28-29.

Die Paneuropa-Bewegung, in: Paneuropa 6/1927, s. 23-26.

Die Paneuropa-Bewegung, in: Paneuropa 7/1927, s. 23-24.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Völkerbund 1927, in: Paneuropa 8/1927, s. 1-15.

1928

Coudenhove-Kalergi, R. N., Die europäische Nationalbewegung, in: Paneuropa 1/1928, s. 1-12.

Die Paneuropabewegung, in: Paneuropa 2/1928, s. 25-28.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Der anonyme Diktator, in: Paneuropa 3/1928, s. 1-21.

Die Paneuropabewegung, in: Paneuropa 10/1928, s. 26-30.

1929

Coudenhove-Kalergi, R. N., Für eine Paneuropäische Konferenz!, in: Paneuropa 1/1929, s. 1-2.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Die Neue Kurs, in: Paneuropa 1/1929, s. 3-12.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Afrika, in: Paneuropa 2/1929, s. 1-19.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Reparationskonferenz und Europakonferenz, in: Paneuropa 3/1929, s. 1-4.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Entscheidung, in: Paneuropa 6/1929, s.1-5.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Paneuropa in Genf, in: Paneuropa 7/1929, s. 5-7.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Gustav Stresemann, in: Paneuropa 8/1929, s. 1-2.

Herriot, E., Der Europäische Staatenbund, in: Paneuropa 10/1929, s. 6-23.

1930

Coudenhove-Kalergi, R. N., Was will Briand?, in: Paneuropa 1/1930, s. 1-8.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Bücherverbrennung, in: Paneuropa 2/1930, s. 46-47.

Churchill, W., Wir Engländer und Paneuropa, in: Paneuropa 3/1930, s. 76-81.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Präsident Masaryk. Zum 80. Geburtstag, in: Paneuropa 3/1930, s. 81-85.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Mitteleuropa, in: Paneuropa 3/1930, s. 85-91.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Antieuropa, in: Paneuropa 3/1930, s. 91-95.

Amery, L. S., Die Britische Weltreich und die Paneuropäische Idee, in: Paneuropa 4/1930, s. 113-124.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Entwurf für einen Paneuropäischen Pakt, in: Paneuropa 5/1930, s. 149-165.

Coudenhove-Kalergi R. N., Weltpolitische Umgruppierung, in: Paneuropa 5/1930, s. 166-171.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Europa an Briand, in: Paneuropa 8/1930, s. 276-278.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Völkerbund kontra Paneuropa, in: Paneuropa 8/1930, s. 278-281.

Regierungsantworten an Briand in: Paneuropa 8-10/1930, s. 285-371.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Revision, in: Paneuropa 9/1930, s. 309-315.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Friede, in: Paneuropa 10/1930, s. 339-346.

1931

Coudenhove-Kalergi, R. N., Europa-Konferenz, in: Paneuropa 1/1931, s. 1-5.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Die Sowjetunion und wir, in: Paneuropa 1/1931, s. 7-12.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Dokument an die Studienkommission für die Europäische Union, in: Paneuropa 1/1931, s. 15-18.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Hitler – Brüning, in: Paneuropa 2/1931, s. 35-45.

Dokument. Resolutionen der Europäischen Studienkommission, in: Paneuropa 2/1931, s. 60-62.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Deutsch – Österreichische Zollunion, in: Paneuropa 4/1931, s. 98-120.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Moralische Abrüstung, in: Paneuropa 5/1931, s. 132-137.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Deutsch-polnische Verständigung, in: Paneuropa 6/1931, s. 163-176.

Charles und Jules Jäger, Der polnische Korridor, in: Paneuropa 6/1931, s. 176-188.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Stalin & Co., in: Paneuropa 7/8 /1931, s. 195-245.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Japans Monroe-Doktrin, in: Paneuropa 9/1931, s. 256-263.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Revision oder Katastrophe, in: Paneuropa 10/1931, s. 281-285.

1932

Coudenhove-Kalergi, R. N., Reparation und Kolonien, in: Paneuropa 1/1932, s. 7-11.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Neuer Korridor-Plan, in: Paneuropa 1/1932, s. 12-13.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Zurück zu den 14 Punkten!, in: Paneuropa 2/1932, s. 33-40.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Briand †, in: Paneuropa 3/1932, s. 65-67.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Briands Vermächtnis, in: Paneuropa 4/1932, s. 93-111.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Versailles und Wilson, in: Paneuropa 6/1932, s. 164-178.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Nationalismus, in: Paneuropa 7/1932, s. 194-198.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Agonie des Völkerbundes, in: Paneuropa 7/1932, s. 205-211.

Europa-Kongress 1932, Europäische Partei, in: Paneuropa 8/9 /1932, s. 273-275.

Europa-Kongress 1932, Resolutionen des Europa-Kongresses, in: Paneuropa 8/9 /1932, s. 277-280.

1933

Coudenhove-Kalergi, R. N., 1932, in: Paneuropa 1/1933, s. 12-19.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Der 30. Januar, in: Paneuropa 2/1933, s. 42-47.

Offener Briefwechsel über Paneuropa im Völkerbund, in: Paneuropa 3/1933, s. 76-78.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Offene Antwort an die Liberale Jugend der Schweiz, in: Paneuropa 3/1933, s. 78-80.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Europäisches Menschenrecht, in: Paneuropa 4/1933, s. 97-103.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Mussolini-Pakt, in: Paneuropa 4/1933, s. 103-110.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Vatikan und Völkerbund, in: Paneuropa 4/1933, s. 113-115.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Zur Revisionsfrage, in: Paneuropa 4/1933, s. 115.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Paneuropa und Faschismus, in: Paneuropa 5/1933, s. 129-133.

Zur Revisionsfrage, in: Paneuropa 7/1933, s. 220-224.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Der Deutsch-Europäische Konflikt, in: Paneuropa 8/1933, s. 225-248.

1934

Coudenhove-Kalergi, R. N., Coudenhove-Kalergi-Plan zur Reform des Völkerbundes, in: Paneuropa 1/1934, s. 1-7.

Gravelli, A., Von Paneuropa zum Faschismus!, in: Paneuropa 1/1934, s. 26-29.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Zum Führerprinzip, in: Paneuropa 2/1934, s. 50-52.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Europäische Rasse, in: Paneuropa 5/1934, s. 99-101.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Russland in Genf, in: Paneuropa 8/1934, s. 132-138.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Am Kriege vorbei, in: Paneuropa 10/1934, s. 187.

1935

Coudenhove-Kalergi, R. N., Pax Romana, in: Paneuropa 1/1935, s. 1-3.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Wandlungen des Dritten Reiches, in: Paneuropa 2/1935, s. 36-39.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Der russisch-europäische Friedensschluss, in: Paneuropa 5/1935, s. 129-130.

Rings um Europa, U.d.S.S.R., in: Paneuropa 9/1935, s. 302-305.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Der Abessinische Konflikt, in: Paneuropa 9/1935, s. 277-281.

1936

Coudenhove-Kalergi, R. N., Kollektive Sicherheit, in: Paneuropa 1/1936, s. 29-32.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Donaueuropa – Paneuropa – Völkerbund, in: Paneuropa 3/1936, s. 61-64.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Reform des Völkerbundes, in: Paneuropa 6/1936, s. 142-143.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Abessinische Bilanz, in: Paneuropa 10/1936, s. 210-216.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Krise der Demokratie? In: Paneuropa 10/1936, s. 216-222.

1937

Coudenhove-Kalergi, R. N., 1937: Krieg oder Frieden?, in: Paneuropa 1/1937, s. 1-5.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Die vierte Weltreligion, in: Paneuropa 1/1937, s. 10-15.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Deutsch-europäische Verständigung?, in: Paneuropa 2/1937, s. 37-40.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Moskauer Prozess, in: Paneuropa 2/1937, s. 48-49.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Britische Aufrüstung, in: Paneuropa 4/1937, s. 97-98.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Zum spanischen Bürgerkrieg (zwei Briefe), in: Paneuropa 4/1937, s. 101-104.

Um die spanische Kunstschatze, in: Paneuropa 6/1937, s. 183.

1938

Coudenhove-Kalergi, R. N., Völkerbund – oder Abendland?, in: Paneuropa 2/1938, s. 35-40.

Coudenhove-Kalergi, R. N., Europas Grenzen, in: Paneuropa 3/1938, s. 40-46..

Literatura - knihy

Frommelt, R., Paneuropa oder Mitteleuropa, Stuttgart 1977.

Gerbet, P., Budování Evropy, Praha 2004. Ortega y Gasset, J., Vzpouřa davů, Praha 1993.

Goněc, V., Evropská idea. Idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. Do roku 1938, Brno 2000.

Jančík, D., Německo a Malá dohoda. Hospodářské pronikání Německa do Jugoslávie a Rumunska v první polovině 30. let, Praha 1990.

Jančík, D., Třetí říše a rozklad Malé dohody. Hospodářství a diplomacie v Podunají v letech 1936-39, Praha 1998.

Jeřábek, M. Za silnou střední Evropu. Středoevropské hnutí mezi Budapeští, Vídní a Brnem v letech 1925 – 1939, Praha 2008.

Keynes, J. M., Ekonomické důsledky míru, Brno 2004.

Moravcová, D., Československo, Německo a evropská hnutí 1929-1932, Praha 2001.

Müller, H. – Krieger, K. F. – Vollrath, H., Dějiny Německa, Praha 2004².

Neumann, T., Die europäischen Integrationsbestrebungen in der Zwischenkriegszeit, Wien 1999.

Ziegerhofer-Pretenthaler, Botschafter Europas. Richard Nikolaus Coudenhove-Kalergi und die Paneuropa-Bewegung in den zwanziger und dreißiger Jahren, Wien 2004.

Literatura – články

Běloušek, D., Paneuropa ve dvacátých letech. In: Střední Evropa roč. 11, č. 52, 1995, s. 95-109.

Boyce, Robert W. D., Britain's First 'No' to Europe: Britain and the Briand Plan, 1929-30, in: European History Quarterly 1980; 10; 17, s. 17-45.

Hauser, O., Der Plan einer Deutsch-Österreichischen Zollunion von 1931 und die Europäische Föderation, in: Historische Zeitschrift, Bd. 179, 1955, s. 45-92.

Hess, J., Europagedanke und nationaler revisionismus, in: Historische Zeitschrift, Bd. 225, 1977, s. 572-622.

Lipgens, W., Europäische Einigungsidee 1923-1930 und Briands Europaplan im Urteil der deutschen Akten, (1. Teil), in: Historische Zeitschrift, Bd. 203, 1966, s. 46-89.

Lipgens, W., Europäische Einigungsidee 1923-1930 und Briands Europaplan im Urteil der deutschen Akten, (2. Teil), in: Historische Zeitschrift, Bd. 203, 1966, s. 316-363.

Moravcová, D., Panevropská unie mezi dvěma světovými válkami (I. část), in: Střední Evropa, ročník 13, 70/1997, s. 101-111.

Moravcová, D., Panevropská unie mezi dvěma světovými válkami (II. část), in: Střední Evropa, ročník 13, 71/1997, s. 50-64.

Orluc, K., A last Stronghold against Fascism and National Socialism? The Pan-European Debate over the Creation of a European Party in 1932, in: Journal of European Integration History, 2002, Vol. 8, Nb. 2, s. 23-43.

Pegg, C. H., Der Gedanke der europäischen Einigung während des Ersten Weltkrieges und zu Beginn der zwanziger Jahre, in: Europa Archiv 17, 1962, s. 749-758.

Posselt, M., Cesta Richarda Coudenhove-Kalergiho k „evropskému patriotismu“. Poznámky k životopisu zakladatele panevropského hnutí, in: Střední Evropa, ročník 6, 14/1990, s. 60-78.

White, R., The Europeanism of Coudenhove-Kalergi, in: Peter Stirk (ed.), European unity in context: the interwar period, London 1989, s. 23-40.

Wyrwa, U., Richard Nikolaus Graf Coudenhove-Kalergi (1894-1972) und die Paneuropa-Bewegung in den zwanziger Jahren, in: Historische Zeitschrift, Bd. 283, 1/2006, s. 103-122.

Internetové zdroje

<http://www.dejiny.nln.cz/archiv/01-2003/04-12003.html>

<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,729587,00.html?iid=chix-sphere>